

ปฏิบัติการของวาทกรรมวิพากษ์การครอบงำอัตลักษณ์ในบันเทิงคดีภาคใต้

จากที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ในบทที่ 2 และ 3 ว่าบริบททางสังคมและวรรณกรรมไทยในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อในช่วงปลายทศวรรษ 2510 ถึงต้นทศวรรษ 2520 ได้ส่งผลให้เกิดความเคลื่อนไหวของนักเขียนรุ่นใหม่ของไทยในภาคใต้ซึ่งมีความหมายต่อวรรณกรรมไทยโดยรวมเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือนักเขียนตระหนักถึงอำนาจวรรณกรรมในฐานะเครื่องมือต่อสู้ทางวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อโต้กลับวาทกรรมการพัฒนาโดยรัฐ นักเขียนรู้ดีว่าวรรณกรรมไม่ใช่การถ่ายทอดปรากฏการณ์ดิบๆ แต่คือการเล่าเรื่องที่ต้องใช้วรรณศิลป์ ซึ่งวรรณศิลป์นี่เองที่จะทำให้เนื้อหาทางสังคมที่วรรณกรรมต้องการสะท้อนคมชัด และมีพลังกระตุ้นสำนึกของผู้อ่าน

กล่าวในเชิงทฤษฎี การครอบงำทางวัฒนธรรม* (Hegemony) เป็นแนวคิดหนึ่งในทฤษฎีหลังอาณานิคมที่ใช้เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อนระหว่างอาณานิคมและเจ้าอาณานิคม แนวคิดนี้มุ่งวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างอาณานิคมและเจ้าอาณานิคมที่ไม่ได้ดำเนินไปในรูปแบบที่ผู้ที่เหนือกว่าใช้กำลังทหารและการเมืองบังคับให้อาณานิคมยินยอมปฏิบัติตามอย่างไม่เต็มใจ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) วิเคราะห์ว่าการครอบงำทางวัฒนธรรมเป็นการใช้อำนาจผ่านเครื่องมือที่เจ้าอาณานิคมได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบและชั้นเชิงยิ่งขึ้น เช่น ภาษาวรรณกรรม เศรษฐกิจ สื่อ และอื่นๆ ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ทำให้อาณานิคมตระหนักหรือยอมรับ

* ตัวอย่างที่ถูกหยิบยกมากล่าวถึงกันอยู่เสมอๆ ก็คือ การครอบงำทางวัฒนธรรมระหว่างอังกฤษกับอินเดีย ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 หลังจากอังกฤษเข้ามาครอบครองอินเดีย และได้กลายเป็นผู้กำหนดกติกาในการควบคุมอินเดียในฐานะอาณานิคมโดยผ่านระบบการศึกษา และการถ่ายทอดอารยธรรมตะวันตกผ่านทางวรรณกรรมอังกฤษที่ถูกใช้เป็นต้นแบบที่สูงส่งของวรรณกรรม เป็นต้นว่า รูปร่างลักษณะของตัวละคร หรือการพัฒนาไหวพริบหรือความรู้สึกต่อความงาม หรือการควบคุมวินัย ความมีเหตุผลเกี่ยวกับหลักจริยธรรม/ศีลธรรม ซึ่งเป็นเครื่องมือที่สำคัญยิ่งในกระบวนการควบคุมผู้คนและสร้างอาณานิคมที่สมบูรณ์แบบ สิ่งเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดแนวคิดหรือเกณฑ์การให้คุณค่าใหม่ในสังคมอินเดียโดยได้ให้คุณค่าของมนุษย์ที่มีลักษณะสากล (แบบอังกฤษ-ตะวันตก) คุณค่าเกี่ยวกับศีลธรรม วัฒนธรรม การแยกแยะเกี่ยวกับสังคม อดีตเกี่ยวกับเชื้อชาติชนชาติ และค่านิยมดั้งเดิมของอินเดียถูกตรวจสอบหรือประเมินค่าใหม่จนดูต้อยกว่าเดิม วัฒนธรรมหรือคุณค่าแบบตะวันตกได้กลายมาเป็นตัวแบบของคุณค่าแบบใหม่แทนที่ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, and Helen Tiffin. *The Empire Writes Back*. (New York: Routledge, 1989.), p.2-6.

การครอบงำโดยชุมชนไม่รู้ตัวว่าผู้เป็นเจ้าของอำนาจอยู่ในสถานะที่ดีกว่า เหนือกว่า และเป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่ง จนต้องยอมสยบต่ออำนาจของการครอบงำอย่างเต็มที่¹

อาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจลักษณะนี้เกิดขึ้นกับท้องถิ่นใต้และศูนย์กลางของประเทศไทยเช่นเดียวกัน กล่าวคือเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจจากการเข้าไปจัดการควบคุม ปกครอง และเปลี่ยนแปลงในรูปแบบเดียวกับที่ประเทศเจ้าอาณานิคมกระทำต่อประเทศในอาณานิคม ความสัมพันธ์ในรูปแบบนี้เมื่อดำเนินไปในระยะหนึ่ง จึงหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะเกิดการต่อต้านจากผู้ถูกครอบงำ หรือทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “วาทกรรมด้านตรงข้าม” หรือ “วาทกรรมโต้กลับ” อันเป็นฐานรากของการต่อต้านวาทกรรมหลักนั่นเอง²

แนวคิดการศึกษาวรรณกรรมหลังอาณานิคมจึงเป็นไปเพื่อการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้ครอบงำและผู้ถูกครอบงำ แง่มุมหนึ่งของการศึกษาก็เพื่อชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการครอบงำดังกล่าว โดยการพิจารณาว่าวรรณกรรมของประเทศหรือภูมิภาคที่ถูกครอบงำตระหนักถึงการถูกครอบงำเช่นไร มีปฏิกิริยาตอบโต้ ต่อต้าน เปิดเผย และวิพากษ์การครอบงำนั้นอย่างไร³

ในบทนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์การตอบโต้ของนักเขียนท้องถิ่นโดยใช้วรรณกรรมเป็นเครื่องมือในการเปิดเผยและวิพากษ์การครอบงำ การตอบโต้ด้วยการเปิดเผยและวิพากษ์ในที่นี้หมายถึงการตีแผ่อำนาจของการครอบงำที่มาพร้อมกับการสร้างเหตุผลและความชอบธรรมในการสร้างอัตลักษณ์แบบใหม่ให้แก่ท้องถิ่นใต้ในนามของวาทกรรมการพัฒนา ซึ่งไม่ได้หมายถึงแต่เพียงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี หรือเศรษฐกิจการค้าเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการสร้างหรือปลูกฝังระบบวิธีคิดสมัยใหม่ที่รัฐไทยรับผ่านมาจากโลกตะวันตกอีกด้วย โดยจากการวิเคราะห์วรรณกรรมผู้วิจัยพบว่าวรรณกรรมภาคใต้ได้พยายามเปิดเผยและวิพากษ์การครอบงำในประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

3.1 ปฏิบัติการผันสลายของการศึกษาสมัยใหม่

¹ Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, and Helen Tiffin, *Key Concepts in Post-Colonial Studies*, (New York: Routledge, 1998), p.116-117.

² แคทเธอริน เบลซีย์, *หลังโครงสร้างนิยมฉบับย่อ*. แปลโดย อภิญญา เฟื่องสกุล. (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549), หน้า 85-87.

³ Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, and Helen Tiffin. *The Empire Writes Back..* p.32-33.

- 3.1.1 “ท้องถิ่นสมัยใหม่” อุตสาหกรรมที่ไผ่ผืนจากการศึกษา
- 3.1.2 “ความมั่งคั่งที่ชั่วร้าย” การบ่อนทำลายท้องถิ่นของการศึกษา
- 3.2 เศรษฐกิจแบบพึ่งพิง: ภาพแทนความจริงของการพัฒนาท้องถิ่น
- 3.3 ถนน ไฟฟ้า และโทรทัศน์: กระบวนการกลายเป็นเมืองของท้องถิ่น
- 3.4 การแพทย์สมัยใหม่: ความฝันที่ไม่ไกล แต่ไปไม่ถึง
- 3.5 ประวัติศาสตร์กับการกลืนกลายให้เป็นไทย
- 3.6 “ภาษากลาง” กับการไขว่คว้าความเป็นไทย

3.1 ปฏิบัติการผันสลายของการศึกษาสมัยใหม่

นักเขียนท้องถิ่นภาคใต้ในช่วงทศวรรษ 2510 เห็นว่าการศึกษาคือเครื่องมือสำคัญที่รัฐและนักเขียนในท้องถิ่นยุคนั้นจะสามารถปลดปล่อยท้องถิ่นภาคใต้จากความล้าหลังได้ วรรณกรรมภาคใต้ซึ่งส่วนใหญ่เขียนโดยนักเขียนที่เป็นครูจึงสวมบทบาทเป็นตัวแทนของรัฐในการโฆษณาชักนำให้ท้องถิ่นได้ประจักษ์ถึงคุณประโยชน์ของความรู้สมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมเหล่านี้ก็ยังไม่ได้บ่งชี้อย่างชัดเจนว่าความรู้สมัยใหม่เหล่านั้นจะยังประโยชน์ที่สัมพันธ์กับท้องถิ่นเช่นไรบ้าง

ในตอนนี้อย่างไรก็ตามจะได้อธิบายต่อไปสู่ตัวบทวรรณกรรมในทศวรรษ 2520 ถึงต้นทศวรรษ 2540 เพื่อแสดงให้เห็นว่าในกระแสแพร่สะพัดของวาทกรรมการพัฒนาโดยรัฐนั้น การศึกษาสมัยใหม่ถูกให้ความหมายจากท้องถิ่นเช่นไร และความหมายนั้นส่งผลถึงอัตลักษณ์ที่เลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงของท้องถิ่นอย่างไรบ้าง ซึ่งจากการศึกษาตัวบทวรรณกรรมในช่วง 2 ทศวรรษนี้ แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะด้วยกัน คือ “การศึกษา” ในมุมมองของท้องถิ่นทศวรรษ 2520 ซึ่งเห็นความพยายามของท้องถิ่นในการต้อนรับการศึกษาศัยใหม่ พร้อมกับความพยายามในการอ้างไว้ซึ่งความรู้หรือภูมิปัญญาดั้งเดิมในลักษณะของความรู้คู่ขนาน และ “การศึกษา” ในมุมมองของท้องถิ่นทศวรรษ 2530 ถึงต้นทศวรรษ 2540 นักเขียนเริ่มวิพากษ์วิจารณ์เมื่อเห็นว่าแทนที่ท้องถิ่นจะได้รับประโยชน์โดยตรง แต่การศึกษาศัยใหม่กลับทำให้ท้องถิ่นยิ่งอ่อนแอ และสูญเสียอัตลักษณ์อย่างชัดเจนขึ้น ดังจะกล่าวถึงในรายละเอียดต่อไปนี้

3.1.1 “ท้องถิ่นสมัยใหม่” อุตสาหกรรมที่ไผ่ผืนจากการศึกษา

ช่วงทศวรรษ 2520 ซึ่งเกิดนักเขียนท้องถิ่นได้รุ่นใหม่ขึ้นมาอีกรุ่นหนึ่ง วรรณกรรมของนักเขียนรุ่นนี้นำเสนอภาพประโยชน์ของการศึกษาอย่างชัดเจนเมื่อเทียบกับวรรณกรรมยุคก่อนหน้า มีตัวละครที่ประกอบอาชีพใหม่ๆ ซึ่งไม่เคยปรากฏในวรรณกรรมของนักเขียนท้องถิ่นช่วง

ทศวรรษ 2510 ก็ได้ยึดครองพื้นที่วรรณกรรมในยุคนี้ เช่น อาชีพนายความ หมออนามัย เจ้าหน้าที่สาธารณสุข เจ้าหน้าที่ป่าไม้ เจ้าหน้าที่ชลประทาน เป็นต้น* เป็นที่น่าสังเกตว่าอาชีพเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นอาชีพเชิงบริการที่สัมพันธ์กับชีวิตและความเป็นอยู่ของท้องถิ่นในยุคการพัฒนาทั้งสิ้น การให้ความสำคัญกับการศึกษาศูนย์ใหม่เพื่อนำคนท้องถิ่นเข้าสู่อาชีพเหล่านี้ในวรรณกรรมจึงเป็นการเน้นย้ำถึงเป้าหมายที่ว่าเมื่อเรียบจบแล้ว คนของท้องถิ่นจะได้กลับมาพัฒนาท้องถิ่นตนเอง

เมื่อพิจารณาเชื่อมโยงกับบริบทสังคมและเศรษฐกิจ อาจกล่าวได้ว่าอาชีพใหม่ๆ ดังกล่าวข้างต้นขยายตัวขึ้นพร้อมกับนโยบายการพัฒนาชนบทตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3-4 (2515-2524) ที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมไทยของรัฐ ซึ่งตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1-2 (2503-2514) เดิมนั้น มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจในเมืองเป็นหลักด้วยมีแนวคิดว่าการขยายตัวของเศรษฐกิจและเมืองจะก่อให้เกิดพัฒนาการทางด้านสังคมและชนบทขึ้นมาโดยอัตโนมัติ กระทั่งเมื่อความเป็นจริงเกิดขึ้นว่าช่องว่างของรายได้ระหว่างภาค และระหว่างกลุ่มคนในสังคมกลับขยายตัวกว้างขึ้น ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 3 จึงบรรจุนโยบายพัฒนาสังคมลงไปในแผนด้วย และเปลี่ยนชื่อ "แผนพัฒนาเศรษฐกิจ" เป็น "แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ"⁴

การยอมรับการศึกษาศูนย์ใหม่ของนักเขียนท้องถิ่นในช่วงเวลานี้ อาจจะแสดงให้เห็นถึงอำนาจของรัฐที่ขยายตัวลงไปสู่ท้องถิ่นได้ทั่วถึงมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามก็ยังไม่ได้ละทิ้งภูมิปัญญาดั้งเดิมเสียทีเดียว แต่จะเห็นลักษณะของการให้ค่าความรู้แบบดั้งเดิมของท้องถิ่นกับความรู้แบบสมัยใหม่อย่างเท่าเทียมกัน และให้ทำหน้าที่ที่แตกต่างกัน กล่าวคือให้ความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่นทำหน้าที่ยึดโยงโครงสร้างความสัมพันธ์ในท้องถิ่นแบบเดิมเอาไว้ และให้ความรู้สมัยใหม่

* งานอาชีพเหล่านี้ เกือบทั้งหมดเป็นงานราชการ อันแสดงให้เห็นว่าในช่วงเวลานี้อำนาจของทางราชการได้กระจายตัวลงสู่ชนบทอย่างกว้างขวางและทั่วถึงมากยิ่งขึ้น แนวโน้มนี้สวนทางกับอาชีพราชการในเมือง ดังที่ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเกอร์ ศึกษาพบว่าในเขตเมือง รัฐบาลมีตำแหน่งงานราชการน้อยลง แต่ในภาคเอกชนกลับมีตำแหน่งงานเพิ่มขึ้น ส่วนใหญ่เป็นงานวิชาชีพ เช่น ผู้จัดการ ผู้บริหาร นักเทคนิค เสมียน พนักงานขาย ดู ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเกอร์, *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ* (พิมพ์ครั้งที่ 3), (กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรีนติ้ง, 2546), หน้า 459-460.

⁴ สมชาย ภคภาสนีวิวัฒน์, *การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองไทย*, (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา และคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547), หน้า 44-46.

ทำหน้าที่บริการท้องถิ่นให้พัฒนาอย่างเท่าเทียมศูนย์กลางมากยิ่งขึ้น วรรณกรรมที่น่าเสนอ ประเด็นดังกล่าวนี้ได้ที่น่าสนใจคือ นวนิยายเรื่อง **บองหลา** ของพนม นันทพฤกษ์ นวนิยาย เรื่อง **ขนาน้อยกลางทุ่งนา** ของจำลอง ผึ้งชลจิตร และนวนิยายเรื่อง **หญิงสาวแห่งสายน้ำไม่ไหลกลับ** ของซีวี ซีวา

นวนิยายเรื่อง **บองหลา** ของพนม นันทพฤกษ์ บอกเล่าเรื่องราวชีวิตของเด็กชายกำพร้า ชื่อ **บองหลา** ที่อาศัยอยู่กับย่าในชนบทภาคใต้ บองหลาเป็นเด็กเรียนดีสอบได้ที่ 1 ของโรงเรียน มีไหวพริบปฏิภาณ ใฝ่เรียนใฝ่รู้ ชยัน อุตุน และมีมานะพยายาม บองหลาจึงเป็นความหวังของย่าญาติ และเพื่อนๆ ที่จะได้มีโอกาสเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น

นวนิยายเรื่องนี้พยายามเน้นให้ผู้อ่านเห็นถึงความผูกพันอย่างแน่นแฟ้น และความปรารถนาดีที่คนในหมู่บ้านมีต่อตัวละครเอก การสร้างอารมณ์ของเรื่องนี้ทำให้ผู้อ่านรู้สึกได้ว่า บทบาทของเด็กชายบองหลานั้นมีความสำคัญกับหมู่บ้านเป็นอย่างมาก เรื่องให้รายละเอียดตัวละครว่าเป็นเด็กที่เฉลียวฉลาดในระบบการศึกษาสมัยใหม่ซึ่งคนในหมู่บ้านปรารถนาให้ได้เรียนต่อ สื่อนัยยะที่ชี้ว่าสถานภาพของบองหลานั้นหาใช่ตัวแทนของครอบครัวของเขาเองเท่านั้น แต่ยังเป็นตัวแทนของหมู่บ้านอีกด้วย

เด็กชายคิดไปถึงวันที่ผ่านมา คิดถึงวันเล่นว่า วังตีตักแตน..ที่สำคัญที่สุดก็คือ...แม้ย่าจะต้องการให้เขาไปอยู่ในเมืองกับอา แต่บองหลาก็รู้ว่า ย่าต้องมีอะไรบางอย่างคาดหวังเพื่อตัวเขาอย่างแน่นนอน...แล้วบองหลาก็มาคิดถึงลุงแดง..เขาสนิทกับลุงแดง เหมือนกับที่มีต่อเอียดเพื่อนคู่หู⁵

นอกจากบุคคลที่กล่าวถึงข้างต้นแล้ว คนที่ปรารถนาดีต่อบองหลา และต้องการเห็นเขาเรียนต่อก็ยังมีครูสมทรง พระโนวัด และชาวบ้านคนอื่นๆ ความผูกพันลึกซึ้งและความปรารถนาดีที่บองหลากับคนรอบข้างมีต่อกันมากเท่าใด ก็จะส่งสะท้อนความหมายกลับไปให้เห็นความสำคัญของการศึกษามากขึ้นเท่านั้น เพราะแสดงนัยยะว่าตัวละครจะต้องยอมทิ้งความผูกพันและความปรารถนาดีนั้นไว้เบื้องหลังเพื่อสร้างโอกาสที่ดีกว่าจากความรู้สมัยใหม่ นอกจากนั้นการที่ตัวละคร

⁵ พนม นันทพฤกษ์, **บองหลา**, (กรุงเทพฯ: มิ่งมิตร, 2547), หน้า 157.

ต้องเดินทางไปเรียนต่อในเมืองซึ่งอยู่ไกลออกไปจากหมู่บ้านมากก็ยิ่งแสดงให้เห็นถึงการเข้าถึง การศึกษาสมัยใหม่ที่อาจเกิดขึ้นกับใครได้ไม่ถนัดนัก การมีโอกาสของคนท้องถิ่นสักคนหนึ่งจึงเป็น เรื่องที่ท้องถิ่นในยุคพัฒนาตื่นเต้น และดีใจ เพราะเป็นการเข้าถึงหรือได้สัมผัสสัญญาณที่สื่อถึงความ ทันสมัย อันจะนำไปสู่โอกาสที่ท้องถิ่นจะได้รับจากนโยบายการพัฒนาที่เท่าเทียมกันกับเมืองหรือ ท้องถิ่นอื่นๆ ดังตอนหนึ่งเมื่อบองหลารู้ว่าชาวนาในหมู่บ้านต้องเสียเปรียบพ่อค้าคนกลางในการ ซื้อ-ขายผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร เขาก็ครุ่นคิดถึงโอกาสที่ชาวบ้านจะเป็นผู้กำหนดราคาสินค้าจาก หมายาดเหงือของตนเอง

ทำไมหนอ คนบ้านเขาจึงไม่สามารถกำหนดราคาอะไรได้เลย กำหนดไม่ได้แม้แต่ข้าวที่ทำมากับมือกับเหงือของตัวเอง...บางที่เขา คงจะได้รู้เรื่องเหล่านี้ขึ้นบ้างเมื่อเข้าไปเรียนในเมืองตอนปีหน้า เพราะเขารู้ว่าคนในเมืองเจริญและรู้อะไรๆ กว่าคนบ้านเขามาก นึก⁶

ความปรารถนาที่จะรู้เท่าทันการค้าเพื่อหาคำตอบว่าชาวบ้านเสียเปรียบพ่อค้าอย่างไร คือ แรงส่งหนึ่งที่ทำให้บองหลาดังใจที่จะเข้าโรงเรียน อาจกล่าวได้ว่าแรงปรารถนาที่จะยกระดับหรือ สร้างความเท่าเทียมระหว่างท้องถิ่นกับเมืองของบองหลานั้นมีอยู่แล้วเป็นพื้นฐาน เขามีสำนึกว่า หมู่บ้านจะด้อยกว่าเมืองไม่ได้ “เด็กชาย...รู้สึกว่าจะต้องขยันเรียนเพิ่มขึ้น...เขาจะต้องไม่ให้ เด็กๆ ในเมืองที่โรงเรียนใหม่ดูถูกเขาได้เป็นอันขาด”⁷ ท้องถิ่นสำหรับบองหลาจึงเป็นท้องถิ่นที่มี ศักดิ์ศรีและมีศักยภาพที่จะเท่าเทียมกับเมืองได้โดยไม่จำเป็นต้องกลายเป็นเมืองไปด้วย กล่าวได้ ว่าในยุคที่ชนบทกลายเป็นเป้าหมายของการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ คนท้องถิ่นไม่สามารถ ดำรงชีวิตอยู่ในวิถีดั้งเดิมได้อีกต่อไป แต่คนเหล่านี้สำหรับวรรณกรรมของนักเขียนท้องถิ่นใน ทศวรรษ 2520 โดยเฉพาะในเรื่อง *บองหลา* นั้นหาได้อ่อนแอหรือสิ้นไร้ทางออกอย่างสิ้นเชิง ตรงกันข้าม ปฏิกริยาแห่งความปรารถนาดีของคนรอบข้างที่มีต่อ “เด็กเรียนเก่ง” อย่างบองหลา แสดงให้เห็นว่าท้องถิ่นได้พยายามปรับตัวโดยการส่งตัวแทนของพวกเขาขึ้นไปยืนอยู่บนเวทีแห่ง ความรู้แบบสมัยใหม่ด้วย แม้แต่หญิงชราไม่ไถ่ฝึ่งอย่างย่า ชายชู้เมาผู้โดดเดี่ยวอย่างลุงแดง หรือ แม้กระทั่งผู้อยู่ในวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบเก่าอย่างหลวงอา ก็เห็นด้วยกับการศึกษาสมัยใหม่ ลุง

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 138.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 91.

แตงนั้นมั่นใจอย่างยิ่งว่า บองหลา จะไม่เป็น “วัวลิมติน”^๘ เขาจะไม่เรียนจบออกมาเป็น “นาย” ที่ ชมแห่งรังแกชาวบ้าน ตรงกันข้าม บองหลา จะเป็น “นาย” ที่เห็นแก่ชุมชน เห็นแก่ความเจริญของ หมู่บ้าน หากใช้คำอธิบายตามแนวคิดหลังอาณานิคม ก็อาจกล่าวได้ว่าชาวบ้านได้นำการศึกษา สมัยใหม่ซึ่งเป็นเครื่องมือที่รัฐศูนย์กลางใช้เป็นเครื่องมือครอบงำนั่นเองเป็นอาวุธในการตอบโต้การ ครอบงำ

ผู้อ่านจะเห็นนัยยะของประเด็นนี้ชัดเจนขึ้นจากการพิจารณาตัวละครคู่เปรียบ 2 คู่ คู่แรก คือ เขียดกับบองหลา บองหลาเป็นตัวละครเอกที่หน้าตาดี ผิวขาว และเรียนหนังสือเก่ง ในขณะที่เขียดเป็นเด็กหน้าตาไม่ดี ผิวคล้ำ เรียนไม่เก่ง การสร้างบุคลิกลักษณะตัวละครเช่นนี้ชวนให้นึก ถึงขนบวรรณกรรมยอดนิยมที่คู่เปรียบเช่นนี้มักจะเป็นคู่ขัดแย้ง คือฝ่ายแรกเป็นตัวเอก ส่วนฝ่าย หลังเป็นตัวร้าย ตัวตลก หรือผู้ช่วยพระเอก/นางเอก แต่สำหรับคู่เปรียบคู่นี้ เรื่องกลับสร้างให้ กลายเป็นส่วนหนึ่งของคนและกัน ทั้งคู่เป็นเพื่อนรักกันชนิดที่ขาดกันไม่ได้ แม้กระทั่งเมื่อบองหลา ต้องเข้าไปเรียนในเมืองแล้ว เขาก็ยังขาดเขียดไม่ได้ เพราะเขียดต้องไปอยู่เป็นเพื่อนและดูแล่า แทนเขา ขณะที่เขียดเองก็ขาดบองหลาไม่ได้ เพราะเขาไม่เพียงแต่ต้องอาศัยความรู้สมัยใหม่ของ บองหลาทำความเข้าใจปรากฏการณ์ในท้องถิ่นเท่านั้น แต่ยังต้องใช้บองหลาเป็นสะพานให้เขาได้ รู้จักเมืองอีกด้วย

ส่วนตัวละครคู่เปรียบอีกคู่หนึ่งได้แก่ ลุงแดง และบองหลา ลุงแดงนั้นเป็นชายชราอายุแก่ กว่าย่า ขณะที่บองหลาเป็นเด็กชายอายุประมาณสิบขวบต้นๆ แต่บองหลาก็รู้สึกผูกพันกัน เหมือนเพื่อน การสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างตัวละครทั้งสองนี้ แสดงถึงความตั้งใจของ เรื่องที่จะเสนอว่าระหว่างองค์ความรู้สมัยใหม่กับองค์ความรู้ท้องถิ่นซึ่งเติบโตสั่งสมมาอย่าง ยาวนานในท้องถิ่นเขาก็สามารถสัมพันธ์ในลักษณะเกื้อกูลหรือถ่ายทอดถึงกันได้

ตัวละครคู่นี้จึงเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่ตบตบต้องการยืนยันความเท่าเทียมกันของเมืองที่มี ความรู้สมัยใหม่และเด็ก (บองหลา) เป็นตัวแทน และหมู่บ้านที่มีความรู้ดั้งเดิมและคนชราเป็น ตัวแทน ผู้อ่านจะพบว่าขณะที่บองหลาตั้งใจที่จะเรียนต่อชั้นสูงขึ้นไปนั้น เขาก็ยังมุ่งมั่นที่จะเรียนรู้ภูมิ ปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่นที่ถ่ายทอดผ่านมาทางลุงแดงด้วย ส่วนสถานภาพของลุงแดงสำหรับเด็ก เรียนเก่งผิวขาวอย่างบองหลานั้นก็หาได้ด้อยแต่อย่างใด บองหลารู้สึกว่าลุงแดงเป็นทั้งเพื่อนและ

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า 91.

“เป็นที่ปรึกษาใหญ่ในฐานะชำนาญทุ่ง และเป็นผู้สานส่องและทำคันเบ็ด... ให้แก่ทำว่าวให้ แนะวิธี ฟังเสียงงูหรือเสียงปลาให้ หรือแม้แต่ให้แกเล่าเรื่องเก่าๆ ที่แก่รู้ก็ตาม”⁹ บทบาทของลุงแดงและการยอมรับองค์ความรู้ดั้งเดิมจากลุงแดงกระทั่งทำให้บองหลากลายเป็นเด็กเรียนเก่งที่มีฝีมือในการหาปลา และดักนกด้วย จึงสะท้อนนัยยะที่ตัวบทตั้งใจให้คุณค่าแก่ภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่นแทบจะไม่แตกต่างกันกับองค์ความรู้สมัยใหม่

ลักษณะของลุงแดง (ชายชรา) ก็คือลักษณะของผู้ที่ใช้ชีวิตอยู่ในท้องถิ่นที่เป็นคลังความรู้ท้องถิ่นซึ่งสั่งสมสืบทอดต่อกันมายาวนาน และพร้อมที่จะถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นต่อๆ มา ในขณะที่บองหลาเป็นเด็กวัยกำลังโต เป็นตัวแทนของความรู้สมัยใหม่หรือการเรียนในระบบที่เพิ่งเริ่มแพร่กระจายในสังคมชนบทได้ไม่นาน* จึงมีโอกาที่จะเติบโตและก้าวไปข้างหน้า นอกจากนั้นชายชรายังเป็นตัวแทนของภูมิปัญญาท้องถิ่นตกอยู่ในสภาพไม่ไถ่ล้าง ไร้โอกาสเติบโตด้วยตนเองอีกต่อไป นอกจากรักษาสภาพที่เป็นอยู่ให้นานที่สุด หรือหาผู้สืบทอด ภาพของตัวละครทั้ง 2 นี้ดูผิวเผินเหมือนจะขัดแย้งกัน แต่ผู้อ่านจะเข้าใจได้ไม่ยากว่าสุดท้ายแล้วภูมิปัญญาท้องถิ่นของลุงแดง และความรู้สมัยใหม่จากโรงเรียนจะหลอมรวมไปอยู่ในคนๆ เดียวกันที่บองหลา และเมื่อนั้นองค์ความรู้ท้องถิ่นก็จะได้รับการสืบทอด และเติบโตไปพร้อมๆ กับความรู้สมัยใหม่ ความเป็นไปได้นี้ดูเหมือนว่าลุงแดงจะรับรู้อยู่แก่ใจ แกจึงรู้สึกยินดีทุกครั้งที่บองหลากับเขียดไปหาแกเพื่อฟังเรื่องเล่าและเกร็ดความรู้ต่างๆ ดังตอนหนึ่ง ผู้เขียนบรรยายว่า

บองหลารู้สึกเหมือนกับว่า ทุกครั้งที่เขากับเขียดไปหาแก แกจะมี
แววตอกดีใจซ่อนอยู่ลึกๆ ในสีที่หน้าดำกร้าน รูปสี่เหลี่ยมใบนั้น

⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

* แม้ว่านโยบายการศึกษาขั้นประถมในประเทศไทยจะเริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ.2464 หลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติการประถมศึกษา พ.ศ.2464 แต่ที่จริงแล้วรัฐบาลขยายระบบประถมศึกษาภายหลังการปฏิบัติ 2475 ในระยะต้นๆ ของการขยายดังกล่าวนี้ ยังแผ่ขยายออกไปเพียงเขตกรุงเทพฯและหัวเมืองใหญ่ จนเมื่อทศวรรษ 2500 ที่รัฐบาลมีรายได้จากความเฟื่องฟูของเศรษฐกิจและต้องการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือรณรงค์ต่อการภัยคอมมิวนิสต์ การศึกษาประถมจึงได้ขยายตัวออกไปยังต่างจังหวัด แต่ก็ยังกระจุกตัวอยู่เพียงตัวจังหวัดเป็นส่วนใหญ่ เมื่อล่วงเข้าทศวรรษ 2520 แล้วนั่นเองที่ชนบทได้รับการศึกษาขั้นประถมอย่างทั่วถึง ดู ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเกอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ, หน้า 459.

โดยเฉพาะเวลาที่แกลเห็นเขากับเอียดรับฟังเรื่องต่างๆ ที่แกลเล่าให้ฟัง
อย่างใจจดใจจ่อ¹⁰

ความพึงพอใจของลุงแดงนั้นหาใช่เพราะเด็กๆ ซึ่งจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในวันหน้าสองคนให้
ความสำคัญกับตัวตนและเรื่องเล่าของแกลเท่านั้น แต่ยังเป็นเพราะเด็กๆ โดยเฉพาะบองหลา
สามารถที่จะเติมเต็มความบกพร่องขององค์ความรู้เดิมของแกลได้อีกด้วย ดังเช่น ปัญหาเรื่องฝนที่
ตกไม่ต้องตามฤดูกาลที่ส่งผลให้ชาวบ้านต้องทำนาล่าช้าลงไปแทบทุกปี บองหลาสามารถไขข้อ
สงสัยได้อย่างมีเหตุมีผลน่ารับฟังว่า

“ทำไมเดี๋ยวนี้คนบ้านเราจึงต้องทำนาล่าช้าเรื่อย เดือนแปดอย่าง
ตั้งนานแล้ว กล้าเพิ่งขึ้นแค่นอง” เสียงเอียดที่นั่งขึ้นชมกับเบ็ดที่เพิ่งทำ
เสร็จจอย้อย่างไม่วางตาเอ๋ยขึ้นเปรยๆ

“ก็มันไม่มีน้ำ...จะทำได้ยังไง” บองหลาเสริมคำเหมือนจะ
อธิบายเพื่อน “ครูสมทรงบอกว่ามีการตัดไม้บนเขากันเยอะ ฝนฟ้า
เลยตกไม่ถูกต้องตามฤดู”

“มันเกี่ยวอะไรกับไม้บนเขาอะ”

“ก็ในหนังสือเขาบอกเชิงจำไม่ได้หรือไงวะ เข่าว่ารากไม้ใบไม้ใน
ป่ามันทำหน้าที่ซับน้ำอุ้มน้ำไว้ พอตัดโค่นก็ไม่มีอะไรซับอะไรดูดน้ำ
เอาไว้ มันก็แห้งแล้ง แล้วน้ำที่ระเหยไปเป็นเมฆก็มีน้อยลง ฝนมันก็
ไม่ตกซี”

บองหลาพูดเสียงหนักๆ อย่างแน่ใจในความรู้ของตนเองที่จำมา
จากหนังสือกับคำบอกเล่าของครูประจำชั้น¹¹

เป็นที่น่าสังเกตว่า หลังจากบองหลาตอบคำถามเรื่องฝนกับการทำนาของเอียดแล้ว เอียด
ก็หันไปถามเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างน้ำ (ฝน) ใหมกับปลา กับลุงแดงด้วย การที่เรื่องให้บองหลา
และลุงแดงตอบคำถามคนละคำถามแต่บนกระแสดความเดียวกันโดยมี “ฝน” เป็นตัวเชื่อมนี้ ยืนยัน
ถึงความงจใจของเรื่องที่จะแสดงความหมายให้องค์ความรู้ทั้งสองแบบส่งเสริมซึ่งกันและกัน

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 132.

กล่าวคือปัญหาฝนไม่ตกไม่สามารถอธิบายได้ด้วยเหตุผลตามองค์ความรู้แบบดั้งเดิม นอกจากการกล่าวโทษสิ่งลึกลับที่มองไม่เห็นซึ่งปราศจากข้อเท็จจริงยืนยัน ขณะที่องค์ความรู้สมัยใหม่สามารถตอบปัญหานี้ได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ส่วนข้อสงสัยเรื่องปลาที่ชอบน้ำใหม่ องค์ความรู้แบบดั้งเดิมสามารถตอบได้ เพราะเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ที่ลุงแดงได้พิสูจน์มาแล้วชั่วชีวิตของแก ส่วนองค์ความรู้สมัยใหม่ในยุคทศวรรษ 2520 อาจจะไม่ตอบไม่ได้ ชัยชนะเหนือคำถามที่สองจึงเป็นของลุงแดงผู้ใช้ชีวิตอยู่กับนาและปลามาชั่วชีวิต

ความพยายามเสนอภาพของชนบท-เมือง ความรู้ดั้งเดิม-ความรู้สมัยใหม่ โดยให้นำหน้าที่เท่าเทียมกันเป็นอย่างมากนี้ นัยหนึ่งก็คือการกระตุกเตือนให้ทั้งสองชั่วที่ดูเหมือนตรงข้ามกันนั้นตระหนักถึงข้อจำกัดของตนเอง และภูมิใจในศักยภาพที่มีอยู่แล้ว ข้อเสนอของนวนิยายเรื่อง **บองหลา** ก็คือองค์ความรู้ดั้งเดิม และองค์ความรู้สมัยใหม่สามารถทำงานร่วมกันได้ เพราะเติมเต็มศักยภาพให้แกกันและกัน ความขัดแย้งที่ดูเหมือนจะไปด้วยกันไม่ได้เลยนั้น แท้แล้วเป็นเพราะต่างฝ่ายต่างไม่ยอมรับความบกพร่องของตนเอง และคาดหวังในความเป็นสมัยใหม่ที่สุดชั่วเกินไป ดังที่ พนม นันทพฤกษ์ กล่าวไว้ในคำนำว่า เมืองหรือโรงเรียนในเมืองนั้นหาได้ขัดเกลาให้คนเป็นคนดีได้เสมอไป “เพราะภาพที่ดำรงอยู่ของคนใน ‘เมืองใหญ่’ ที่จบมาจาก ‘โรงเรียนใหญ่’ ในเมือง’ ที่ได้พบเห็น ไม่ได้ยืนยันสิ่งนี้ต่อข้าพเจ้าเลย” พนม ดูเหมือนจะยังเชื่อมั่นในกระบวนการกล่อมเกลาทางศีลธรรมของชนบทว่าจะสามารถผลิตคนดีชื่อไออย่างบองหลาได้ ขณะเดียวกันเขาก็ยอมรับเช่นกันว่า การศึกษาในระบบความเป็นแหล่งความรู้สมัยใหม่ที่ตอบคำถามซึ่งชนบทตอบไม่ได้อีกมาก บองหลา จึงกลายเป็นตัวละครที่เขาอาจจะตั้งใจสาธิตถึงโอกาสที่จะผสมผสานของแหล่งความรู้ที่มีจุดเด่นแตกต่างกันนี้ คำตอบที่นวนิยายเรื่องนี้เชื่อก็คือ วันหนึ่งคนดีอย่างบองหลาจะพกพาความรู้สมัยใหม่กลับไปยังหมู่บ้าน พร้อมกับภูมิปัญญาและอุดมการณ์การพัฒนาที่มีเป้าหมายอยู่ที่ศักดิ์ศรีและความเท่าเทียมของชนบท ดังที่นักเขียนให้บองหลากล่าวย้ำกับตัวเองในตอนจบของเรื่องว่า “ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม เขาจะต้องกลับมา เขาจะต้องกลับมายังหมู่บ้านอีกอย่างแน่นอน...เขาจะต้องไม่เป็นจิวลิ้มติน...บองหลาเชื่อมั่นว่า เขาจะต้องเป็นคนอย่างนั้น!”¹²

ถ้าหากเด็กชายบองหลา ในนวนิยายของพนม นันทพฤกษ์ คือตัวละครที่ผู้เขียนคาดหวังว่าจะนำความรู้สมัยใหม่มาช่วยเหลือหรือพัฒนาบ้านเกิด พนม ก็อาจมองเห็นภาพจำลองของบองหลาได้จากนวนิยายเรื่อง **ชนาน้อยกลางทุ่งนา** ของ จำลอง ฝั่งชลจิตร

¹² พนม นันทพฤกษ์, **บองหลา**, (กรุงเทพฯ: มิ่งมิตร, 2547), หน้า164.

นวนิยายซึ่งได้รับรางวัลระดับชาติถึง 2 รางวัลเรื่องนี้* นำเสนอภาพชีวิตของเด็กชายชานานาในท้องถิ่นใต้ที่เรียนหนังสือเก่ง แต่กลับไม่ยอมไปเรียนต่อในเมือง ด้วยเหตุผลที่ว่าการใช้ชีวิตอยู่ในท้องถิ่นก็มีกินมีใช้อย่างพอเพียงแล้ว จึงไม่ยอมจากบ้านเกิดที่ผูกพันและมีแต่ความรื่นรมย์สนุกสนาน เขารู้สึกว่าความรู้สมัยใหม่หาได้ยังประโยชน์อันใดให้แก่ชีวิตของคนชนบทเช่นเขา พ่อแม่ของเด็กชายพยายามทำทุกวิถีทางทั้งไม้อ่อนและไม้แข็งเพื่อให้เด็กชายเต็มใจที่จะเรียนต่อ ทั้งยกตัวอย่างคนในท้องถิ่นที่เรียนจบแล้วมีอนาคตที่ดีให้ฟังเพื่อเด็กจะได้รับรู้เป็นแบบอย่าง ทั้งขอรับรองให้ผู้คนรอบข้างช่วยเหลือกล่อม โดยเฉพาะแม่จนถึงกับยอมเดินย่ำทางโคลนไปส่งถึงโรงเรียนที่ตั้งอยู่ไกลมากต่อเนื่องอยู่หลายวัน เพื่อป้องกันเด็กหนีเรียนกลางทาง

ผลงานที่สร้างชื่อให้จำลอง ผึ้งชลจิตร เล่มนี้อุทิศเนื้อหาแทบทั้งเล่มเพื่อเกลี้ยกล่อมเด็กให้ไปเรียนต่อ โครงเรื่องเพียงเท่านี้อาจดูไม่น่าสนใจนักสำหรับเรื่องแต่งที่ตีสักเรื่องหนึ่ง แต่จำลองก็สามารถทำให้เรื่องราวชวนติดตามได้ด้วยการใช้รายละเอียดและสีสันของพฤติกรรมและวิถีชีวิตท้องถิ่นที่เด่นหลงไหลและเข้าไปพัวพัน ไม่ว่าจะเป็นวัด ป่าสาคร โรงต้มเหล้า วงการพนัน วงปลากัด งานบวช งานสังสรรค์ประจำฤดูของชาวบ้าน เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้นอกจากจะสร้างสีสันให้แก่เรื่องราวอันจะสามารถดึงดูดผู้อ่านได้ดียิ่งแล้ว ในครรลองของเรื่องก็ยังเป็นรายละเอียดที่มีน้ำหนักในการสร้างเงื่อนไขสร้างความผูกพันกับท้องถิ่นให้แก่เด็กอย่างยากที่จะถอนตัว ทำให้เหตุผลที่เขาจะปฏิเสธการศึกษาสมัยใหม่มีเหตุผลมากพอ เพราะในหมู่บ้านที่เขาอยู่นั้น วัฏธรมของความอุดมสมบูรณ์และพอเพียงนั้นปรากฏอยู่ตรงหน้า ขณะที่วัฏธรมของประโยชน์จากการศึกษาสมัยใหม่ยังไม่ปรากฏ

เด็กชายนี้ๆ แม่นี่ช่างไม่รู้หัวใจลูกเสียเลย พยายามบังคับอยู่เรื่อย เหมือนกับครูบางคนที่เขาแต่สอนๆ บอกว่าเรียนจบแล้วจะสบาย อย่างนั้นอย่างนี้ โธ่ คนเราก็กินข้าว...ครูก็กินข้าว กำนันก็กินข้าว...มีข้าวกินเสียอย่างไม่เห็นมีอะไรน่ากลัว ไปเรียนหนังสือทุ้มเทเงินทองไปเปล่าๆ...ทำไมต้องไปนั่งเฝ้าให้คนอื่นดูค่า สู้อยู่กับบ้าน พอข้าว

* คือรางวัลดีเด่นประเภทหนังสือบันเทิงคดีสำหรับเด็กก่อนวัยรุ่น คณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ.2524 และรางวัลดีเด่นสำหรับเยาวชน สำนักงานส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี พ.ศ.2524.

แตกกอ เอาเบ็ดเกี่ยวลูกเห็บตไปปักทิ้งไว้ยังได้ปลากิน เมื่อก่อนเขา
 อยู่กันอย่างนี้¹³

กระแสสำนึกของเด็กชายตอนนี้แสดงภาพความอุดมสมบูรณ์ของท้องถื่นภาคใต้ในช่วง
 ทศวรรษ 2520 ที่ท้องถื่นยังคงสามารถพึ่งพาตัวเองได้อย่างสูง ขณะเดียวกันก็วิพากษ์วิจารณ์
 การศึกษาสมัยใหม่ไปพร้อมๆ กันว่านอกจากจะต้องลงทุนด้วยตัวเงินอันหาประโยชน์อะไรไม่ได้
 แล้ว ยังเป็นการเดินเข้าไปสู่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ผู้เรียนตกอยู่ในฐานะเป็นรอง “ให้คนอื่นดู
 ค่า” อย่างไรก็ดี โดยตรรกะของเรื่อง ยิ่งการศึกษาในโรงเรียนถูกวิพากษ์หรือถูกปฏิเสธจากเด่น
 มากเท่าใด ก็ยิ่งส่งเสริมให้ความหมายและคุณค่าของการศึกษาในโรงเรียนสูงเด่นมากขึ้นเท่านั้น
 ด้วยเหตุนี้ ผู้อ่านจึงจะได้เห็นว่าคนรอบข้างเด่นนั้นล้นแล้วแต่ให้ค่าและให้ความสำคัญกับ
 การศึกษาทั้งสิ้น แต่เหตุที่พวกเขาต้องช่วยกันเกลี้ยกล่อมเด่นเพียงคนเดียวก็เพราะว่าการที่ใครสัก
 คนจะเข้าสู่การศึกษาสมัยใหม่ในระดับสูงขึ้นไปได้นั้น ความตระหนักถึงคุณค่าของการศึกษาเพียง
 ประการเดียวยังไม่เพียงพอ แต่ยังต้องอาศัยคุณสมบัติอื่นๆ อีกด้วย เช่น ฐานะของครอบครัว
 ระดับสติปัญญา และไหวพริบปฏิภาณ ซึ่งสำหรับหมู่บ้านที่ถนนยังไม่ตัดผ่านเข้าไปอย่างหมู่บ้าน
 ในนวนิยายเรื่องนี้ เด่น เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติพร้อมที่สุด

เรื่องก็ไม่ได้ปิดบังที่จะบอกว่าแม้หมู่บ้านของเด่นจะเป็นชุมชนที่พึ่งพาตัวเองได้สูงแต่คน
 ในท้องถื่นก็สามารถสัมผัสถึงตัวแบบของการพัฒนาที่นำเข้ามาทางตัวแทนรัฐในท้องถื่นแล้ว
 อย่างน้อยก็คืออาชีพครู เพียงแต่พลังดึงดูดของอาชีพนี้ยังไม่มีน้ำหนักต่อการตัดสินใจของเด่น
 อย่างเพียงพอเพราะครูเป็นคนนอกหมู่บ้าน นอกจากนั้น ชาวบ้านยังต้องประสบกับผลกระทบ
 ด้านลบของความเจริญจากการพัฒนานั้น ได้แก่ปัญหาโจรผู้ร้าย ปัญหาพ่อค้าคนกลาง และผู้
 ประกอบกิจการค้า นวนิยายได้แสดงว่าบุคคล 3 กลุ่มนี้คือยที่จะฉกฉวยผลประโยชน์จาก
 ชาวบ้านอยู่ตลอดเวลา เช่น เมื่อเจ้าของโรงสีและร้านขายของชำต้องเสียเงินไปกับการวิ่งเต้นจ้าง
 พยานในคดีความที่พ่ายแพ้ เขาก็ขึ้นราคาข้าวสารและของในร้านอย่างไม่มีปีไม่มีขลุ่ย โดยรัฐไม่
 อาจยื่นมือเข้ามาควบคุมได้เลย¹⁴ ในหมู่บ้านด้วยตนเอง ก็มีผู้ไม่หวังดีต่างตำบลเข้ามาวางยา

¹³ จำลอง ผึ้งชลจิตร, *ขนาน้อยกลางทุ่งนา*, (พิมพ์ครั้งที่6), (กรุงเทพฯ: แพรวล้านกัมพูชา, 2543),
 หน้า 54.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 220.

เมื่อปลา¹⁵ ชีวิตของชาวบ้านในมุมมองของผู้ที่มีความรู้สมัยใหม่จึงเป็นชีวิตที่นับวันจะมีแต่เหี่ยวเฉา ดังกระแสดวงความคิดตอนหนึ่งของนายยุทธ ขณะบวชเป็นพระ

พระภิกษุหนุ่มผู้เดินเข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้านทุกวัน ได้รับรู้ถึงความเปลี่ยนแปลงตลอดถึงความเป็นไป ผู้คนในบ้านเกิดเหมือนหุ่นที่ถูกปั้น ทุกคนมีชีวิตคล้ายกับจะอยู่ให้พ่นๆ ไปวันๆ ชาวที่หย่อนลงในบาตรทุกเม็ด บางเม็ดยังคงเปี่ยมด้วยพลังแห่งความศรัทธา บางเม็ดเบาเหวี่ยง แม้จะทำใจให้สะอาดด้วยการชำระล้างด้วยรสพระธรรมอย่างหนักหน่วงเพียงไรก็ตาม สิ่งที่ได้ประจักษ์ซึ่งเป็นกิเลส ได้ตามรบเร้าอยู่ทุกเวลา¹⁶

แน่นอนว่าแง่มุมอันเหี่ยวเฉาของหมู่บ้านเช่นนี้ไม่ปรากฏอยู่ในการรับรู้ของเด็กอย่างเด่น เพราะเขายังรู้สึกว่ามีหมู่บ้านทุ่งนา และกิจกรรมต่างๆ ยังคงสนุก สดใส และมีความหมายสำหรับเขา ด้วยเหตุนี้ ไม่ว่าจะเด่นจะถูกเกลี้ยกล่อมด้วยการยกตัวอย่างบุคคล หรือถูกโน้มน้าวด้วยผลประโยชน์ที่เขาจะพึงได้จากการศึกษา แต่รูปธรรมของความเป็นหมู่บ้านที่สมบูรณ์พร้อมในมนต์ศรัทธาของเด่นก็ยังคงจำหลักอยู่อย่างมั่นคง

“สมัยนี้เขาเรียนกันทั้งนั้น ดูอย่างพี่ยุทธ พี่อมศรี พอเรียนจบแล้วไม่ว่าจะเป็นอะไรก็มีเงินเดือนหลงใช้ ไม่เหมือนแม่ ต้องขายข้าวสาร ขายไข่เป็ด ... ดูอย่างลูกป่าแป้นบ้านวัดริมเหมืองไง... เดี่ยวนี้รู้มั๊ย มันเป็นปลัดอำเภอ ป่าแป้นกับลุงพื้นหน้าบ้านไปแล้ว”¹⁷

ตัวละครที่ถูกอ้างถึงเหล่านี้เป็นตัวอย่างคนท้องถิ่นที่ประสบความสำเร็จในการไต่เต้าทางชนชั้น และได้รับ “เงินเดือนหลง” แต่สัมฤทธิ์ผลของพวกเขาดูเหมือนจะไม่มี ความหมายต่อการตัดสินใจเรียนต่อสำหรับเด่น เพราะหลังจากเข้าเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ได้ไม่กี่วันเขาก็มาสารภาพกับแม่เหมือนเดิมว่า “ไม่อยากเรียนแล้ว” ดังกล่าวแล้ว เด่นคิดว่าลำพังเพียงผลประโยชน์

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 200.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 134.

¹⁷ จำลอง ผังชลจิตร, *ขนานน้อยกลางทุ่งนา*, (พิมพ์ครั้งที่6), (กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์, 2543), หน้า 52-53.

เพื่ออยู่เพื่อกินนั้นไม่ต้องเข้าโรงเรียนก็สามารถแสวงหาจากในหมู่บ้านได้ จนกระทั่งเมื่อเด่นได้พบกับ ยุทธ บัณฑิตนิเทศศาสตร์จากมหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ ซึ่งกลับมาบวชที่บ้านเกิด ก็ทำให้เด่นได้รับรู้ประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมของการเรียน ซึ่งไม่ใช่ผลประโยชน์ด้านการเงิน หรือตำแหน่งหน้าที่ เป็น “นายใหญ่ นายโต” เหมือนที่คนรอบข้างเด่นวาดหวังแต่คือหน้าที่ช่วยเหลือผู้อื่น¹⁸ ดังเช่นตอนหนึ่ง ยุทธ เล่าถึงบทบาทในฐานะทนายความของตัวเองที่จะสามารถช่วยเหลือคนในหมู่บ้านที่ถูกใส่ความ ว่า

“พี่ช่วยได้...พี่เป็นทนายให้เขา...หากพี่ไม่จำเรียนมา แม้อยากช่วยก็ช่วยไม่ได้...เพราะไม่มีความรู้...ส่วนคนอื่น ๆ เขามีความรู้ไปตามสาขาของตน ก็ช่วยคนอื่นได้เหมือนกัน”¹⁹

บัณฑิตหนุ่มอธิบายให้เด่นและเพื่อนๆ ของเด่นเห็นและเชื่อมั่นถึงประโยชน์ต่อสังคมชนบทของการศึกษา “แม้เด่นจะไม่ค่อยเข้าใจนัก แต่พอจะตีความหมายเอารวมๆ ได้...การเล่าเรียนสามารถช่วยเหลือตัวเองหรือผู้อื่นก็ได้”²⁰ ยุทธจึงเป็นตัวละครที่ถูกสร้างให้เป็นวีรบุรุษต้นแบบแก่เด็กๆ ชาวใต้ทั้ง 3 คน ด้วยลักษณะของชายหนุ่มในท้องถิ่นที่หน้าตาดี เฉลียวฉลาด เป็นคนดี มีน้ำใจ ชอบช่วยเหลือคนอื่น

เป็นที่น่าสังเกตว่าในการบรรยายฉากหลายฉากโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของ ยุทธ เด่น และเพื่อนๆ จำลอง ผังชลจิตร มักจะฉายภาพที่สวยงามและโรแมนติกของท้องถิ่น เช่น ฉากของขนานน้อยยกกลางทุ่งนาของยุทธที่เป็นศาลาแฉะพักของนักหาปลาหรือคนทุกกลุ่มอาชีพที่เดินเรือผ่านมา* การช่วยเหลือพ่อของป่าวจากการถูกรังแกของนายทุน ฉากและพฤติกรรมของตัวละครเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นขบเน้นอัตลักษณ์ของความเป็นวีรบุรุษ (ทางความรู้) สมัยใหม่ของยุทธให้เด่นชัดขึ้น อันชวนให้โยเยหาไขว่คว้า โดยเฉพาะฉากอำลางานน้อยยกกลางทุ่งนา ที่ยุทธล่องเรือออกไปสูดอากาศแล้วเผลอหลับไป เด็กทั้งสามคนออกมาตามหาด้วยความห่วงใย ผู้เขียนให้ตัว

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 210-211.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 211.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 210.

* ขาวนาในภาคใต้นิยมสร้างขนาน (ศาลา) ไว้หน้าบ้าน ริมทาง หรือกลางทุ่งนา เพื่อให้ผู้เดินทางได้พักหลบแดด

ละครแต่ละตัวพรังพรุกความรู้สึกออกมาในความคิดคำนึงเพื่อสื่อว่าพวกเขารัก ห่วงใย ศรัทธา และปรารถนาที่จะไขว่คว้าความเป็นยุทธมากเพียงใด นวนิยายตอนหนึ่งบรรยายถึงความรู้สึกของเด่นว่า

เด็กชายสายไฟค้นหาที่ตั้งนานยังไม่เห็นร่องรอยหันไปทางตะเกียงสองดวงของชอบกับบ่าวซึ่งยังค้นหาอยู่เหมือนกัน ไม่มีแว่วว่าจะได้ยินสัญญาณกูเรียก...เด่นรู้สึกห่วงมากขึ้น เขาถ่อเรือโดยไม่รู้สึกละเอียด เหงื่อตกปรึไปตามแขน เขาเพิ่งรู้สึกรักและห่วงพิยุทธจริงๆ คราวนี้ น้ำตาเอ่อทันออกมาอย่างไม่รู้สึกรู้ตัว มันอุ่นแถมทั้งสองข้าง นึกเสียดายที่ไม่ได้อยู่ใกล้ขีดตอนที่พิยุทธบวชเป็นพระ²¹

หรือเมื่อบรรยายความรู้สึกของตัวละครที่ชื่อ ชอบ ในเหตุการณ์เดียวกัน

ชอบกับบ่าวซึ่งแยกกันค้นหา พอได้ยินเสียงนั้น พวกเขาไม่ยอมช้าอีกต่อไป ชอบคิดว่าเขาจะต้องไปถึงก่อนบ่าว เด็กชายค้นหาอย่างจืดจาง เป็นห่วงพิยุทธเสียยิ่ง เขานึกถึงคืนที่เขาจับใช้ พิยุทธฝ่าสายลมแรงไปเอายามาให้ท่ามกลางความเหน็บหนาว พิยุทธหอมผ้าและโอบกอด "พี่ครับ ผมรักพี่..." ชอบนึกอยู่ภายในใจ เขาถ่อเรือแต่ครั้ง มันรุนแรง รวดเร็ว แต่รู้สึกว่ามันไม่เร็วตั้งใจนึก²²

ขณะที่ความรู้สึกของบาวนั้นอ่อนไหวและเต็มไปด้วยรอนรนที่จะตามหายุทธให้พบไม่แพ้กัน เพราะบาวคือคนที่ใกล้ขีดยุทธมากที่สุด และประจักษ์แจ้งถึงผลดีและความน่าอัศจรรย์ของความรู้อย่างใหม่ของยุทธได้อย่างชัดเจนที่สุด จำลองบรรยายบ่าวว่า

น้ำตาไหลลงชุ่มแถมของเด็กชาย ผู้ซึ่งได้คิด ได้อ่านหนังสือออก ได้เรียนรู้อะไรมาจากชายหนุ่มผู้ซึ่งเขาปรารถนาจะเป็นเหมือน...บ่าว

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 211-212.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 212.

ได้ยินเสียงกู่จากเด่น เขาแทบระเบิดเสียงออกมาด้วยความปิติ “ผมจะไปหาพี่เดี๋ยวนี้แหละ!”²³

เมื่อเด็กๆ ทั้งสามพบว่ายุทธที่พวกเขาตามหานอนหลับอย่างเปี่ยมสุขอยู่บนเรือ เด็กชายทั้งสามก็ไม่ได้รบกวนให้เขาตื่น แต่เลือกที่จะนอนเฝ้าอยู่ตรงนั้น ฉากนี้นับเป็นฉากสวยงามที่สามารถโยงถึงความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างยุทธกับเด็กๆ

เด็กชายทั้งสามมาเทียบเรืออยู่ใกล้กัน เขาเห็นชายหนุ่มซึ่งพวกเขาค้นหาด้วยความเป็นห่วง นอนหลับไม่ไหวติงอยู่ในเรือ ไม้ถ่อลอยอยู่ห่างๆ ทุกคนไม่กล้าเรียก ได้แต่นั่งมองหน้ากัน ถอนหายใจอย่างหมดหวัง คนในเรือได้หลับไหลกันหมดแล้ว แสงเดือนอาบไล่ให้ภาพชีวิตทั้งสี่สดสวยราวภาพเขียนของจิตรกรเอก²⁴

หลังจากอันชวนฝันดังกล่าว เด่นก็กลายเป็นคนละคน ความคิดดังกล่าวที่เกิดขึ้นเนื่องจากเด่นได้ใคร่ครวญถึงเหตุการณ์ที่เขาได้สนทนากับยุทธในคืนนั้น ผวนกับความผูกพันและความใฝ่ฝันที่จะเป็นได้อย่างยุทธ จึงทำให้เขาตัดสินใจที่จะเรียนต่อ

เด็กชายเงิบ นึกภาพตัวเองซึ่งกำลังโตขึ้นและเฝ้าเฝ้าอยู่กับบ้านต่อไปคงมีสภาพไม่ต่างจากน้ำเซย น้ำปาน หรือคนอื่นๆ อีกหลายคนซึ่งอ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ ไม่รู้เล่ห์เหลี่ยมทันคน...

.....
“ผมเรียนต่อได้มั๊ย” เสียงนั้นอ่อนระหอย แต่สัจย์ซื่อ...

นวลแทบไม่เชื่อหูตัวเอง ลูกชายซึ่งขยาดโรงเรียนเหมือนยาขม จะหันหน้ากลับไปเรียนอีกครั้ง นางตอบตกลงหนักแน่น แล้วเบือนหน้าหนีเข้าครัวไปแอบร้องไห้ อะไรกันนะเป็นต้นเหตุให้ลูกเปลี่ยนใจ

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 212-213.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 213.

เมื่อลุงเพียร ป้าแจ่ม กับขอบได้รู้ว่าเด่นจะเรียนต่อทุกคนต่างดี
ใจ ยินดีกับความคิดของเด่น
"ครูสุกานดาคงดีใจมาก" ขอบกอดป้าเพื่อน
"ลุงกับป้าดีใจมาก บอกจริงๆ ลุงเสียว กลัวเจ็งจะเป็นควายเสีย
ทำเดียว"²⁵

ภาพของความกระตือรือร้น ความดีอกดีใจของคนรอบข้างเด่นดังปรากฏอยู่ในข้อความข้างต้นชวนให้นึกถึงภาพของคนในหมู่บ้านของเด็กชายบองหลาที่แสดงความสนับสนุนและยินดีที่บองหลาได้เข้าไปเรียนในเมือง จะแตกต่างกันอยู่บ้างก็ในแง่ที่ เรื่อง *บองหลา* นั้น คนในหมู่บ้านคาดหวังว่าเมื่อเรียนจบแล้วบองหลาจะได้นำความรู้สมัยใหม่มาพัฒนาหมู่บ้าน ส่วนในเรื่อง *ขนาน้อยกลางทุ่งนา* คนรอบข้างเด่นส่วนใหญ่แล้วต้องการให้เด่นเติบโตทางการศึกษาเพื่อผลประโยชน์ของเด่นและครอบครัวเอง ขณะที่ ยุทธ เเด่น และเพื่อนๆ กลับมองว่าความรู้สมัยใหม่ควรจะถูกนำมาใช้เพื่อประโยชน์ของผู้คนในหมู่บ้านนั่นเอง เพราะความรู้สมัยใหม่ในระบบโรงเรียนสามารถปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบทและความต้องการของท้องถิ่นที่กำลังเริ่มอ่อนแอได้ การได้เห็นการปฏิบัติตัวของยุทธทำให้เด็กๆ มุ่งมั่นฝันใฝ่ที่จะเป็นแบบนั้น วิธีเดียวที่พวกเขาจะเป็นแบบยุทธก็คือพวกเขาต้องเรียนหนังสือ เพราะดังที่ยุทธได้ยืนยันทั้งด้วยปากและพฤติกรรมว่า "การเล่าเรียนสามารถช่วยเหลือตัวเองหรือผู้อื่นได้"²⁶

คำตอบของยุทธดูเหมือนเป็นคำตอบในเชิงอุดมคติ แต่สำหรับในบริบทของเรื่องแต่ง นี่คือการสร้างแบบจำลองของพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรม 2 พื้นที่ซึ่งได้เข้ามาปะทะกันในช่วงทศวรรษ 2520 คือพื้นที่ของความรู้สมัยใหม่ และพื้นที่ท้องถิ่น เพื่อนำเสนอว่าคนท้องถิ่นที่ได้รับการศึกษาเท่านั้นที่จะช่วยเหลือท้องถิ่นได้ เพราะคนท้องถิ่นรับรู้รากฐานความเป็นหมู่บ้าน/ท้องถิ่นอยู่เป็นพื้นฐานแล้ว ความรู้สมัยใหม่จะช่วยต่อยอดให้การพัฒนาช่วยเหลือท้องถิ่นมีความสมบูรณ์และเห็นผลชัดเจนขึ้น ในเรื่องนี้ ยุทธจึงถูกสร้างขึ้นเป็นตัวแทนของความรู้สมัยใหม่ที่ยังเกิดทุนความรู้และวิถีดั้งเดิมของท้องถิ่น ขนาน้อยกลางทุ่งนาของเขายังคงทำหน้าที่ในทางวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องเหมือนกับที่ขนานชาวบ้านในภาคใต้เคยทำมาแล้วตั้งแต่อดีต การที่เรื่องขบขันให้เห็นถึง

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 221.

²⁶ จำลอง ผังชลจิตร, *ขนาน้อยกลางทุ่งนา*, (พิมพ์ครั้งที่6). (กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์, 2543), หน้า210.

ความสัมพันธ์ของยุทธกับเด็กๆ ทั้งสาม ช่วยยืนยันว่าความรู้สมัยใหม่กับท้องถิ่นยังเป็นสิ่งที่สามารถเอื้ออำนวยกันได้อย่างลงตัวต่อไปในอนาคต เพียงแต่ผู้มีความรู้นั้นๆ จะต้องมองให้พ้นจากผลประโยชน์เฉพาะตนออกไปเท่านั้น

อุดมการณ์เรื่องการนำความรู้ (สมัยใหม่) กลับคืนสู่ท้องถิ่น เพื่อช่วยเหลือยกระดับชีวิตของท้องถิ่นดังที่ปรากฏในเรื่อง *บองหลา* และ *ขนาน้อยกลางทุ่งนา* ข้างต้นยังสามารถเห็นได้ในนวนิยายเรื่อง *สายน้ำไม่ไหลกลับ* ของ ชีวี ชีวา นวนิยายเรื่องนี้นำเสนอชีวิตของบ่าวเด็กชายในท้องถิ่นใต้ที่เติบโตขึ้นมาในขณะที่การศึกษาเพิ่งเข้าไปถึงหมู่บ้าน เขาจึงเป็นเด็กนักเรียนรุ่นบุกเบิกที่จะต้องปลูกต้นไม้และพัฒนาบริเวณรอบๆ โรงเรียนด้วยตนเอง โรงเรียนที่อยู่ใกล้หมู่บ้านบ่าวที่สุดหากว้ระยะทางแล้วที่ว่าใกล้ก็ยิ่งไกล แต่บ่าวก็มีความมุมานะ แม้ว่าเมื่อยิ่งเรียนสูงโรงเรียนก็ยิ่งอยู่ไกลออกไปมากขึ้นก็ตาม

เดินตามหลังกันออกจากหมู่บ้านริมเขา ย่ำกันไปบนคันนา แล้ววก
เข้าป่าละเมาะ พ้นจากริมป่า ไร่เราจะถึงโรงเรียน ยังมีลำคลอง
ขวางหน้า เราเกาะจับราวไม้ ข้ามกันไปบนสะพานขอนมะพร้าว
จากนั้นจึงเห็นถนนฝุ่นสายหนึ่ง²⁷

ชีวี ชีวา พยายามแสดงให้เห็นว่า เพื่อให้ได้เข้าถึงการศึกษาแบบสมัยใหม่ คนในท้องถิ่นต้องมีความมุ่งมั่นมากเพียงไร ระยะทางระหว่างบ้านและโรงเรียนนั้นไกลและลำบาก ทั้งยิ่งไกลและลำบากมากขึ้นเรื่อยๆ ตามระดับการเรียนที่สูงขึ้น จนกระทั่งถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาการเดินเท้าก็ไม่อาจทำให้เขาให้ไปถึงโรงเรียนได้อีกต่อไป พ่อกับแม่จึงลงทุนเพื่อการศึกษาโดยการซื้อจักรยานให้ขี่ไปโรงเรียน กระทั่งเมื่อขึ้นระดับอาชีวศึกษา บ่าวก็ต้องเข้าไปเช่าบ้านอยู่ในเมือง

“การศึกษาคือการลงทุน” ซึ่งเป็นนัยความหมายที่เด็กชายเด่นในเรื่อง *ขนาน้อยกลางทุ่งนา* เคยคิดว่า (“ไปเรียนหนังสือทุ่มเทเงินทองไปเปล่าๆ”²⁸) ยิ่งชัดเจนมากขึ้นในผลงานของชีวี ชีวา เล่มนี้ ความห่างไกลและยากลำบากในการศึกษาของบ่าว และการลงทุนทางการเงินที่พ่อแม่บ่าว

²⁷ ชีวี ชีวา, *หญิงสาวแห่งสายน้ำไม่ไหลกลับ*, (กรุงเทพฯ: แพรวล้านกิมพ์, 2543), หน้า 20.

²⁸ จำลอง ผึ้งชลจิตร์, *ขนาน้อยกลางทุ่งนา*, (พิมพ์ครั้งที่6), (กรุงเทพฯ: แพรวล้านกิมพ์, 2543), หน้า 54.

ต้องใช้จ่ายเพิ่มขึ้นตั้งแต่เงินค่าจักรยาน ค่าเล่าเรียน ค่าเช่าบ้าน (เมื่อเข้าไปเรียนในเมือง) ล้วนแล้วแต่เป็นการลงทุนที่ทำให้ท้องถิ่นต้องจ่ายมากขึ้น แม้ว่าพ่อแม่ในชนบทจำนวนไม่น้อยจะยินดีจ่ายเพื่อการนี้ แต่ข้อเท็จจริงเรื่องการลงทุนเพื่อการศึกษาที่สะท้อนกลับให้เห็นแนวโน้มที่การศึกษาจะกลายเป็นภาวะบั่นทอนความเข้มแข็งหรือสมบูรณ์พูนสุขของชนบทที่เคยพอเพียงดังที่ตัวละครเอกในเรื่อง *ข่าน้อยกลางทุ่งนา* เคยสัมผัสลงได้ไม่ยาก ชาวบ้านใน *สายน้ำไม่ไหลกลับ* จึงแตกต่างจากชาวบ้านในนวนิยาย 2 เรื่องที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงแล้ว แม้ว่าอุดมการณ์นำความรู้กลับสู่นบ้านเกิดจะยังคงอยู่ในความคิดของตัวละครเอกในเรื่อง แต่เป้าหมายของอุดมการณ์ดังกล่าวก็ได้เคลื่อนเปลี่ยนไปแล้ว จากเรื่อง *บองหลา* ที่ชุมชนและตัวละครเอกตั้งใจกู้ศักดิ์ศรีและสร้างโอกาสที่เท่าเทียมในนโยบายการพัฒนา และความตั้งใจที่จะใช้ความรู้สมัยใหม่ให้บริการผู้เสียเปรียบในหมู่บ้าน แต่ใน *สายน้ำไม่ไหลกลับ* ตัวละครกลับตั้งใจที่จะใช้ความรู้สมัยใหม่เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและเพิ่มอัตราผลผลิตทางเกษตรให้แก่ชนบท ซึ่งสัมพันธ์กับอุดมการณ์เพื่อเศรษฐกิจและการเงินโดยตรง ขณะที่สองเรื่องแรกนั้นสัมพันธ์กับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมความสัมพันธ์ที่มีรากเหง้าของความเป็นชนบทดั้งเดิมยึดโยงอยู่มาก ตอนหนึ่ง ซีวี ซีวา ให้ตัวละครเอก วิพากษ์ข้อบกพร่องของการเกษตรแผนเก่าว่า

ทำไมผมจะจำไม่ได้กับคำพูดของครูสุวัฒน์ที่บอกว่า เกษตรกรที่บ้านเรายังล้าหลังอยู่มาก ดูได้จากหมูขี้พราพันธุพื้นเมืองที่เดินอ่นหลังท้องยานอยู่ตามไต้ถุน ปล่อยเลี้ยงกันตามยถากรรม ผูกเปิดผูกไถก็เหมือนกัน หรือแม้แต่พืชพันธุ์ต้นไม้ตามสวนก็ยังเป็นพันธุ์พื้นเมืองมาแต่ไหนแต่ไร ครูจึงอยากบอกกับนักเรียนที่อยากไปเรียนเกษตร เมื่อไปเรียนรู้ได้วิชากลับมา ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นนั่นแหละ บ้านเราจะพัฒนาทันสมัยกับเขาบ้าง²⁹

จะเห็นได้ว่า การพัฒนาเพื่อก้าวสู่ความทันสมัยในนวนิยายเรื่องนี้สัมพันธ์กับอัตราการเติบโตของเศรษฐกิจ ซึ่งโดยตรรกะของเรื่องนั้นเรื่องราวก็ควรจะทำเนินมาเช่นนี้อยู่แล้ว เพราะซีวี ซีวา ได้บอกผู้อ่านไว้ตั้งแต่ต้นแล้วว่าพ่อแม่ของบ่าวจะต้องลงทุนต้องแบกภาระทางการเงินมากมายเพียงใดเพื่อให้ลูกชายได้เข้าโรงเรียน ด้วยเหตุนี้ หากพวกเขาจะหวังว่าการเรียนจะคืนทุน

²⁹ ซีวี ซีวา, *หญิงสาวแห่งสายน้ำไม่ไหลกลับ*, (กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์, 2543), หน้า 20.

และทำให้ในบั้นปลายจึงไม่ใช่เรื่องที่ผิดครรลอง ไม่ว่าจะเป็นครรลองของชีวิตจริงหรือครรลองของเรื่องเล่า

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า บันเทิงคดีภาคใต้ในช่วงต้นทศวรรษ 2520 เชื่อมั่นว่า การศึกษาในระบบเป็นเครื่องมือที่จะทำให้ท้องถิ่นรู้เท่าทัน และสามารถต่อสู้กับการครอบงำของ วัฒนธรรมกระแสหลักได้ ในห้วงเวลานี้ ท้องถิ่นได้ใช้การศึกษาซึ่งรัฐใช้เป็นเครื่องมือในการ ครอบงำวัฒนธรรมท้องถิ่นตอบโต้การครอบงำนั้กลับไปด้วยการเลือกรับปรับปรนข้อดีข้อด้อย แล้วนำมาเสริมศักยภาพของความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่น ในนวนิยายเรื่อง *บองหลา* จะเห็นระดับที่ เท่าเทียมกันของความรู้ท้องถิ่นกับความรู้สมัยใหม่ นวนิยายพยายามนำเสนอว่าองค์ความรู้ทั้งสอง ล้วนแล้วแต่มีจุดอ่อนจุดแข็งที่แตกต่างกัน ดังนั้นจึงสามารถส่งเสริมหรือสนับสนุนกันได้ ขณะที่ ในนวนิยายเรื่อง *ขนาน้อยกลางทุ่งนา* เสนอว่าการศึกษาศสมัยใหม่ที่สมควรเกิดขึ้นแก่คนท้องถิ่นที่มี สำนึกที่ดีต่อบ้านเกิด ขณะที่เรื่อง *สายน้ำไม่ไหลกลับ* การศึกษาไม่เพียงแต่สอนได้ว่าแยกคน ท้องถิ่นออกจากบ้านเท่านั้น แต่ยังถือเป็นการลงทุนทางธุรกิจอีกด้วย เป้าหมายเชิงอุดมการณ์เพื่อ ท้องถิ่นของการศึกษาในนวนิยายเรื่องนี้จึงเป็นไปเพื่อเสริมศักยภาพทางเศรษฐกิจให้แก่ท้องถิ่น

3.1.2 "ความมดงามที่ชั่วร้าย" การบ่อนทำลายท้องถิ่นของการศึกษา

ความคิดเกี่ยวกับการศึกษาในระบบที่วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้เสนอเริ่มเปลี่ยนแปลง อย่างเห็นได้ชัดเจนขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 2530 ถึงต้นทศวรรษ 2540 แม้ว่าผู้ผลิตงานในยุคนี้ก็คือผู้ ที่เติบโตมาับการศึกษาศสมัยใหม่ แต่วรรณกรรมของพวกเขากลับเสนอว่าการศึกษาที่เข้ามาใน ท้องถิ่นได้ไม่ใช่ทางออกของการแก้ปัญหาท้องถิ่น นอกจากนี้ การศึกษาก็ยังไม่ใช่เครื่องมือในการ ต่อสู้กับการครอบงำของวัฒนธรรมจากส่วนกลางอย่างที่เคยเข้าใจกันมาก่อนหน้านี้อีกด้วย ผล พวงจากกระบวนการดังกล่าวทำให้บันเทิงคดีในยุคนี้เริ่มตั้งคำถามและวิพากษ์การศึกษาในระบบ ไว้ในหลายเรื่องด้วยกัน

บันเทิงคดีภาคใต้ที่เขียนขึ้นในช่วงเวลานี้พยายามวิพากษ์ว่าการศึกษาเป็นปฏิบัติการใน การแพร่กระจายอุดมการณ์ของรัฐที่มีพลังและอำนาจในการทำลายและสลายความเป็นตัวตนของ ท้องถิ่นได้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และยังเป็นปฏิบัติการที่เป็นไปโดยละมุนละม่อมจนคนท้องถิ่น แทบไม่รู้สึกรู้สึ สอดคล้องกับที่หลุยส์ อัลธุสแซร์ (Louis Althusser) เห็นว่าการศึกษาคือกลไกทาง อุดมการณ์ของรัฐที่มีบทบาทอย่างสำคัญยิ่งในการกล่อมเกล่าและผลิตซ้ำความคิดต่างๆ ตามที่รัฐ

ต้องการเตรียมเพาะบ่มไว้ให้เยาวชนเพื่อเติบโตขึ้นมารับหน้าที่พลเมืองดี กลไกนี้แสดงออกผ่านสถาบันที่สำคัญคือโรงเรียน หลุยส์ อัสชูแซร์ ได้กล่าวไว้ว่า

โรงเรียนนำเด็กๆ จากทุกชนชั้นในสังคมออกจากแวดวงของพ่อแม่ และทำการอบรมบ่มเพาะเด็กๆ ไม่ว่าจะด้วยวิธีการสอนแบบใหม่หรือแบบเก่าก็ตามเป็นเวลาหลาย ๆ ปี ช่วงเวลาหลายปีที่เด็กๆ ต้องอยู่ในโรงเรียนนั้นเป็นช่วงระยะของชีวิตที่เด็กยังอ่อนแอที่สุด และในช่วงเวลาดังกล่าวนี้อะไรที่พวกเขาจะต้องถูกขัดเกลาทั้งจากโรงเรียนและครอบครัวให้เรียนรู้ว่าจะต้องดำเนินชีวิตต่อไปอย่างไรและจะต้องถูกหล่อหลอมให้ชุ่มโชกไปด้วยอุดมการณ์หลักของสังคม³⁰

จากข้อความข้างต้นเห็นได้ว่าการศึกษานับเป็นเครื่องมือในการสถาปนาอุดมการณ์ของรัฐให้มั่นคงและกระจายให้แพร่หลาย เป็นรูปแบบที่ทรงพลังอย่างยิ่งซึ่งเข้ามาเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์และอุดมการณ์ของคนในสังคมโดยมิได้มีการใช้กำลังในการบังคับ วาทกรรมสมัยใหม่ซึ่งมีโรงเรียนเป็นเครื่องมือ ได้สร้างโอกาส สร้างความรู้ และผลิตตำแหน่งงานใหม่ๆ ขึ้นมาเพื่อให้เห็นว่าโรงเรียนและความรู้สมัยใหม่เป็นหนึ่งเดียวกัน จึงมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตและความอยู่รอดของผู้คนในสังคมเพียงใด สิ่งเหล่านี้สุดท้ายแล้วก็จะถูกนำมาใช้เป็นเกณฑ์ในการประเมินคุณค่าและจัดลำดับชั้นทางสังคมอีกด้วย

บันเทิงคติภาคใต้ที่เขียนขึ้นในช่วงเวลานี้ได้เปิดเผยให้เห็นว่าการกล่อมเกลาทางสังคมและอุดมการณ์ผ่านการศึกษาระบบใหม่ที่จัดการโดยรัฐได้สถาปนาความรู้ชุดใหม่ที่เชื่อมั่นและศรัทธาในองค์ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ ปฏิเสธชุดความรู้เดิมของท้องถิ่น ที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ในทางวิทยาศาสตร์ ในขณะที่เดียวกันได้กดทับความรู้ของท้องถิ่นให้กลายเป็นความรู้ชายขอบ จนทำให้คนท้องถิ่นเกิดความแปลกแยกกับตัวตนของพวกเขาเอง ดังปรากฏในเรื่องต่างๆ คือ **เรื่อง แม่ มดแห่งหุบเขา น้ำตก** และ **บางสิ่งบางอย่างเกิดขึ้น** ของ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์ **เรื่อง บัตร เขียว** ของ อุตตากร บำรุง และ **เรื่อง จุดนัดพบ** และ **ว่าวสีขาว** ของ ประมวล มณีโรจน์

³⁰ หลุยส์ อัสชูแซร์, **อุดมการณ์และกลไกของรัฐทางอุดมการณ์**, แปลโดย กาญจนา แก้วเทพ. (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า60.

เรื่อง **แม่มดแห่งหุบเขา** ของกนกพงศ์ สงสมพันธุ์ นำเสนอเรื่องราวของหญิงชราผู้มีอายุยืนยาวกว่าร้อยปี ได้รับสมญานามจากชาวบ้านว่าเป็นแม่มดแห่งหุบเขาที่ไม่ยอมโอนอ่อนผ่อนตามอำนาจเงินของนายทุนท้องถิ่น กนกพงศ์ บรรยายบุคลิกลักษณะของหญิงชราคนนี้ผ่านการบอกเล่าที่ดูห่างเหิน คลุมเครือ เต็มไปด้วยความมหัศจรรย์ และน่าเกรงขาม ดังตอนหนึ่งคนขับรถกระบะบอกชายเผ่าถ้ำที่จะเข้าไปยังหมู่บ้านว่าเขาต้องเจอกับเรื่องเล่าเกี่ยวกับนางในลักษณะใดบ้างเมื่อเข้าไปถึง

จงรับฟังหากชาวบ้านเล่าขานเกี่ยวกับตัวแก แต่อย่าวิพากษ์วิจารณ์, อย่าลบล้างดูหมิ่น เราได้รับรู้คร่าวๆ เกี่ยวแกแม่เฒ่าอายุกว่าร้อยปีคนนี้ เรื่องราวมหัศจรรย์หลายอย่างกระตุกมูมปากและสั่นกลองเสียงให้เราครางอ้อออกไปตลอดทาง...แกเป็นทั้งแม่มดและหมอยาประจำหมู่บ้าน เขาพยายามกล่อมให้เราเชื่อว่าแกเป็นศาสดาพยากรณ์เสียด้วยซ้ำ³¹

ชีวิตของแม่เฒ่าหมาดำเนินมาอย่างปกติ จนกระทั่งมีนายทุนเข้ามาติดต่อซื้อดินในบริเวณหุบเขาซึ่งเป็นที่ตั้งของบ้านนาง และพยายามทำทุกวิถีทางให้นางย้ายออกจากพื้นที่ แต่นางก็ยังยืนยันที่จะไม่ออกไป ขณะที่นายทุนก็ไม่ยอมหยุดโครงการ ใช้รถชุดปรับพื้นที่บริเวณรอบๆ จนเหลือแต่บ้านของหญิงชราตั้งได้อยู่บนแท่งดินรอวันที่จะพังถล่มลงมา

บ้านหลังนั้นตั้งได้สูงเด่นอยู่กลางแอ่ง ตัวบ้านยกพื้นสูง สร้างด้วยไม้ทั้งหลัง ทำทางแข็งแรง แต่กับเครื่องยนต์ซึ่งกระหึ่มทั้งวันทั้งคืน น่ากลัวว่าต้องมีสักวันหนึ่งที่มันเขย่าแท่งลูกรังนั้นให้ทลายลงมา มัดบอกว่าถึงแกจะเป็นแม่มดจริง แกก็คงกำลังจมนปัญญา ด้วยไม่มีคาถาบทไหนที่จะกำราบเจ้าสัตว์ประหลาดซึ่งวิ่งพล่านอยู่รอบๆ นั้นได้³²

³¹ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์, "แม่มดแห่งหุบเขา" ใน **แผ่นดินอื่น**, (กรุงเทพฯ: นาคกร, 2539), หน้า 250.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 251.

เมื่อพิจารณาว่ารถแทรกเตอร์เป็นสัญลักษณ์ของสังคมทุนนิยม และแม่เฒ่ามาเป็นสัญลักษณ์ของความเชื่อ/ความรู้ในโลกยุคเก่า การยืนยันต่อสู้อย่างโดดเดี่ยวและต้องจบชีวิตลงอย่างอ้างว้างของแม่เฒ่าหมา แสดงให้เห็นถึงการแทนที่โลกยุคเก่าด้วยความคิดและวิถีของโลกยุคใหม่ที่เป็นไปอย่างรุนแรงและเร้าใจในรูปลักษณะของโคกนาฏกรรม ในอีกความหมายหนึ่งการตายของแม่เฒ่าหมาย่อมเป็นการแสดงให้เห็นว่าการยืนยันอยู่กับความคิดความรู้เดิมอย่างยึดมั่นถึ้อมันย่อมไม่ใช่หนทางในการต่อสู้ที่ท้องถิ่นจะได้รับชัยชนะในช่วงเวลาที่วาทกรรมการพัฒนาได้ไหลบ่าเข้ามาสู่ท้องถิ่น ส่งผลให้ผู้คนต้องเผชิญหน้ากับการแข่งขันและปัญหาแบบใหม่ๆ เหมือนในปัจจุบัน

การต่อสู้ของแม่เฒ่าหมาจึงเป็นการต่อสู้กับความเชื่อและความศรัทธาที่คนในหมู่บ้านเคยมีต่อนางในอดีต ในเวลาที่โลกได้เปลี่ยนแปลงไป แม้ความมหัศจรรย์ของนางยังคงได้รับการเล่าขาน แต่ก็ไม่อาจสร้างศรัทธาจากผู้คนในยุคนี้ได้อีกแล้ว คนในหมู่บ้านจึงไม่มีใครลุกขึ้นมาปกป้องหรือช่วยเหลือแม่เฒ่าหมา เพราะความรู้ของนางไม่เหมาะสม และไม่ยังประโยชน์ใดๆ ให้กับโลกยุคทุนนิยมที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงชีวิตของชาวบ้านอีกต่อไป ความศรัทธาที่ชาวบ้านเคยมีต่อแม่เฒ่าหมาจึงไม่อาจเทียบเท่าความศรัทธาที่มีต่อเงินตราที่สามารถแลกเปลี่ยนสิ่งของที่พวกเขาต้องการได้ภายในพริบตา กนกพงศ์เสียดสีว่า สำหรับท้องถิ่นในยุคนี้ เงิน “มันมหัศจรรย์ยิ่งกว่าเวทมนตร์ของแม่เฒ่าหมาที่เขาเคยเชื่อถือหลายเท่าตัว”³³

บนแกนของความสัมพันธ์ ผู้อ่านจะสัมผัสได้ว่า กนกพงศ์ได้แบ่งช่วงตรงข้ามระหว่างแม่เฒ่ากับนายทุน ซึ่งจะสื่อนัยไปถึงคู่ขัดแย้งอีกคู่หนึ่งก็คือ ความรู้ท้องถิ่นกับความรู้สมัยใหม่ เรื่องได้ตอกย้ำความเสื่อมของความรู้ท้องถิ่นให้ผู้อ่านเห็นอย่างชัดเจนอีกชั้นหนึ่งด้วยการเปิดตัวละครหมอยาสมุนไพรที่เข้ามาขายยาในหมู่บ้าน ชายหนุ่มนายช่างผู้สร้างเตาผู้เป็นเจ้าของมุมมองของเรื่องนั่งมองชายชราที่เข้ามาขายยาสมุนไพรที่มีสรรพคุณทำให้ร่างกายไม่ไหม้ไฟ ชายชราเข้าไปนั่งอยู่ในเตาเผาถ่านที่ไฟลุกอยู่ตลอดทั้งคืน ชายหนุ่มไม่ได้สงสัยว่าเตาเผาถ่านจะมีกลไกอย่างอื่นที่จะตัดแปลงแบบอุปกรณ์ของนักมายากลได้หรือไม่ เพราะเขาเป็นเจ้าของและสร้างเตานั้นขึ้นเอง ขณะเดียวกันเขาก็เป็นผู้จุดไฟและนั่งเฝ้ามองมันอยู่ตลอดเวลาด้วย นี่ควรจะเป็นหลักฐานที่ชัดเจนพอที่จะทำให้ชายหนุ่มเชื่อในสรรพคุณอันมหัศจรรย์ของสมุนไพรนั้น แต่ด้วยอำนาจของความรู้สมัยใหม่ เขากลับไม่เชื่อว่ามันคือสรรพคุณของสมุนไพร กลับคิดว่าชายชราคงจะใช้เคล็ดวิธียของนักมายากล

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 251.

“มันก็แค่มายากล” มัดว่า ...แต่หากมันชายเฒ่าจะกินหรือทาสมนไพรมาชั่วชีวิตเยี่ยงเดียวกัน ผมยังไม่อยากเชื่ออยู่ดีว่าจะมีสมนไพรตัวใดทำให้เนื้อคนไม่ไหม้ไฟ...บางทีชายเฒ่าอาจมองไม่เห็นปัญหาสำคัญของตัวเอง สิ่งที่แกแสดงมองดูเป็นปาฏิหาริย์มากเกินไปกระทั่งน่าเคลือบแคลงสงสัย ขณะโลกสมัยใหม่ไม่เหลือที่ว่างให้กับปาฏิหาริย์ใดมากนัก³⁴

เรื่องสั้นที่จบลงอย่างโคจรสะท้อนใจด้วยความตายอันโดดเดี่ยวของแม่เฒ่าหมาเรื่องนี้ ได้วิพากษ์วิจารณ์อย่างไม่อ้อมค้อมถึงพื้นที่ของโลกสมัยใหม่ซึ่งไม่มีที่ว่างให้แก่ชุดความรู้ดั้งเดิม ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงถูกนิยามให้เป็นเรื่องปาฏิหาริย์ หรือไม่ก็เป็นเรื่องบังเอิญ สำหรับการพิสูจน์ความจริงแบบวิทยาศาสตร์ ความรู้เหล่านี้ป่าเถื่อน งมงาย และไร้สาระ ไม่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของท้องถิ่นในโลกยุคใหม่อีกต่อไป กนกพงศ์ยืนยันความเชื่อนี้ด้วยการเขียนให้ชาวบ้านโดดเดี่ยวแม่เฒ่าหมาที่พวกเขาเคยนับถือศรัทธา การปฏิเสธแม่เฒ่าโดยนัยยะเชิงลึกแล้วก็คือการปฏิเสธรากเหง้าแห่งตัวตนของพวกเขาเอง สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นจากความสามารถของการศึกษาศาสตร์ใหม่ที่สร้างความเชื่อมั่นในระบบเหตุผลให้แก่ชาวบ้านได้ วิถีคิดแบบเหตุผลจึงกลายเป็นมาตรฐานในการประเมินค่าปรากฏการณ์ ความรู้ชุดเดิมที่ก่อกำเนิดขึ้นในท้องถิ่นที่ไม่มีเหตุผลหรืออาจจะมีเหตุผลอีกแบบจึงถูกผลักให้กลายเป็นความรู้ชายขอบไปแม้ว่ามันจะเคยมีบทบาทต่อความมั่นคงทางจิตใจของสังคมท้องถิ่นในอดีตมากเพียงใดก็ตาม สำหรับท้องถิ่นร่วมสมัย สิ่งเหล่านี้คือมรดกทางวัฒนธรรมที่ไม่มีประโยชน์ที่เป็นรูปธรรม เรื่องราวมหัศจรรย์ของแม่เฒ่าจึงถูกเล่าถึงด้วยภาษาท่าที และบรรยากาศของการเล่าตำนานที่ห่างเหินจากเวลาและสถานที่ของผู้เล่าเป็นอย่างมาก ทั้งๆ มันเป็นเหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ในพื้นที่จากนั้นเอง

เรื่อง *น้ำตก* เป็นผลงานสำคัญอีกเรื่องหนึ่งของกนกพงศ์ สงสมพันธุ์ ที่เขียนขึ้นเพื่อเปิดเผยให้เห็นการถูกความรู้สมัยใหม่กลืนกลายเป็นอื่นของคนท้องถิ่น เรื่องสั้นขนาดยาวเรื่องนี้กล่าวถึงนักเขียนชาวใต้คนหนึ่ง que เดินทางไปหาข้อมูลเขียนหนังสือในหมู่บ้านชนบทแห่งหนึ่งในท้องถิ่นใต้ เรื่องราวที่ได้พบในหมู่บ้านแห่งนี้ได้พาเขาย้อนรำลึกไปถึงความหลังในถิ่นกำเนิด หญิง

³⁴ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์, “แม่มดแห่งหุบเขา,” ใน *แผ่นดินอื่น*, (กรุงเทพฯ: นาค, 2539), หน้า 270-272.

สาวนักแสดงมโนราห์ที่เขาได้พบโยงนักเขียนหนุ่มกลับไปสู่ความคิดเรื่องตาและแม่ของเขาที่สืบเชื้อสายมโนราห์ ซึ่งตามความเชื่อท้องถิ่นได้แล้ว หมายถึงว่าเขาเองก็ยอมเป็นผู้หนึ่งที่สืบเชื้อสายมโนราห์ด้วยเช่นกัน แต่สำหรับนักเขียนหนุ่ม ความที่เป็นคนซึ่งเติบโตมาในระบบการศึกษาสมัยใหม่ และสถานภาพความเป็นปัญญาชนทำให้เขารู้สึกว่าตัวเองตัดขาดจากสายใยที่ดูมงายนั้นแล้ว ตอนหนึ่งเขาบรรยายเรื่องมโนราห์ซึ่งได้รับเป็นมรดกมาจากตาที่เพิ่งเสียชีวิตด้วยน้ำเสียงที่ดูห่างเหินและไม่ให้ความสำคัญอย่างใดเลย ทั้งที่ในวัฒนธรรมมโนราห์นั้น อุปกรณ์ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นของสูงและศักดิ์สิทธิ์ทั้งสิ้น

คุณตาของผมเป็นโนรา งานศพเพิ่งผ่านไปไม่นาน เสียงทัບวันเผา
ยังดังจ๊ับๆ อยู่ในใจ ผมได้กำไลมือมาเจ็ดแปดวง กำไลเงินสลักลาย
ละเอียดลอม ห่อผ้าแดงผืนเล็กๆ ของตาเก็บไว้ในลิ้นชักโต๊ะ ความ
จริงผมอยากได้น้ากากพรานมาประดับผ้าห่อ น้ากากพรานสี
แดง ผีมือแกะไม้อย่างประณีตเต็มด้วยชีวิตชีวา³⁵

จะเห็นได้ว่าการแสดงออกของนักเขียนหนุ่มผู้นี้ไม่มีเชื่อมโยงต่อความเชื่อเรื่องการถ่ายทอดจิตวิญญาณความเป็นมโนราห์ของสายสกุลแต่อย่างใด กล่าวสำหรับ "น้ากากพราน" นั้น ตามประเพณีของท้องถิ่นภาคใต้แล้ว แม้ว่าจะเป็นน้ากากของตัวตลก แต่เมื่อใช้เสร็จก็ต้องวางเก็บไว้บนหิ้งบูชา ทว่าในมุมมองของนักเขียนหนุ่ม เขากลับประทับใจน้ากากพรานในด้านฝีมือการแกะไม้ที่แสนประณีตในฐานะงานศิลปะชิ้นหนึ่ง จนอยากได้มาประดับผ้าห่อ โดยหาได้คำนึงถึงมิติของความหลังศักดิ์สิทธิ์ของน้ากากพรานแต่อย่างใด

การแสดงออกในเชิงปฏิเสธของตัวละครเช่นนี้ เป็นกลวิธีประการหนึ่งของกนกพงศ์ที่ต้องการแสดงให้เห็นถึงพลังอำนาจขององค์ความรู้ดั้งเดิมซึ่งเป็นรากเหง้าตัวตนของคนท้องถิ่น พลังอำนาจดังกล่าวนี้แสดงตัวเมื่อตัวละครนักเขียนพบกับหญิงสาวซึ่งเป็นอดีตนางรำมโนราห์คนหนึ่ง ในหมู่บ้าน และเธอนี่เองที่กระตุ้นให้พลังลึกลับของรากเหง้าแห่งตัวตนของนักเขียนออกมา แม้ว่าในตอนแรกๆ เขาพยายามที่จะปฏิเสธความสำคัญของเธอ โดยแสดงอาการว่าไม่อยากสนทนาด้วย³⁶ หรือพยายามกวาดรอยเท้าของเธอบนลานทรายหน้าบ้านทิ้ง³⁷ กนกพงศ์ ส่ง

³⁵ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์, "น้ำตก," ใน แผ่นดินอื่น, (กรุงเทพฯ: นาคร, 2539), หน้า 338.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 335-336.

สัญญาณถึงการไม่ยอมรับรากเหง้าของตัวละครนักเขียนหนุ่มวัย 28 ปีผู้นี้หลายครั้งหลายหน จนอาจกล่าวได้ว่า การปฏิเสธ การดิ้นรนเพื่อให้หลุดพ้นจากรากเหง้าของตัวตนเกิดขึ้นตลอดทั้งหลาย สืบหน้าของเรื่องสั้นขนาดยาวเรื่องนี้ อย่างไรก็ตาม อีกนัยหนึ่งของการดิ้นรนนี้ก็สื่อความหมายว่าเขาจะยิ่งจมและยิ่งถูกดึงเข้าสู่อำนาจลึกลับของรากเหง้าแห่งตัวตนมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้อัตลักษณ์ของเขาทับซ้อนกันยุ่งเหยิงจนไม่อาจแยกแยะได้ กระทั่งนำมาสู่การแสดงออกทางอารมณ์ที่เศร้าหมองคลุมเครือจนจบเรื่อง ดังตอนหนึ่ง กนกพงศ์ บรรยายว่า

คืนนั้นผมนอนลึมตานิ่งแข็งอยู่บนเตียง...ใจของผมยังคงหงุดหงิด
เปิดหน้าต่างหมดทุกบาน จ้องมองดวงดาวผ่านรูรั่วของยอดไม้
เสียงสายน้ำฟังดูสับสน...หลายวันที่ผมตกอยู่ในอารมณ์กึ่งเศร้ากึ่ง
กังวล³⁸

การสร้างครรลองของเรื่องเล่าเช่นนี้ ผู้อ่านจะสังเกตได้ในเวลาต่อมาว่า ภาวะความสับสนของตัวละครหนุ่มนั้นเป็นเพราะถูกกระตุ้นจากเสียงเพรียกของ "บรรพบุรุษ"³⁹ ซึ่งกนกพงศ์ใช้เสียงของน้ำตกเป็นสัญลักษณ์ สะท้อนให้เห็นว่าการไม่ปรากฏตัวตน แต่ส่งเสียงเพรียกอยู่ตลอดเวลาคือพลังอำนาจอันลึกลับของรากเหง้าแห่งบรรพบุรุษ พลังดังกล่าวนี้คือพลังของอัตลักษณ์พื้นถิ่นที่ถูกอัตลักษณ์สมัยใหม่กดทับ/ปิดบังเอาไว้ หลังจากได้ยินเสียงเพรียกลึกลับของบรรพบุรุษ อัตลักษณ์ที่ทับซ้อนกันอยู่ในตัวของนักเขียนหนุ่มปรากฏตัวออกมาปะทะ-ต่อรอง-ขัดแย้งกันจนสับสนและทรมาน

เรื่องราวเล่าย้อนไปถึงนักเขียนหนุ่มสมัยอดีตว่า เขาเองประจักษ์ดีถึงความรู้เรื่องมโนราห์ เขาเล่าว่าตามคติความเชื่อเรื่องการสืบเชื้อสายมโนราห์ ของชาวใต้ หากผู้ใดละเลยที่จะสืบทอดก็จะมีกลางบอกเหตุเกิดขึ้น เช่น ในกรณีแม่ของนักเขียนหนุ่มที่ไม่ได้ร่ำมโนราห์ในช่วงแรก แต่ต้องมาเป็นนางรำเพราะมีลูกกรอกน้ำเข้าทรงแล้วออกคำสั่งให้นางสืบทอดเชื้อสายมโนราห์ต่อไป หรือกรณีการเข้าทรงของปู่ที่สามารถล่วงรู้จิตใจหรือความคิดของผู้อื่นได้ เหตุการณ์เหล่านี้เคยเกิดขึ้นกับเขาเมื่อสมัยยังเด็กและเขาก็เชื่อมั่นว่ามันเป็นเรื่องจริง แต่เมื่อเริ่มโตขึ้น เขาถูกกล่อมเกล่า

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 341.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 337.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 342.

ด้วยวิชาความรู้สมัยใหม่ และวิถีชีวิตที่แปลกแตกต่างออกไป เมื่อพบการเข้าทรงอีกครั้ง นักเขียนหนุ่มก็ลังเลสงสัยและตั้งคำถามว่าเหตุการณ์อันน่าอัศจรรย์ แปลกประหลาดนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร พร้อมกันนั้นก็พยายามหาคำตอบอย่างเป็นเหตุเป็นผล ตามหลักการทางวิทยาศาสตร์แต่ก็ไม่อาจหาคำอธิบายได้ จนในที่สุดเขาต้องหยุดความสงสัยในตัวเองด้วยการเหยียดความประหลาดมหัศจรรย์นั้นลงให้กลายเป็นความเป็นอื่นของความรู้ ความเชื่อแบบวิทยาศาสตร์ มีฐานะเป็นเพียงคติความเชื่อที่เมื่อไม่สามารถพิสูจน์ ไม่อาจให้เหตุผล หรือตอบคำถาม และสร้างประโยชน์ให้กับยุคสมัยได้อีก ความเชื่อนั้นก็จะเสื่อมสลายลงไปเอง

ในวัยเด็ก ผมจำได้ว่าเคยเห็นแม่เข้าทรงหลายครั้ง และเชื่ออย่างสนิทใจว่าวิญญาณของน้ำมีจริง ครั้นคราวท่านขุนฯเข้าทรงป่าที่มาฝักจำ ผมกลับงุนงงและคิดหาคำอธิบาย เรื่องราวปาฏิหาริย์ของปู่กลายเป็นเรื่องเล่า ของหลวงลุงหล่อนก็เช่นกัน เราเพียงแต่รับรู้ว่าคุณเคยมีสิ่งเหล่านี้ดำรงอยู่ แต่ในยุคสมัยของเรา เราไม่เชื่ออีกแล้ว⁴⁰

อย่างไรก็ตาม เรื่องก็ยังได้แสดงถึงความลังเลสงสัยต่อคำตอบที่เกิดขึ้นในใจของเขา ตลอดเวลา ความคิดที่เกิดจากการพบเหตุการณ์ต่างๆ ในท้องถิ่น และความคิดที่ได้จากการเรียนในระบบ ทั้งสองความคิดได้ปะทะ และพยายามต่อรอง นักเขียนหนุ่มผู้ที่ไม่เชื่อมั่นในเรื่องปาฏิหาริย์ แต่ก็เชื่อว่าวิญญาณของน้ำมีจริง และแม่ไม่ได้โกหก สิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงการปะทะกันทางความคิดระหว่างความเชื่อของสองวัฒนธรรมที่อยู่ในจิตใจของเขาเป็นอย่างดี ภาวะเหล่านี้ กนกพงศ์เสนอว่าเป็นเพราะความเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ที่มีวิธีการเข้าถึงความจริงด้วยหลักการและเหตุผล สังคมสมัยใหม่จึงเต็มไปด้วยท่าทีของความสงสัย เป็นสังคมของคนอีกรุ่นหนึ่งที่ตัวละครนักเขียนเรียกว่ารุ่นที่ “ชอบสงสัยมากกว่า”⁴¹ โดยเฉพาะความสงสัยต่อคุณค่าที่สังคมในอดีตให้การยอมรับ เชื่อถือ และศรัทธา ดังในบทสนทนาที่เขาอธิบายถึงนิยายที่กำลังเขียนอยู่ให้หญิงงามโนหราฟังว่า

“นิยายที่กำลังเขียนชื่ออะไรนะ?”

“ความทรงจำของคนอีกรุ่น”

⁴⁰ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์, “น้ำตก,” ใน *แผ่นดินอื่น*, (กรุงเทพฯ: นาค, 2539), หน้า 359.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน.

"คนอีกรุ่นหรือ? พวกเขาจดจำอะไรไว้บ้าง?"

"พวกเขาชอบสงสัยมากกว่า"⁴²

จะเห็นได้ว่าเรื่องสั้นเรื่องนี้ ตั้งใจที่จะเสนอว่าช่องว่างระหว่างคนรุ่นหนึ่งกับรุ่นหนึ่งนั้นถูกกันขวางหรือถูกแยกออกจากกันได้ด้วยความรัก หรือวิธีการการเข้าถึงความจริงที่แตกต่างกัน คนรุ่นใหม่จึงไม่อาจเชื่อมั่นหรือศรัทธาในสิ่งใดอย่างมั่นคงได้อีก ในยุคสมัยนี้ มโนราห์ซึ่งเคยเป็นมหรสพชั้นสูง จึงกลายเป็นการแสดงธรรมดาที่ลดระดับสถานภาพทางสังคมให้ผู้แสดงมโนราห์จากเดิมที่เคยเป็นศิลปิน เป็นเจ้าพิธีกรรม และผู้นำทางวัฒนธรรมของชุมชนกลายเป็นเพียงนักแสดงคนหนึ่งเท่านั้น ดังตอนหนึ่ง กนกพงศ์ บรรยายว่า

หล่อนไม่ได้เป็นศิลปินซึ่งมีผู้คนรักใคร่เช่นตาของผมน หรืออาจเป็นเพราะยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไป หล่อนจึงเป็นได้แค่นางรำซึ่งหาได้มีคุณค่าเลิศเลอใดๆ ไม่ สายเลือดโนราห์ซึ่งถ่ายทอดสู่ร่างหล่อนอาจดำรงค่าอยู่ในราคาซื้อขาย⁴³

การสร้างตัวละครหญิงที่เป็นนางรำมโนราห์นับว่าเป็นตัวละครที่น่าสนใจอย่างยิ่งตัวหนึ่ง ตัวละครหญิงตัวนี้เปรียบเสมือนตัวแทนองค์ความรู้ของท้องถิ่นที่ในปัจจุบันถูกผลักดันให้เข้าไปอยู่ในพื้นที่ของความลึกลับ ผู้เขียนสร้างนางรำมโนราห์ให้มีบุคลิกที่ลึกลับและคลุมเครืออยู่ตลอดเวลา ตั้งแต่รูปร่างหน้าตาของหล่อนที่ไม่อาจคาดเดาอายุที่แท้จริงได้ มูลเหตุการมารำมโนราห์ที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษ การปรากฏตัวหรือหายไปของหล่อนที่ไม่ค่อยมีผู้สังเกตเห็น การไม่เคยกล่าวถึงสามี ทั้งที่มีลูกถึง 3 คน หรือแม้แต่การเดินทางที่ไม่เคยได้ยินเสียงฝีเท้า แม้กระทั่งชื่อของเธอก็ไม่มีปรากฏตลอดทั้งเรื่อง แนนอนว่าลักษณะเช่นนี้คือสิ่งที่กนกพงศ์สร้างขึ้นเพื่อให้มันสะท้อนได้ตอบความหมายไปถึงความลึกลับขององค์ความรู้ท้องถิ่นในอดีตที่เริ่มเลือนหายและกลายเป็นสิ่งที่คลุมเครือในการรับรู้ของคนในปัจจุบัน แต่ในขณะเดียวกันความลึกลับดังกล่าวก็เป็นมนต์เสน่ห์ในการเรียกร้องความสนใจจากคนรุ่นใหม่ อย่างเช่นที่นักเขียนหนุ่มในฐานะของตัวแทนคนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาก็สนใจและหลงใหลในความลึกลับของตัวละครหญิงที่รำมโนราห์

⁴² เรื่องเดียวกัน.

⁴³ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์. "น้ำตก" ใน แผ่นดินอื่น (กรุงเทพฯ: นาค, 2539), หน้า 369.

แน่นอนว่าเรื่องสั้นเรื่องนี้หาใช่การโหยหาอดีต ในลักษณะของการเรียกร้องสังคมชนบทภาคใต้ให้หันกลับสู่อดีตเพื่อฟื้นฟูวัฒนธรรมโนราห์ แต่เรื่องราวเป็นการนำเสนอให้ผู้อ่านได้สัมผัสถึงความรุนแรงที่จิตวิญญาณชนบทที่ถูกสังคม วิถีชีวิต และวิถีคิดแบบสมัยใหม่บ่อนทำลาย หากเปรียบเทียบกับเรื่อง *แม่มดแห่งหุบเขา* ก็อาจกล่าวได้ว่า เรื่องสั้นเรื่องนี้คือการขยายความ *แม่มดแห่งหุบเขา* ซึ่งเน้นการกระทำอย่างรุนแรงและแตกหักของสังคมสมัยใหม่หรือสังคมทุนนิยมที่เข้าไปรุกรานวิถีชนบท แต่ *น้ำตก* คือการแสดงให้เห็นว่า ไม่เพียงแต่การรุกรานในทางกายภาพเท่านั้น แต่ความรู้สึกนึกคิดแบบสมัยใหม่ที่ครอบงำชนบทอยู่นั้นทำลายไปถึงรากเหง้าของความเป็นคนในเลยทีเดียว ชนบทจึงกลายเป็นหน่วยทางวัฒนธรรมที่เต็มไปด้วยความแปลกแยกกับตัวเอง มีความรู้สึกและมีแรงปรารถนาที่จะปฏิเสธตัวเอง (ท้องถิ่น) อยู่ตลอดเวลา ตัวละครนักเขียนในเรื่องรู้สึกว่าการชนบทนั้นช่างเป็นดินแดนที่ "เฉื่อยเนือย"⁴⁴ คำบรรยายลักษณะนี้ดูเหมือนกนกพงศ์ตั้งใจใช้เพื่อสร้างภาพที่ขัดแย้งกับภาพของรถแบคโฮที่ยกศพข้างขึ้นมาจากหลุม และแบคโฮที่ขุดดินปรับพื้นที่รอบๆ บ้านของแม่เฒ่าหมาในเรื่อง *แม่มดแห่งหุบเขา* เพราะภาพเหล่านี้เคลื่อนไหวรวดเร็ว เข้มแข็ง และมีพลังที่สามารถอธิบายได้ ขณะที่พลังของความรู้สึกความเชื่อท้องถิ่นไม่อาจหาคำอธิบาย คลุมเครือ และเฉื่อยเฉื่อย

จะเห็นได้ว่าเรื่องสั้น *น้ำตก* มุ่งเรียกร้องสำนึกในอัตลักษณ์ของท้องถิ่นจากคนในท้องถิ่นเอง เรื่องสั้นไม่ได้วิพากษ์อย่างตรงไปตรงมาว่าการศึกษากล่อมเกลาคอนกรีตให้คนในท้องถิ่นกลายเป็นอื่นไปได้อย่างไร เพราะเรื่องราวเกิดขึ้นมาจากสมมติฐานที่ว่าคนท้องถิ่นได้กลายเป็นอื่นไปนานแล้ว อยากรู้ก็ดี ผู้เขียนก็ยังเชื่อว่าอัตลักษณ์ของความเป็นท้องถิ่นนั้นคือรากเหง้าที่ตกตะกอนอยู่ในคนท้องถิ่นอยู่แล้ว และมันก็พร้อมที่จะพุ่งกระจายขึ้นมาสร้างความเป็นปวนให้ผู้นั้นทันทีที่มีแรงกระตุ้นที่มากพอ

ในเรื่อง *บางสิ่งบางอย่างเกิดขึ้น* ของ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์ เล่าถึงชีวิตของเด็กสาวคนหนึ่งเติบโตขึ้นมาในชุมชนริมทางรถไฟของภาคใต้ ฐานะครอบครัวที่ไม่สู้ดีนัก มีพ่อเป็นคนงานในโรงงานยางพารา มีแม่เป็นคนหันเนื้อหมู และมีพี่ชายสองคน กระทั่งภายหลังทั้งพ่อ พี่ชาย และตัวเธอก็เข้าไปทำงานในโรงรมยางพารา เรื่องได้เล่าย้อนไปว่าก่อนหน้านั้น ความที่เป็นเด็กหัวดีทำให้เธอได้เข้าไปเรียนต่อวิทยาลัยในเมือง แต่สุดท้ายแล้วก็กลายเป็นเด็กที่ต้องเผชิญกับปัญหาหนักหน่วงในชีวิตทั้งเสียตัว ถูกลุงข่มขืน พี่ชายลวนลาม ถูกออกจากโรงเรียน ครอบครัวแตกแยก

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 353.

เพื่อนร่วมงานไม่ยอมรับเพราะหาว่าเธอเป็นหญิงแพศยา ฯลฯ เรื่องเล่าถึงความเลวร้ายที่เกิดขึ้นกับเธอว่าเป็นเพราะเงื่อนไขสำคัญคือเธอเรียนหนังสือไม่จบ ทำให้ชีวิตต้องพลิกผัน กลับสู่ครอบครัวในลักษณะของคนล้มเหลว ไร้ค่า กนกพงศ์ เล่าเรื่องนี้ผ่านกระแสสำนึกอันวุ่นวายของเด็กราวที่กำลังถูกตำรวจสอบสวน เพราะข้อหาฆ่าตัวเอง การใช้กลวิธีการเล่าแบบกระแสสำนึกทำให้ผู้อ่านเห็นว่าเด็กสาวคนนี้ได้เหมือนจะมีปัญหาทางจิตอยู่ด้วยไม่มากนักน้อย เรื่องเริ่มต้นด้วยการเล่าย้อนถึงอดีตที่เธอเป็นเด็กเรียนดีจึงได้เข้าไปเรียนวิทยาลัยในเมือง แต่ชีวิตในเมืองก็กล่อมเกล้าให้เธอรู้สึกแปลกแยกกับบ้านและหมู่บ้านของตัวเอง รู้สึกแปลกแยกกับพ่อแม่และอาชีพที่ทำงานหาเงินเลี้ยงเธอมาตั้งแต่เกิด ดังตอนหนึ่งว่า

เมื่อฉันได้เข้าวิทยาลัยฉันเริ่มรู้สึกเกลียดชังทุกสิ่งทุกอย่างในบ้านของเรา แต่ละวันที่ผ่านไปก็เหมือนยิ่งเพิ่มความเกลียดชังนั้นให้รุนแรงขึ้น ฉันถึงขั้นนึกเคียดแค้นกระทั่งร้องให้ออกบอยที่มีแม่เป็นคนหันเนื้อหมู แม่มีกลิ่นไขมันชวนคลื่นเหียนติดตัวอยู่ตลอดปี เช่นเดียวกับพ่อที่มีกลิ่นยางจากโรงรม ผสมกลิ่นเหล้าโรง อีกทั้งบ้านอันอืดอู้อี้ โกรโโกโล ไม่น่ามอง ซ้ำยังอวลด้วยกลิ่นเหม็นเน่า และควันไฟจากกองขยะ...ฉันเกลียดทุกสิ่งทุกอย่างเหล่านี้ นึกมาดมั่นอยู่ในใจว่า วันหนึ่งฉันจะต้องหนีมันไปได้ ฉันจะพยายามทุกวิถีทางเพื่อหนีไปให้ไกล แล้วจะไม่หวนกลับมาอีกเลย⁴⁵

การได้มีโอกาสเข้าไปศึกษาายังสถาบันการศึกษาในเมืองทำให้เด็กสาวใช้เกณฑ์ที่ได้เรียนรู้จากการศึกษาในระบบประเมินค่าความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบท เด็กสาวจึงรู้สึกอับอายและรังเกียจวิถีชีวิตของตนเอง วิธีคิดประเมินค่าที่บ่มเพาะมาจากระบบการศึกษาและสังคมเมืองทำให้เด็กเหล่านี้รู้สึกว่าการหนีถิ่นเป็นพื้นที่แห่งความกล้าหาญและด้อยพัฒนา สำนึกที่ฝังลึกอยู่ในใจเช่นนี้ก่อให้เกิดความรู้สึกอยากหนีจากความเป็นอยู่ในท้องถิ่น ผู้คนในท้องถิ่น รวมถึงหลีกเลี่ยงจากตัวเองในฐานะคนในท้องถิ่นด้วย

⁴⁵ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์, "บางสิ่งบางอย่างเกิดขึ้น," ใน *แผ่นดินอื่น*, (กรุงเทพฯ: นาค, 2539), หน้า

หากพิจารณาโดยการเชื่อมโยงกับเรื่องสั้นในช่วงทศวรรษ 2520 ดังได้กล่าวมาแล้ว จะพบว่า **บางสิ่งบางอย่างเกิดขึ้น** กำลังวิพากษ์ความคาดหวังของเรื่องสั้นในอดีตว่า ความหวังที่จะให้คนท้องถิ่นได้รับการศึกษาเพื่อกลับมาพัฒนาท้องถิ่นนั้นเป็นเรื่องเพ้อฝัน เพราะแทนที่การศึกษาจะทำให้คนท้องถิ่นรู้จักประยุกต์ความรู้สมัยใหม่มาใช้ในการพัฒนาศักยภาพของท้องถิ่น แต่การศึกษานั้นเองที่กลับเป็นสิ่งบั่นทอน เพราะการศึกษาได้ดึงคนรุ่นใหม่ ๆ ออกจากท้องถิ่น แล้วสร้างความแปลกแยกให้แก่พวกเขา

เรื่องสั้นเปิดเผยให้เห็นว่าการจัดการศึกษาโดยศูนย์กลางขาดการเชื่อมโยงกับท้องถิ่น คนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาจึงกลายเป็นคน "ไร้ราก" รากเหง้าทางภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกบั่นทอน กดทับ และถูกทำให้หลงลืมโดยนโยบายของรัฐที่ต้องการให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และสร้างคนเป็นทรัพยากรมนุษย์เพื่อตอบสนองวิถีการผลิตและการบริโภคของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี การประเมินค่าเมืองกับชนบทที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนเป็น ชาว/ดำ ของเด็กสาวในเรื่องสั้นเรื่องนี้เปิดเผยอย่างชัดเจนว่าคนชนบทที่ได้รับการศึกษานั้นมักจะพยายามตัดรากของตนเองเพื่อที่จะกลายเป็นคนเมืองหรือเป็นคนสมัยใหม่โดยการสวมอัตลักษณ์ของความเป็น "ผู้มีการศึกษา"

ผู้เขียนยังได้ตั้งคำถามเชิงเยาะหยันว่า สถาบันการศึกษาที่รัฐและสังคมกำหนดให้เป็นพื้นที่ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพนั้น แท้จริงแล้วก็เป็นเพียงพื้นที่จำลองของสนามแข่งขันในโลกทุนนิยมที่ฝึกให้เด็กรู้จักเรียนรู้ และเตรียมพร้อมก่อนที่จะก้าวเข้าสู่การต่อสู้แข่งขันจริงในโลกภายนอกมากกว่าที่จะทำหน้าที่พัฒนาคุณภาพทรัพยากรบุคคลอย่างที่เคยเข้าใจกันมา เด็กสาวครุ่นคำนึงถึงเรื่องนี้ว่า

ฉันยังจำได้ คำที่พ่อด่าตอนฉันนอนชมอยู่ในโรงพยาบาล ฉันส่งให้แกไปเรียน ไม่ใช่ไปหาผีว! ฉันรู้-พ่อ ฉันรู้...แต่ที่วิทยาลัยเขาสอนให้ฉันทำแบบนั้นจริงๆ พ่ออาจไม่เข้าใจ ฉันจะลองเล่าให้ฟัง...เขาสอนให้ฉันคาดหวังถึงอนาคตดีๆ ไล่พ่อ เขาย้ำอยู่แบบนี้ทุกวัน ตั้งใจเรียน ทำคะแนนสูงๆ จะได้สอบแข่งขันเข้าทำงานในตำแหน่งเงินเดือนสูงๆ นั่นถือเป็นการประสบความสำเร็จในชีวิตใช่ไหมพ่อ? เงินเดือนสูงๆ จะได้มีบ้าน มีรถ มีความสะดวกสบาย นั่นคือความสุขในชีวิตใช่ไหมพ่อ? ชีวิตบรรลุแล้วใช่ไหมพ่อ? แต่มีคนเป็นแสนเป็น

ล้านกำลังวิ่งแข่งกันไปชิงเอาความสุขที่ว่ำนั่น บางทีเราก็นึก
กลางแควงว่าวิทยาลัยกำลังหลอกเรา ที่สุดแล้วเราอาจตั้งหน้าตั้งตา
เรียนกันไปเพื่อเป็นพนักงานขายของในห้าง เงินเดือนแค่พันสองพัน
เท่านั้นเอง แล้วส่วนมากก็เป็นแบบนี้จริงๆ เสียด้วยสิพ่อ!⁴⁶

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า นักเขียนมุ่งเป้าการโจมตีการศึกษาว่าเป็นการแข่งขันที่
ไปสู่เป้าหมายที่มีส่วนยอดเร็วแหลม สังคมเสรีและเศรษฐกิจทุนนิยมที่แสดงตัวผ่านระบบและ
หลักสูตรการศึกษาสร้างความปรารถนาในชีวิตแบบใหม่ๆ ให้แก่ผู้คนในชนบท ทำให้พวกเขา รู้สึก
ว่าชนบทด้อยพัฒนา สังคมสมัยใหม่บอกว่าพวกเขาสามารถก้าวพ้นจากภาวะดังกล่าวได้โดยการ
ไต่เต้าทางการศึกษาเพื่อสถานภาพทางสังคมใหม่ และอาชีพใหม่ๆ ที่กำเนิดมาจากระบบการผลิต
และการบริโภคแบบทุนนิยม อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริงแล้ว เรื่องนี้เปิดเผยว่าตำแหน่งที่ว่ำนั่น
สามารถรองรับคนในท้องถิ่นได้จำนวนน้อย ด้วยเหตุนี้ การแข่งขันจึงเข้ามามีบทบาทในการคัดสรร
คนจำนวนน้อยเข้าสู่ระบบสายพานการผลิต ถึงที่สุดแล้วจึงมีคนบางส่วนเท่านั้นที่สามารถฝ่า
สงครามของการแข่งขันเข้าไปถึงสิ่งเหล่านั้นได้ คนส่วนใหญ่ที่ผ่านระบบการศึกษาจึงเป็นได้แค่
เพียงฐานการผลิตในฐานะแรงงานขั้นต่ำเท่านั้น ดังที่สุดท้ายแล้วตัวละครในเรื่องสั้นเรื่องนี้ต่างถูก
ดัดแปลงเข้าสู่โรงรมยางพารา เป็นแรงงานด้อยคุณภาพทั้งสิ้น

เรื่องสั้นยังเสียดสีแบบอนุรักษนิยมว่าเมื่อเป้าหมายทางวัตถุคือเป้าหมายอันสูงสุดของ
ผู้คนในสังคม จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่โรงเรียนจะเป็นทางลัดเพื่อการไปถึงเป้าหมายดังกล่าวนั้นด้วย
ตัวละครเด็กสาวยอมรับอย่างตรงไปตรงมาว่า การศึกษาคือระบบจำลองของสังคมที่เท่าเทียมกัน
ของคนทุกชนชั้น เพราะเป็นพื้นที่ที่คนจากหลากหลายระดับชั้นในสังคมมาอยู่ร่วมกัน ก่อให้เกิด
การปฏิสัมพันธ์ ดังนั้นจึงมีเด็กสาวในท้องถิ่นจำนวนหนึ่งที่ใช้โรงเรียนเป็นทางลัดเพื่อไต่เต้าทาง
ฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจ เธอยอมรับว่าตนเองก็เป็นหนึ่งในจำนวนเด็กเหล่านั้นที่อยาก
เดินทางลัด ตอนหนึ่งเธอสารภาพว่า

ฉันบอกพ่อแล้วว่า หากฉันเป็นแม่ค้าที่สถานี ชีวิตก็วนเวียนอยู่กับ
พวกสามล้อ แต่ที่วิทยาลัยฉันได้เจอคนในระดับต่างๆ มากมาย
เหลือเกิน พวกที่มีบ้าน มีรถ พวกที่มาจากครอบครัวดีๆ มีออก

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 156-157.

เยอะแยะที่นั่น พ่อ- พ่อว่าฉันคิดต่ำช้ามากไหม? แต่ฉันเชื่อนะว่ามีเพื่อนฉันหลายคนคิดแบบนี้จริงๆ แล้วเราคิดโดยไม่รู้ตัวหรือกพอเราอาจหลงว่านั่นคือความรัก...เมื่อได้มองกลับไปยิ่งเห็นเลยว่าทั้งหมดนั้นเป็นเพียงฉันคิดถึง 'ทางลัด' ซึ่งจะนำพาไปสู่ความสุขในชีวิตตามที่มหาวิทยาลัยว่าไว้⁴⁷

อย่างไรก็ดี สุดท้ายแล้วสิ่งที่เด็กสาวพยายามไขว่คว้ากลับล้มเหลวเมื่อเธอตั้งห้อง และต้องทำแท้งในที่สุด ตัวบทจัดวางเหตุการณ์ตอนนี้ให้สื่อความหมายในระบบสะท้อนโต้ตอบ (echo system) * กับเหตุการณ์ที่เด็กสาวพบเจอในวัยเด็ก คือการที่เธอผูกพันกับโพรงหมาจรจัดตัวหนึ่งที่เป็นที่รังเกียจของชาวบ้าน หมาตัวนี้อดอยากจนกระทั่งต้องกินลูกตัวเอง การทำแท้งถูกเด็กสาวจึงสื่อความว่าเป็นการกินลูกตัวเอง ซึ่งเป็นความชั่วร้ายเหมือนกับหมาตัวนั้นที่ลูกของเธอจะต้องฆ่าเพราะเชื่อว่ามันเป็นสัญญาณของความเลวร้าย

สำหรับความเลวร้ายในชีวิตของเด็กสาว เรื่องเริ่มที่เธอต้องออกจากโรงเรียนในสภาพของ "เด็กใจแตก" การที่การศึกษาถูกคาดหวังว่าจะเป็นประตูเพียงบานเดียวที่ทำให้ชีวิตของคนในท้องถิ่นมีความหมายใหม่ขึ้นมาได้ ทำให้เมื่อต้องออกจากโรงเรียน เด็กสาวและคนรอบๆข้างของเธอจึงรู้สึกชีวิตได้ล้มกระดานลงไปเรียบร้อยแล้ว ตอนหนึ่งเธอเปิดเผยว่า

เมื่อโรงเรียนเป็นบริษัทดำเนินธุรกิจ โรงเรียนก็ต้องรับผิดชอบคนงานอย่างน้อยก็ต้องจ่ายค่าแรงขั้นต่ำตามกฎหมายกำหนด แต่จะให้ฉันแสดงความคิดเห็นออกไปเช่นคนอื่นเขาได้อย่างไร? จริงๆ นะพ่อ หลังจากออกจากโรงพยาบาลคราวนั้น เมื่อพ่อไม่ให้เรียนต่อ ฉันก็รู้ดีว่าชีวิตได้ปิดฉากลงแล้ว ไซ้..เมื่อฉันทำให้ชีวิตแหลกสลายไป ฉันก็ไม่ควรมีสติหรือร้องสิ่งใดๆ อีกทั้งสิ้น ปล่อยให้ความเลวทราม

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 157.

* ระบบสะท้อนโต้ตอบเป็นกลวิธีการประพันธ์แบบหนึ่ง โดยการจัดให้องค์ประกอบที่ไม่เกี่ยวข้องกันโดยตรงในท้องเรื่องได้มาสัมพันธ์โยงกันด้วยเหตุผลบางอย่าง เพื่อให้องค์ประกอบเหล่านี้ส่องแสงซึ่งกันและกัน ส่วนใหญ่แล้วการสะท้อนโต้ตอบไม่ได้มีบทบาทเพียงในระดับสัญลักษณ์ แต่ยังทำหน้าที่ในระดับการเล่าเรื่องดู นพพร ประชากุล, "คำนำ," ใน อิศระ ชูศรี, คน สัตว์ สิ่งของ, (กรุงเทพฯ: Good Old Day, 2539), หน้า 10-11.

นั่นกำหนดชีวิต ปล่อยให้มันขีดเส้นทางเดินของฉันเถอะ พ่อไม่สงสัยเลยใช่ไหมว่า ทำไมเมื่อโดนพ่อจับเหวี่ยงเข้าไปในโรงรถ ฉันถึงไม่ปริปากพูดอะไรสักอะ? ทำไมฉันไม่เดินร่นขอเรียนต่อ? หรือทำไมฉันไม่เดลิทหนีไปเลย? ก็เพราะฉันเป็นชีวิตซึ่งต้องยอมจำนนไล่พ่อ...ฉันไม่สนใจหรือกลัวว่าชีวิตข้างหน้าจะเป็นเช่นไร ทุกสิ่งทุกอย่างพังทลายลงหมดแล้ว พ่อไม่รู้หรือว่าคุณสาวพ่อก็มีชีวิตไปวันๆ ไม่คิดถึงอนาคต ไม่คาดหวัง ไม่อะไรทั้งนั้น...ฉันยอมจำนนแล้วอย่างสิ้นเชิง⁴⁸

จากข้อความข้างต้นเห็นได้ชัดเจนว่า การไม่มีโอกาสได้เรียนต่อของเด็กสาวสร้างความรู้สึกสิ้นหวังในชีวิตอย่างรุนแรงให้แก่เธอ เธอรู้สึกว่าคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ในตัวเธอลิ้นสุดลงแล้ว ผู้อ่านจะพบว่า การได้รับการศึกษาถูกนำไปผูกโยงกับการมี-ไม่มีสิทธิ์ มี-ไม่มีอำนาจ เธอรู้สึกว่าเมื่อไม่มีการศึกษาแล้วก็ยอมไม่มีปากเสียงในการทวงสิทธิ์หรือความชอบธรรมใดๆ แม้ว่าจะถูกโรงมยางพาราคดขี่แรงงานเพียงใด คนไร้การศึกษาก็ไม่อยู่ในฐานะที่จะไปทวงสิทธิ์ได้ด้วยเหตุนี้ เธอจึงยอมให้ตัวเองถูกกดขี่ ถูกรังแกโดยไม่เคยปริปากบ่น ไม่ว่าจะกรณีที่ถูกลงข่มขืน เด็กสาวก็ไม่เคยเดินร่นขัดขืน เพราะเธอคิดว่าชีวิตของเธอไร้สิทธิ์และหมดความหมายลงแล้ว ตั้งแต่ออกจากวิทยาลัย เธอจึงเปรียบเทียบว่าตนเองเหมือนสัตว์ (หมา) ตัวหนึ่งเท่านั้น เป็นสัตว์ที่ต้องถูกกำจัดเพราะชั่วร้ายเหมือนกับแม่หมาที่กินลูกตัวเอง

การดำเนินเรื่องที่ชวนให้รู้สึก เด็กสาวเป็นตัวอับปางคลเซ่นเดียวกับแม่หมาที่กัดกินลูกตัวเอง เริ่มจากการทำแท้ง พี่ชายคนโตฆ่าตัวตายโดยการให้หมอนกดจมูกไม่ให้หายใจต่อหน้าเธอ (เธอเห็นแต่ไม่ช่วย) พี่ชายคนรองถูกจับในข้อหาที่เรียกร้องค่าจ้างแรงงาน ลุงถูกพ่อฆ่าตาย (เพราะข่มขืนเธอ) พ่อกำลังจะถูกจับเพราะฆ่าลุง เธอเฝ้ามองเหตุการณ์เหล่านี้ด้วยความรู้สึกที่ว่ามันจะต้องเป็นเหตุการณ์ร้ายที่เกิดขึ้นอย่างไม่อาจห้ามปรามได้ เพราะมันเป็นผลจากความชั่วร้ายของเธอเอง

การเล่าเรื่องผ่านกระแสสำนึกของเด็กสาวที่กำลังถูกสอบสวนในฐานะพยานคดีฆาตกรรม ลุง ทำให้เรื่องสั้นเรื่องนี้เต็มไปด้วยความสับสน อึดอัด กดดัน จนบางครั้งผู้อ่านจะรู้สึกจับต้นชน

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 163 -164.

ปลายเรื่องราวไม่ถูก แต่กลวิธีนี้ก็สนับสนุนความหมายของเรื่องที่ต้องการแสดงให้เห็นถึงภาวะ "จิตแตก" ของคนที่รากเหง้าถูกตัดขาด เพราะจินตนาการเพื่อฝันที่ผูกพันอยู่กับความสำเร็จในชีวิตด้วยการศึกษาศสมัยใหม่ที่ไม่อาจเป็นความจริงได้

ประเด็นความล้มเหลวในชีวิตของคนที่ไม่ได้รับการศึกษา นักเขียนชาวไต้หวันยังสาธิตให้เห็นอย่างชัดเจนในเรื่องสั้นอีกเรื่องหนึ่ง คือเรื่อง **บัตรเชิญ** ของ อัดถาวร บำรุง เรื่องสั้นบอกเล่าเรื่องราวของชีวิตส่วนตัวและครอบครัวที่ล้มเหลวของเด็กหนุ่มคนหนึ่งผ่านมุมมองของครู เด็กหนุ่ม ยึดอาชีพเซลส์แมนขายเครื่องใช้ไฟฟ้ามีมือสองในหมู่บ้าน แต่ภายหลังเรื่องราวกลับถูกเปิดเผยว่าเครื่องใช้ไฟฟ้าที่เขานำมาขายนั้น เป็นของที่ขโมยมาจากที่อื่น ต่อมาเด็กหนุ่มถูกจับกุม เขาจึงต้องออกบัตรเชิญตีมน้ำชา* เพื่อระดมเงินล้มคดี

เรื่องราวที่เล่าผ่านมุมมองของครูที่เคยสอนเด็กหนุ่มเมื่อชั้นประถมศึกษา เสนอว่าความล้มเหลวในชีวิตของเด็กหนุ่มเกิดขึ้นเพราะเขาไม่ได้รับการศึกษาที่ดี ทั้งๆ ที่โดยพื้นฐานแล้ว เด็กหนุ่มมีความใฝ่ดี อยากรับราชการ ตัวบทสร้างตรรกะขึ้นมาว่า การศึกษาที่ดีจะนำไปสู่ชีวิตที่ดีกว่า ทำให้เมื่อเด็กหนุ่มสวมบทเป็นเซลส์แมนเข้ามาขายของในหมู่บ้าน เด็กหนุ่มก็ใช้การศึกษาอ้างอิง (โกหก) ว่าเหตุที่เขาใช้ชีวิตที่ดีในวันนี้เป็นเพราะเขาไปเรียนต่อศึกษาผู้ใหญ่ ด้วยเหตุนี้เมื่อความจริงปรากฏว่าเด็กชายไม่ได้เรียนต่อหลังจากจบชั้น ป.6 จึงเป็นที่เปิดเผยว่าแท้แล้วเซลส์แมนหนุ่มคือหัวหน้าแก๊งขโมย เรื่องสั้นดูเหมือนจะไม่กล่าวโทษเด็กหนุ่ม แต่เสนอให้ผู้อ่านเห็นว่ารากเหง้าของความเลวร้ายที่เกิดขึ้นนั้นเป็นเพราะอุดมการณ์ทางการศึกษาที่กล่อมเกล่าให้เด็กๆ ในท้องถิ่นใฝ่ฝันที่จะเป็นในสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริงของท้องถิ่น อัดถาวร บรรยายว่าเมื่อเขาให้เด็กๆ ออกมาพูดหน้าห้องเรียนถึงอาชีพที่ตนอยากทำในอนาคต เด็กๆ เหล่านี้มักอยากเป็นในสิ่งที่ท้องถิ่นไม่อาจมีให้ แต่การศึกษาและสังคมสมัยใหม่มีให้

ตำรวจ ทหาร และนายอำเภอจะถูกนักเรียนชายพากันจับจอง
สำหรับนักเรียนหญิง หากไม่วาดหวังถึงชุดขาวๆ ของพยาบาล
พวกเธอก็มักจะหลงไหลในเครื่องแบบที่ครูสาวของเธอสวมใส่
ความใฝ่ฝันของเด็กรุ่นผม และเด็กๆ ที่ผมเป็นครูเขาคูยังคงห่างไกล

* บัตรเชิญร่วมตีมน้ำชาเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของภาคใต้ เมื่อมีใครในท้องถิ่นเดือดร้อนเรื่องการเงิน ก็จะเชิญชาวบ้านมาร่วมตีมน้ำชาเพื่อเป็นการเรียกรับเงิน

จากชีวิตตนเองอย่างไรอย่างนั้น...เครื่องแบบและศักดิ์ศรี อีกทั้งความมั่นคงแห่งอาชีพที่เหล่าเด็กๆ ของผมมุ่งหวัง คุณล้ายจะเป็นดวงดาวแห่งความหวังเพียงดวงเดียวในฟากฟ้าที่พวกเขามองเห็นได้ ทั้งที่ในความเป็นจริงพื้นนาและท้องไร่ต่างหากที่ซบเลี้ยงชีวิตของพวกเขา มาแต่ก่อนแต่อก⁴⁹

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่าเรื่องได้วิพากษ์ว่าอุดมการณ์ทางการศึกษากลายเป็นมายาคติที่ทรงอิทธิพลต่อวิถีคิดต่ออนาคตของเด็กๆ ในท้องถิ่นไปแล้วอย่างสิ้นเชิง เครื่องแบบของเหล่าทหาร ตำรวจ ครู และเหล่าข้าราชการอื่นๆ เปรียบเสมือนดวงดาวดวงดงามบนฟ้าที่เด็กๆ ในท้องถิ่นมองเห็น ชื่นชม และอยากเอื้อมคว้าให้ได้ พวกเขาอยากเป็นตามแบบคนที่เขาเห็นว่ามีความดีชีวิตสุขสบายมากกว่าซึ่งแน่นอนว่าต้องไม่ใช่พ่อแม่หรือชาวไร่ชาวนาในท้องถิ่นเอง อุตถากรยกตัวอย่างให้เห็นว่า ความฝันที่จะเป็นนายตำรวจของเด็กหนุ่มผู้ออกบัตรเชิญเกิดขึ้นเพราะในวัยเด็ก เด็กหนุ่มประทับใจตำรวจที่เคยเข้ามาจับใจในหมู่บ้าน สิ่งนี้ยืนยันว่ารัฐไม่เพียงแต่ปลูกฝังจิตวิญญาณของความเป็นอื่นผ่านอุดมการณ์ทางการศึกษาเท่านั้น แต่ยังสาธิตให้เห็นถึงเสน่ห์ของอาชีพเหล่านี้ให้คนในท้องถิ่นรับรู้ว่าเป็นรูปธรรมผ่านกลไกหรือตัวแทนผู้กระทำการในหมู่บ้าน เรื่องยอมรับว่าความใฝ่ฝันเหล่านั้นเป็นความใฝ่ฝันที่ “งดงาม” แต่ในเมื่อสุดท้ายแล้วมันกลับสร้าง ความอ่อนแอเสียหายให้กับโครงสร้างในสังคมชนบท ทำให้ชีวิตของผู้เดินตามความฝันเหล่านั้นพังลงมาแล้วนักต่อนัก นักเขียนจึงเรียกมันว่าเป็น “ความงดงามที่ชั่วร้าย” ดังตอนหนึ่ง ว่า

ผมไม่ได้ยินนักเรียนคนใดวางแผนอนาคตแห่งชีวิตของตนเอง ออกไปสู่ไร่นา อาชีพใช้แรงงานเยี่ยงบรรพบุรุษไม่มีคุณค่า และต่ำต้อยแม้เพียงจะกล่าวถึง นี่เองกระมังการศึกษาในระบบ โรงเรียนของเราได้เพาะปลูกความงดงามที่ชั่วร้ายให้เติบโต และหยั่งรากลึกอย่างมั่นคงแข็งแรง⁵⁰

เป็นที่น่าสังเกตว่าเรื่องได้วิพากษ์วิจารณ์ความงดงามที่ชั่วร้ายนี้ผ่านมุมมองของครูซึ่งเป็นตัวแทนผู้กระทำการหนึ่งทีสร้างความเป็นอื่นให้แก่เด็กๆ และท้องถิ่นเอง การใช้มุมมองนี้สร้างมิติ

⁴⁹ อุตถากร บำรุง, “บัตรเชิญ,” ใน พันธุ์พื้นเมือง, (กรุงเทพฯ: นาค, 2541), หน้า151-152.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 151.

เชิงลึกให้การวิพากษ์วิจารณ์การศึกษาอีกชั้นหนึ่ง กล่าวคือ ขณะที่ครูหนุ่มกำลังวิพากษ์วิจารณ์ความเลวร้ายที่การศึกษาและการพัฒนาโดยรัฐกระทำต่อท้องถิ่นนั้น เขาก็ลืมไปว่าแท้จริงตัวเขานั้นเองที่เป็นทั้งตัวแทนผู้กระทำการศึกษาและรัฐ ผู้ก่อปัญหาเลวร้ายนั้นขึ้นด้วย ในแง่นี้จึงเท่ากับเรื่องสั้นได้วิพากษ์ว่ายังมีความเลวร้ายในระดับที่ลึกลงไปกว่านั้นอีกก็คือ การศึกษาและรัฐไม่เคยรู้ตัวเองเลยว่าตนเองเป็นต้นเหตุแห่งความเลวร้ายและพ่ายแพ้ของชนบท พวกเขาล้วนมีความรู้สึกที่ว่าตนกำลังทำบุญ กำลังช่วยเหลือคนอื่น ดังในตอนสุดท้าย ที่ตัวบทสร้างให้ครูหนุ่มตัดสินใจบริจาคเงิน 200 บาทให้เด็กหนุ่มนำไปสมทบล้มคดีลักทรัพย์ที่ตัวเองและพวกก่อ⁵¹

หากกล่าวว่าในมิติที่ลึกลงไป ความหมายของเรื่องสั้น *บัตรเชิญ* คือการวิพากษ์ครูในฐานะตัวแทนผู้กระทำการศึกษาของรัฐที่ไม่รู้ว่าตนเองคือตัวปัญหา การวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวนี้ก็ดูจะรุนแรงและตรงไปตรงมามากขึ้นในเรื่อง *จุดนัดพบ* ของ ประมวล มณีโรจน์

เรื่องเล่าผ่านมุมมองและเสียงเล่าของตัวละครไม่มีชื่อที่ขึ้นไปยืนดูทิวทัศน์ของหมู่บ้านอยู่บนภูเขา สิ่งที่เขาเห็นคือภาพของความแปลกแยกของสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานต่างๆ ที่ขัดแย้งกับทิวทัศน์ป่าเขาอันเขียวชอุ่ม เช่น ถนน เสาไฟฟ้า และโรงเรียน โดยเฉพาะโรงเรียนนั้น ตัวบทระบุว่าเป็นสิ่งก่อสร้างที่ดูไม่เข้ากันกับภูมิทัศน์เป็นอย่างมาก ดังตอนหนึ่งว่า

บ้านพักครูแบบต่างๆ แปรหลังเรียงรายเป็นแถวแนวซิดร็วลวดหนาม ...สิ่งก่อสร้างดังกล่าวนี้ดูแปลกตาขัดแย้งกับทัศนียภาพโดยทั่วไปของหุบเขาเบื้องล่าง ไม่ว่ายอดป่าเขียวพืดที่กลืนหายไปกับแนวเขาบรรทัด ซึ่งคาดขวางกันเมฆเสมือนกำแพงโลกอยู่ทางด้านตะวันตกหรือถนนสีแดงสายเล็กๆ ที่เลี้ยวลดชอกซอนไปในระหว่างสีเขียวอ่อนของทุ่งหญ้าต้นฤดูฝน ไกลออกไปคือสีเขียวอมดำของภูเขาเล็กๆ อีกหลายลูกที่ถูกประแด่มไว้ด้วยยอดอ่อนสีแดงเพลิงของตะเคียนหิน ใกล้เข้ามาเป็นหมู่ไม้ที่เรียงรายอยู่ในทุ่งราบอันไพศาล⁵²

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 151.

⁵² ประมวล มณีโรจน์, "จุดนัดพบ," ใน *บ้านหลังสุดท้ายของดวงตะวัน*, (กรุงเทพฯ: นาคร, 2542),

การสร้างภาพของโรงเรียนให้แปลกแยกจากสภาพโดยรอบ โดยการนิยามให้โรงเรียนเป็นความไม่เป็นธรรมชาติ ในขณะที่ท้องถิ่นเป็นธรรมชาติ ความไม่เป็นธรรมชาติของโรงเรียนเปรียบเสมือนความแปลกแยกของอุดมการณ์ทางการศึกษาที่ก้าวเข้ามาในท้องถิ่น การสร้างคู่ขัดแย้ง ธรรมชาติ-ไม่ธรรมชาติ ช่วยขับเน้นความแปลกแยกระหว่างท้องถิ่นกับการศึกษาสมัยใหม่ให้ชัดเจนขึ้นระหว่างบ้านพักครูที่เป็นสิ่งก่อสร้างทางการศึกษา (รัฐ/เมือง/คนอื่น) และธรรมชาติ (อันบริสุทธิ์) ที่นักเขียนใช้นิยามความเป็นท้องถิ่นได้

นอกจากนั้นการบรรยายลักษณะของรั้วลวดหนามที่กั้นระหว่างโรงเรียนกับธรรมชาติรอบตัวที่ชวนให้คิดได้ว่า เกิดการแบ่งแยกขอบเขตระหว่างโรงเรียนกับหมู่บ้านอย่างชัดเจน การใช้รั้วลวดหนามแทนที่จะใช้รั้วไม้หรือสิ่งอื่นใดที่เป็นวัสดุธรรมชาติ เป็นความตั้งใจของตัวบทวรรณกรรมที่จะขับเน้นให้เห็นถึงการเข้ากันไม่ได้/ไปกันไม่ได้ ระหว่างการศึกษาสมัยใหม่กับการพัฒนาท้องถิ่น ความจงใจดังกล่าวยังเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เมื่อมีการให้รายละเอียดต่อไปว่า บริเวณโรงเรียนและพื้นที่โดยรอบมีกำแพงขวางกั้น โรงเรียนกลายเป็นพื้นที่พิเศษที่ถูกทำให้แยกห่างออกจากท้องถิ่นในแง่ของกายภาพที่มีการกั้นรั้วรอบเพื่อปกป้องอาณาเขตอย่างชัดเจน ในขณะเดียวกันยังเป็นการแสดงถึงการก้าวเข้ามาของระบบการศึกษาที่ไม่ได้พยายามทำตัวกลมกลืนประนีประนอม หรือยอมปรับตัวให้เข้ากับท้องถิ่นอีกด้วย

ความแปลกแยกหรือเข้ากันไม่ได้ดังกล่าวนี้ เรื่องยังแสดงให้เห็นลึกลงไปในรายละเอียดของวิถีชีวิตของครูด้วย โดยเปิดเผยว่าบุคลากรทางการศึกษาที่รัฐผลิตขึ้นเพื่อทำหน้าที่ส่งต่ออุดมการณ์ทางการศึกษาได้นำวิถีชีวิตแบบสมัยใหม่ที่ได้รับการบ่มเพาะจากเมืองเข้ามาสู่ท้องถิ่น ถึงแม้จะมีตัวละครครูที่เป็นคนในท้องถิ่น แต่การได้มีโอกาสเข้าไปศึกษาต่อในสถาบันการศึกษาในเมือง ก็กล่อมเกล่าให้คนท้องถิ่นกลายเป็นอื่น เมื่อกลับมาทำหน้าที่ในโรงเรียนท้องถิ่น เขาหรือเธอกลับไม่ใช่คนท้องถิ่นอีกต่อไป

ในโรงเรียนมัธยมกลางหุบเขา ข้าพเจ้ามีเพื่อนร่วมงานยี่สิบคน...แต่ทุกคนต่างก็เคยผ่านบรรยากาศแห่งอารยธรรมและได้ซึมซับแบบแผนชีวิตเมืองมาแล้วในบางระดับ อย่างน้อยก็ในช่วงที่เขาใช้ชีวิตอยู่ในสถาบันอุดมศึกษา พวกเขาจึงนำแบบแผนชีวิตที่สะตวงสบายติดตัวมาด้วย และต่างก็รู้สึกยินดีที่โรงเรียนกลางหุบเขามีไฟฟ้าใช้

แล้ว อย่างน้อยครุฑมัยมก็ต้องมีทีวีไว้สำหรับฆ่าความเหงา ต้องมีตู้เย็นไว้สำหรับเก็บอาหารในแต่ละสัปดาห์ ก่อนที่จะมีโอกาสออกไปตลาดซึ่งไกลถึงห้าสิบกิโลเมตร-ในวันหยุด...บริเวณอันเป็นที่ตั้งของบ้านพักครูทั้งแปดหลังดังกล่าว จึงมีแสง-สี-เสียง-และความสะดวกสบายผิดแปลกไปกว่าบรรยากาศโดยทั่วๆ ไปของหมู่บ้าน⁵³

สำหรับคนในท้องถิ่น ครูเป็นบุคลากรที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ชาวบ้านยกย่องครูในฐานะที่สูงส่งเช่นเดียวกับปราชญ์ ส่วนในฐานะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นอกจากผู้ใหญ่บ้านแล้วครูเป็นผู้ทรงอิทธิพลต่อผู้คนในท้องถิ่นมากที่สุดอาชีพหนึ่ง สามารถชี้ถูกชี้ผิดและตัดสินใจแก้ปัญหาความทุกข์ร้อนของชาวบ้านได้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องหนี้สิน หรือเรื่องราวความขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน⁵⁴ ด้วยเหตุนี้ วิถีชีวิตแบบครูจึงอาจกลายเป็นแบบอย่างที่คนในท้องถิ่นใฝ่ฝันหาเหมือนดังที่เด็กชายในเรื่องสั้น *บัตรเชิญ* ของอัถถากร บำรุง ใฝ่ฝันที่จะเป็นตำรวจ อย่างไรก็ตาม เรื่อง *จุดนัดพบ* ของประมวล ก็กลับเปิดเผยว่าในเมื่อทำดีที่สุดแล้ว ครูคือแบบอย่างของความเป็นอื่น เป็นตัวแทนผู้กระทำการของรัฐ ของเมือง และวิถีสมัยใหม่ที่แปลกแยกจากท้องถิ่น ครูจึงเป็นต้นแบบที่อันตราย อันจะนำพาท้องถิ่นไปสู่ความเป็นอื่น เรื่องเสนอว่าครูและโรงเรียนในท้องถิ่น เป็นจุดนัดพบของความเป็นเมืองและความเป็นท้องถิ่น แต่เป็นการนัดพบที่วางอยู่บนแกนความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียม นั่นคือครูและโรงเรียนมีฐานะที่ได้เปรียบกว่า ประมวล อุปมาความได้เปรียบเสียเปรียบดังกล่าวนี้โดยบอกเล่าถึงครูคนหนึ่งที่ชอบเข้าป่าล่าสัตว์ แล้วเอามาเนื้อสัตว์เหล่านั้นมาแช่ตู้เย็น เรื่องเล่านี้ต้องการสื่อให้เห็นว่าแม้ครูจะพยายามจะมีวิถีแบบชาวบ้าน แต่ครูก็มีวิธีการบริโภคอีกแบบหนึ่งซึ่งไม่สัมพันธ์กับธรรมชาติ เพราะถ้าเป็นการล่าของพรานชาวบ้านจริงๆ พวกเขาจะล่าเฉพาะที่จะบริโภค แต่การล่าเพื่อเอามาแช่ตู้เย็นนั้นคือการล่าเพื่อเบียดเบียน อันเป็นวิถีที่ทำลายธรรมชาติ

อาจกล่าวได้ว่า บ้านเชิงคติภาคได้ในช่วงทศวรรษ 2530 ถึง ต้นทศวรรษ 2540 ดังที่กล่าวมานี้ ล้วนแล้วแต่มีความตระหนักร่วมกันว่าการศึกษาคือปัจจัยสำคัญที่ทำให้ท้องถิ่นกลายเป็นอื่น คนในท้องถิ่นปฏิเสธอัตลักษณ์ของตนเอง การศึกษาสร้างความใฝ่ฝัน สร้างความปรารถนาใหม่ๆ

⁵³ ประมวล มณีโรจน์, "จุดนัดพบ," ใน *บ้านหลังสุดท้ายของดวงตะวัน*, (กรุงเทพฯ: นาค, 2542) หน้า 21.

⁵⁴ เกษม จันทร์ดำ, "เย็นนั้นสายฝนกระหน่ำหนัก," ใน *นาฬิกาไม้*, (สงขลา: ประภาคาร, 2534), หน้า 31-38.

ให้แก่พวกเขา การศึกษานำความรู้ชุดใหม่หรือโลกทัศน์แบบใหม่เข้าสู่ท้องถิ่น และได้สร้างความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม กล่อมเกลาความคิด ความเชื่อ และสร้างตัวแบบวิถีชีวิตสมัยใหม่ให้แก่คนในท้องถิ่นโดยผ่านตัวแทนผู้กระทำการของรัฐทั้งที่เป็นคนในท้องถิ่นเอง และคนจากท้องถิ่นอื่นๆ การศึกษาที่เคยเป็นการเรียนรู้ในความรู้ทั่วไป ซึ่งสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันอย่างในอดีต กลับกลายเป็นการพัฒนาความรู้เฉพาะด้านตามแบบสมัยใหม่ เช่น ความรู้ด้านการแพทย์สมัยใหม่เฉพาะทางเพื่อป้องกันคนเข้าสู่อาชีพหมอ ความรู้ด้านกฎหมายและการเอาชนะคะคานทางด้านคดีความเพื่อป้องกันคนเข้าสู่อาชีพทนายความที่เติบโตขึ้นในสังคมที่ทรัพย์สินส่วนบุคคลได้รับการคุ้มครองจากกฎหมาย ความรู้ด้านตัวเลขและการจัดการเพื่อป้องกันคนเข้าสู่อาชีพพนักงานบัญชี เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ บันเทิงคดีเหล่านี้จึงเห็นว่าการศึกษาระบบเป็นการเตรียมคนเพื่อพร้อมเข้าสู่ตลาดแรงงานนอกท้องถิ่น แม้มีคนจำนวนหนึ่งที่กลับเข้าทำงานในท้องถิ่น ในฐานะครูหรือเป็นข้าราชการสาธารณสุขและการปกครอง แต่คนเหล่านี้ก็ล้วนแปลกแยกกับชาวบ้าน กลายเป็นกลไกของรัฐมากกว่าที่จะสมานตัวเองเข้ากับอัตลักษณ์ดั้งเดิมได้

การวิพากษ์การครอบงำในอีกลักษณะหนึ่งคือการเชิดชูและขับเน้นภาพของคนท้องถิ่นที่ไม่ให้ความสำคัญกับการศึกษา แต่สามารถพึ่งพาตัวเองได้ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่นที่ปรากฏในเรื่องสั้น *ว่าวสีขาว*⁵⁵ ของประมวล มณีโรจน์ ที่เล่าถึงเด็กชายสองคนพี่น้อง เด็กชายผู้พี่ที่ถูกมองว่าล้มเหลวในระบบการศึกษาสมัยใหม่ แต่สามารถเอาตัวรอดในชีวิตประจำวัน พี่ชายมีความใฝ่ฝันที่จะทำว่าวเล่นนอกฤดูให้สำเร็จเพื่อแสดงให้เห็นเพื่อนๆ คุณครู และผู้ใหญ่ที่กล่าวหาให้ได้ ประจักษ์ ปรากฏว่าท่ามกลางการห้ามปรามของคนใกล้ชิด พี่ชายสามารถพาวว่าวขึ้นฟ้าได้ แต่รถยนต์คันหนึ่งมาทำให้ว่าวหลุดลอยไปติดอยู่ที่ไม้หลาโอนซึ่งเป็นไม้มีหนามชนิดหนึ่ง พี่ชายก็สามารถติดตามว่าวนั้นไป และพยายามนำว่าวลงมาในสภาพที่สมบูรณ์ที่สุด โดยไม่สนใจหรือเจ็บปวดกับบาดแผลที่หนามต้นหลาโอนฝากไว้แม้แต่น้อย

เรื่องสร้างเด็กชายคนพี่ให้เป็นภาพแทนของเด็กชายชนบทได้ที่ปฏิเสธระบบการศึกษา แม้ว่านักเขียนไม่ได้วิพากษ์ในรายละเอียดถึงความไม่เหมาะสมกับท้องถิ่นของการศึกษา แต่ภาพ

⁵⁵ ประมวล มณีโรจน์. "ว่าวสีขาว" ใน *ว่าวสีขาว กับผองปึกแห่งความหวัง*, (กรุงเทพฯ: นาค, 2542), หน้า 21.

บรรยายที่เรื่องสั้นเรื่องนี้แสดงให้เห็นก็เพียงพอที่จะทำให้ได้รับรู้ภาพของการศึกษาศสมัยใหม่ที่ไม่อาจตอบสนองชีวิตที่เป็นจริงของคนในชนบทได้เท่าไรนัก ความมั่งหวังของเด็กชายคือการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ที่ปลดปล่อยจากอำนาจการครอบงำของระบบการศึกษาศสมัยใหม่ โดยมีว่าสตีชาวเป็นสัญลักษณ์แห่งความไฝ่ฝันอันบริสุทธิ์นั้น

การก้าวไปเพื่อที่จะให้ถึงความไฝ่ฝันดังกล่าว ได้ใช้การวาดภาพเด็กชายให้เป็นคนที่มีเชื้อมั่นในตัวเองสูง อดทนต่ออุปสรรคใดๆ ได้ชนิดที่ยากจะหาได้ในเด็กทั่วไป การสร้างตัวละครเช่นนี้ แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจของเรื่องที่จะเสนอว่าคนชนบทนั้นมีพลังที่เข้มแข็งอยู่แล้วเป็นพื้นฐาน ถ้าหากเขาสามารถพัฒนาตนเองจากพื้นฐานความเป็นตัวของตัวเอง เมื่อนั้นชนบทก็จะถึงฝั่งฝันได้เหมือนดังที่เด็กชายทั้งสองได้วาดฝันมาในที่สุด

จากกล่าวได้ว่า บ้านเชิงคติภาคได้ตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา ได้ตั้งคำถามและพยายามเปิดเผยให้เห็นว่าระบบการศึกษาเป็นปฏิบัติการสำคัญอย่างหนึ่งในการสร้างอุดมการณ์ของรัฐเพื่อการครอบงำและสลายความเป็นท้องถิ่นได้ จนคนท้องถิ่นตระหนักและยอมรับโดยไม่ลังเลว่าตนเองเป็นพวกบ้านป่า ล้าหลัง และด้อยพัฒนา เพื่อให้หลุดพ้นจากการนี้ การศึกษาได้ปวารณาตัวเองขึ้นเป็นทางเลือก เป็นเส้นทางรองรับให้คนจากชนบทได้เดินหรือไต่เต้าเพื่อกลายเป็นไปผู้มีอารยธรรม ทันสมัย และพัฒนา ทั้งหมดนี้วรรณกรรมต่างเข้าใจว่าเป็นกระบวนการทำให้กลายเป็นอื่นโดยรัฐที่ครอบงำชนบทผ่านนโยบายการพัฒนาการศึกษา ดังนั้น การศึกษาที่จัดการโดยรัฐจึงไม่ตอบสนองวิถีท้องถิ่น คนที่จบการศึกษาระดับสูงไม่ยอมกลับมาอยู่ในท้องถิ่น ส่วนคนอยู่ในท้องถิ่นที่พอมีการศึกษาบ้างก็ไม่อาจใช้ความรู้สมัยใหม่ได้ เพราะการศึกษาได้ให้ในสิ่งที่ไม่สัมพันธ์กับท้องถิ่นแต่อย่างใด

3.2 เศรษฐกิจแบบพึ่งพิง: ภาพแทนความความจริงของการพัฒนาท้องถิ่นได้

การพัฒนาในฐานะวาทกรรมนั้นคือเทคนิควิธีของอำนาจอีกแบบที่ผลักดันให้ท้องถิ่นมีอัตลักษณ์แบบหนึ่ง และศูนย์กลางหรือเมืองมีอัตลักษณ์อีกแบบหนึ่ง เพราะวาทกรรมการพัฒนามีอำนาจในการสร้างอัตลักษณ์หรือตัวตนให้กับสรรพสิ่งผ่านการสร้างจินตภาพ (imagination) และภาพลักษณ์ (image) ของความด้อยพัฒนา (underdevelopment)⁵⁶ กระทั่งทำให้ความด้อย

⁵⁶ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น, (กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2542), หน้า 57.

พัฒนากลายเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นไปในที่สุด ในสังคมไทย กล่าวได้ว่าวาทกรรมการพัฒนาในช่วงทศวรรษ 2500-2520 นั้นสามารถสร้าง "ความจริง" เกี่ยวกับท้องถิ่นขึ้นมาใหม่ให้ทุกองค์ประกอบของสังคมมองเห็นและเชื่อว่าการพัฒนาชนบทคือการจัดสรรพื้นที่เพื่อรองรับการผลิตแผนใหม่ การเจริญเติบโตทางรายได้/เศรษฐกิจ และการกลายเป็นเมืองทั้งในเชิงพื้นที่ทางภูมิศาสตร์และพื้นที่ในทางความคิด/ความรู้

อำนาจของวาทกรรมดังกล่าวนี้สร้างมิติที่ลึกซึ้งด้วยการเข้าไปตราตรึงอยู่ในระดับของความรู้สึกนึกคิด/จิตสำนึกของคนในพื้นที่ที่ถูกตัดสินว่าด้อยพัฒนา ทำให้พวกเขาอมทุกอย่างเพื่อให้ได้มาซึ่ง "การพัฒนา" แม้ว่าจะต้องแลกด้วยความเหลวเหลกของสังคม การล่มสลายของวัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือการทำลายล้างทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทั่งก่อให้เกิดปัญหาอื่นๆ ที่วาทกรรมการพัฒนาไม่เพียงประสงค์อีกมากมายก็ตาม ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร กล่าวถึงวาทกรรมการพัฒนาซึ่งเกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ว่าวาทกรรมนี้สร้างขึ้นโดยวิธีคิดแบบตะวันตก นำมาซึ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างประเทศตะวันตกกับประเทศอื่นๆ ที่ไม่ใช่ตะวันตก ตอนหนึ่งไชยรัตน์ กล่าวไว้อย่างน่าสะเทือนใจว่า

ที่สำคัญกว่านั้นก็คือว่า วาทกรรมการพัฒนายุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง สามารถทำให้คนในประเทศ "ด้อยพัฒนา" รู้สึกยอมรับและซาบซึ้งในความด้อยพัฒนาของตน มองว่าตัวเอง "ต่ำกว่า" "ด้อยกว่า" ประเทศพัฒนา และพยายามจะรับเอาสิ่งที่เรียกว่า "การพัฒนา" เข้ามาแทนที่ จนทำให้มองข้ามคุณค่าในวัฒนธรรมดั้งเดิมของตัวเองไป พร้อมกับมองข้ามปัญหาที่มีความสำคัญยิ่งเกี่ยวกับความเป็นไปได้ที่จะพัฒนาให้ทันประเทศตะวันตกว่ามีมากนักน้อยเพียงใด และทำไมจะต้องพัฒนาไปในทิศทางนั้นเพียงทิศทางเดียวด้วยคือการลอกเลียนแบบอย่างสังคมตะวันตกจนไม่มีที่ว่างให้กับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นบ้านเลย⁵⁷

⁵⁷ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น, หน้า 58-59.

ดังได้กล่าวไว้ในบทที่ 1 แล้วว่า ตัวแบบของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน ภายใต้วาทกรรมการพัฒนาระหว่างตะวันตกกับไม่ใช่ตะวันตกนั้น เป็นตัวแบบเกิดขึ้นกับศูนย์กลางอำนาจรัฐและท้องถิ่นภายในดินแดนของประเทศๆ หนึ่งเช่นกัน ซึ่งในตอนนี้ผู้วิจัยจะได้อธิบายถึงความตื่นตระหนกของวรรณกรรมต่อสภาพการณ์ที่ท้องถิ่นถูกรอบงำทางเศรษฐกิจ จนไม่สามารถพึ่งพาตัวเองได้ ซึ่งเป็นกระแสที่สำคัญของบันเทิงคดีภาคใต้ในช่วงทศวรรษ 2520 ถึงต้นทศวรรษ 2540 วรรณกรรมจำนวนไม่น้อยเห็นว่ารูปแบบของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างท้องถิ่นภาคใต้กับศูนย์กลางนั้น ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่เรียกว่า อาณานิคมทางเศรษฐกิจ (economic colonialism) ที่ศูนย์กลางมีฐานะเป็นเจ้าของอาณานิคม และท้องถิ่นเป็นพื้นที่ในอาณานิคมที่รอคอยหรือพึ่งพิงการพัฒนาจากส่วนกลาง โดยท้องถิ่นไม่รู้เท่าทันว่าอาณานิคมทางเศรษฐกิจเป็นลักษณะอย่างหนึ่งในกระบวนการจัดการที่เจ้าอาณานิคมใช้กับประเทศอาณานิคมที่อยู่ภายใต้การดูแลของตน ในลักษณะที่เจ้าอาณานิคมเข้ามาจัดการตักตวงผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจจากอาณานิคมเพื่อไปเสริมสร้างศักยภาพให้แก่เจ้าอาณานิคม โดยอาจใช้ดินแดน/พื้นที่ในอาณานิคมเป็นฐานทรัพยากร หรือฐานการผลิต ชื้อกำหนดหรือข้อบังคับต่างๆ ที่เจ้าอาณานิคมกำหนดขึ้นมาบังคับใช้ในอาณานิคมมีเป้าหมายอยู่ที่ผลกำไรสูงสุดของเจ้าอาณานิคมเอง⁵⁸ พื้นที่ในอาณานิคมจึงตกอยู่ในสภาพผู้สูญเสียทั้งทรัพยากรและแรงงาน รวมทั้งยังเป็นตลาดรองรับสินค้าจากเจ้าอาณานิคมที่นำกลับมาขายให้แก่อาณานิคมในราคาที่เจ้าอาณานิคมเป็นผู้กำหนดอีกด้วย

บันเทิงคดีภาคใต้ได้เปิดเผยให้เห็นว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจในลักษณะข้างต้น รัฐมีบทบาทเป็นเจ้าอาณานิคมที่เข้ามาตักตวงผลประโยชน์จากท้องถิ่น นอกจากนั้นแล้วท้องถิ่นยังต้องส่งผลิตผลและค่าตอบแทนในรูปแบบของภาษีรายได้ให้แก่รัฐ โดยที่ผลประโยชน์เหล่านั้นไม่ได้ตอบแทนกลับมาถึงท้องถิ่นได้อย่างที่เจ้าของทรัพยากรควรจะได้รับ อำนาจในการกำหนดนโยบายของรัฐซึ่งวาทกรรมการพัฒนาให้การรับรองทำให้เกิดการจัดการและถ่ายเททรัพยากรในท้องถิ่นได้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพตามที่รัฐต้องการ ในขณะที่ศูนย์กลางของรัฐ (พื้นที่เมือง) มีทรัพยากรน้อยกว่าแต่กลับมีอำนาจเหนือกว่าในการเข้ามาดูแลจัดการทรัพยากรและรับผลประโยชน์จากท้องถิ่น เพื่อนำไปสนับสนุนและเพิ่มศักยภาพของรัฐ โดยที่ท้องถิ่นไม่อาจคัดค้าน

⁵⁸ Fieldhouse, David K. "Colonialism," *Encyclopedia Americana: Volume 7 "Civilization to Colonialism,"* (Oxford University: 1992), p. 298-303.

การกระทำเหล่านั้นได้ เนื่องจากข้ออ้างความล้าหลังและด้อยพัฒนาตามเกณฑ์ที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่างๆ ที่รัฐได้กำหนดขึ้น

ในฐานะที่บัณฑิตภาคใต้ซึ่งเขียนขึ้นในช่วงทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาถูกนักเขียนสร้าง ขึ้นเพื่อเป็นวาทกรรมโต้กลับการพัฒนาและการครอบงำทางวัฒนธรรมจากศูนย์กลาง ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ว่านอกจากงานบัณฑิตภาคใต้พยายามขุดรื้อให้เห็นถึงอิทธิพลของการศึกษา สมัยใหม่ในการเปลี่ยนวิธีคิด และเปลี่ยนอัตลักษณ์ของคนในท้องถิ่นดังที่ได้กล่าวแล้ว เรื่องยังให้ ความสนใจกับการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจ โดยการจัดสรรพื้นที่พิเศษเพื่อสนับสนุนการผลิต แบบใหม่ เช่น การสร้างเขื่อน การให้สัมปทาน การกำหนดเขตป่าสงวนของรัฐ เพื่อที่จะเปิดเผยว่า ปฏิบัติการเหล่านี้หลอกล่อให้ท้องถิ่นเข้าใจว่าเป็นการพัฒนาด้วยมุ่งหมายให้คนท้องถิ่นมีชีวิต ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทั้งๆ ที่จริงแล้วเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ตอบแทนสูงสุดของรัฐ และชนชั้นนำทาง เศรษฐกิจ (เช่น นายทุน นักธุรกิจ) ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ของพื้นถิ่นได้แต่อย่างใด

บัณฑิตภาคใต้ที่พยายามเปิดเผยและวิพากษ์การครอบงำดังกล่าว เช่น เรื่อง *ผู้ประทุษร้าย* ของ ไพฑูรย์ ธัญญา เรื่อง *เพื่อนของพ่อ* เรื่อง *คนเลื่อยไม้* และ เรื่อง *บัตรเชิญ* ของอัครถาวร บำรุง เรื่อง *ณ ที่ซึ่งเป็นแผ่นดินกว้าง* ของ พนม นันทพุกษ์ เรื่อง *วันรอ* และ เรื่อง *แม่มดแห่งหุบเขา* ของกนกพงศ์ สงสมพันธุ์ เรื่อง *รถเหลือง* เรื่อง *ผ้าทอทางกระรอก* และ เรื่อง *เรือยวน* ของจำลอง ฝั่งชลจิตร เรื่อง *บองหลา* และเรื่อง *คลื่นหัวแดง* ของพนม นันท พุกษ์ เรื่อง *เรือปลาเที่ยวสุดท้าย* และเรื่อง *รถไฟที่ผ่านเลย* ของไพฑูรย์ ธัญญา เรื่อง *วัย วันที่ผ่านเลย* ของรุณ ระโนด เรื่อง *คำสารภาพจากห้องแคบ* ของ เกษม จันทรดำ เป็นต้น

ในเรื่อง *ผู้ประทุษร้าย* ของ ไพฑูรย์ ธัญญา ได้วิพากษ์การเข้ามาจัดการของรัฐในเรื่อง ระบบน้ำโดยการสร้างเขื่อน ภายใต้ข้ออ้างว่าเป็นการพัฒนาเพื่อประโยชน์ในการเพิ่มผลผลิตทาง การเกษตร โดยนำเสนอเรื่องราวผ่านมุมมองของตัวละครชาวบ้านที่อาศัยทำมาหากินอยู่อย่างสงบ สุขและเรียบง่ายในพื้นที่บริเวณนั้น แต่เมื่อรัฐสร้างเขื่อนขึ้นเหนือแม่น้ำด้วยข้ออ้างว่าเพื่อเก็บกักน้ำ ให้เพียงพอต่อพื้นที่การเกษตรที่อยู่ตอนบน ทำให้พื้นที่ทางตอนล่างประสบกับวิกฤตอย่างหนัก เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงภูมิศาสตร์และทรัพยากร ส่งผลกระทบถึงวิถีชีวิตของชาวบ้าน จำนวนหนึ่ง ดังตอนหนึ่งว่า

ในที่ที่เคยเป็นวังวนอ่างลึกลงนั้นยังตื้นอยู่บ้างเพราะมีน้ำคิงขังมากกว่าที่
อื่นๆ แต่ก็ตื้นแหละ ในบางวังวนที่เคยลึกจนท่วมข้างกลับตื้นจนไม่
ท่วมหัวคน เขาว่ากันว่าที่น้ำมันแห้งหนักนั้น เนื่องด้วยทางเหนือขึ้น
ไปมีการสร้างเขื่อนกันไว้ พวกปลาที่เคยชุกชุมก็เหือดหายไปกับน้ำ
ที่ขุดแห้ง จะมีอยู่บ้างก็พวกลูกปลาซีก้างตัวเล็กๆ ซึ่งนับวันจะร่อย
หรือลงไปอีก ลำคลองที่เคยเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ในครั้งกระโน้น
กลายเป็นเพียงห้วยแห้งๆ ที่ขาดแคลนทั้งน้ำทั้งปลาไปในที่สุด⁵⁹

การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เกิดจากการสร้างเขื่อนส่งผลให้แม่น้ำลำคลองด้านทิศ
ตะวันตกของทะเลสาบสงขลาซึ่งเป็นเส้นทางสนับสนุนน้ำในทะเลสาบและเป็นแหล่งทำมาหากิน
ของชาวบ้านฝั่งจังหวัดพัทลุงที่เป็นพื้นที่ตอนล่างของแม่น้ำต้นเขื่อน ขาดแคลนทั้งน้ำและปลา การ
เปลี่ยนแปลงสภาพภูมิศาสตร์เช่นนี้ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เคยยังชีพด้วยการจับปลาและ
ใช้น้ำในพื้นที่ดังกล่าวเพื่อเลี้ยงสัตว์และเพาะปลูก

นอกจากการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรแล้ว ในเรื่อง **เพื่อนของพ่อ** ของ อรรถจักร
บำรุง ยังได้เสนอภาพของการเข้ามามีจัดการของรัฐในการเปลี่ยนแปลงบึงน้ำที่ชาวบ้านเคยจับปลา
กันอย่างอิสระให้กลายเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาสาธารณะตามโครงการพัฒนา โดยการสร้างและ
แสดงเรื่องราวผ่านมุมมองของตัวละครสองรุ่น เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับบึงที่
แตกต่างกันของคนสองวัย ผู้เขียนฉายภาพที่ตัดกันของสองยุคสมัย ยุคหนึ่งคือสมัยตัวละครรุ่นพ่อ
ยังเป็นหนุ่มที่ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่นได้อย่างเต็มที่ ขณะที่ตัวละครรุ่น
ลูกกลับต้องซื้อปลาจากตลาดกิน ทั้งๆ แหล่งอาหารขนาดใหญ่อยู่ใกล้บ้าน ความเปลี่ยนแปลงใน
เชิงลบดังกล่าวนี้ เรื่องสั้นเปิดเผยอย่างตรงไปตรงมาว่าเป็นผลจากการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐที่
สร้างอำนาจเหนือท้องถิ่นผ่านการอ้างถึงวาทกรรมการพัฒนา ว่า

“เพื่อให้บ้านป่าของพี่น้องจะเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาน้ำจืดที่
ใหญ่ที่สุดในภาคใต้...ใครที่ออกมาคัดค้านโครงการนี้คือผู้ขัดขวาง
ความเจริญของส่วนรวม ผมอยากจะแจ้งให้ทราบโดยทั่วกันว่า

⁵⁹ ไพฑูรย์ ธัญญา, “ผู้ประทุษร้าย,” ใน *ก่อกองทราย*, (พิมพ์ครั้งที่ 23), (กรุงเทพฯ: นาค, 2539),
หน้า 93.

โครงการนี้เป็นโครงการตามพระราชดำริ"...โครงการปรับปรุงแหล่งน้ำให้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาน้ำจืดของกรมประมงที่เข้ามาพัฒนาละหานบัวของเรากำลังรุดหน้าใกล้เสร็จสิ้น...ทั้งที่ชาวบ้านในละแวกนี้ไม่เห็นดีเห็นงามตามด้วย⁶⁰

จะสังเกตได้ว่า ภายใต้วาทกรรมการพัฒนาโดยรัฐ เรื่องสั้นได้เสนอว่ารัฐอ้างถึงความชอบธรรมในการเข้ามาจัดการพัฒนาพื้นที่ผ่านการนิยามหมู่บ้านในท้องถิ่นได้ว่าเป็น "บ้านป่า" เพื่อสร้างอำนาจเหนือพื้นที่โดยไม่จำเป็นต้องได้รับความยินยอมจากชาวบ้าน เพราะวาทกรรมการพัฒนาโดยรัฐให้สิทธิเจ้าหน้าที่เป็นตัวแทนผู้กระทำการ ในฐานะผู้ที่วาทกรรมการพัฒนาคาดหวังอยู่แล้วว่ารู้จักตัวแบบของการพัฒนาดีพอ นอกจากนั้นการพัฒนาก็แอบเคลือบใจหน้าตัวเองเอาไว้ด้วยความรู้สึกว่าคุณตนปรารถนาดีต่อท้องถิ่น ทั้งๆ ที่โครงการพัฒนาได้สร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวบ้านโดยทั่วไป เพราะว่าเมื่อรัฐเข้ามาจัดการให้พื้นที่ใดกลายเป็นพื้นที่สาธารณะไปแล้วประชาชนก็จะมีสิทธิกระทำการใดๆ กับพื้นที่นั้นได้อย่างในอดีตอีกเลย ผลพวงที่ตามมาจากโครงการพัฒนาลักษณะนี้ก็คือทรัพยากรธรรมชาติที่ชาวบ้านเคยได้หาได้กินอย่างอิสระในลักษณะทรัพย์สินของส่วนรวมได้กลายเป็นทรัพยากรที่มีกรรมสิทธิ์ผูกขาดโดยกฎเกณฑ์การพัฒนาของรัฐ เรื่อง *เพื่อนของพ่อ* ให้ตัวละครเปิดเผยว่าความรุนแรงของการจัดการพื้นที่นี้ถึงกับทำให้สังคมและวัฒนธรรมชนบทแตกสลาย เพราะชาวบ้านต้องอพยพโยกย้ายออกไปทำมาหากินนอกพื้นที่

พ่อบอกผมว่า ตั้งแต่โครงการนี้เริ่มมาร่วมสองปี คนบ้านเราต้องซื้อปลาจากในเมืองมากิน แต่ที่น่าสนใจกว่าก็คือ ที่ดินรอบๆ ละหานบัวของเราได้กลายเป็นทอง และเปลี่ยนมือจากคนบ้านเราไปสู่คนแปลกหน้า "เขาจะทำเป็นที่ท่องเที่ยว"...คำบอกเล่าของพ่อ ทำให้ผมแจ่มแจ้งว่าเหตุใดคนในหมู่บ้านเราหลายสิบครัวเรือนจึงได้หายไป⁶¹

จะเห็นได้ว่าการขบเน้นเป็นพิเศษถึงผลกระทบทางลบต่อท้องถิ่นของโครงการพัฒนา นี้คือความขื่นขื่นที่เรื่องสั้นเสนอ เพราะแทนที่โครงการพัฒนาแหล่งเพาะพันธุ์น้ำจืดที่ใหญ่ที่สุดในภาคได้เกิดขึ้นแล้วจะทำให้ชาวบ้านได้กินใช้กันอย่างอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านกลับต้องซื้อปลาจากที่

⁶⁰ อัดดการ บำรุง, "เพื่อนของพ่อ," ใน *พันธุ์พื้นเมือง*, (กรุงเทพฯ: นาค, 2541), หน้า 126-127.

⁶¹ อัดดการ บำรุง, "เพื่อนของพ่อ," หน้า 126.

อื่นกิน ส่วนพื้นที่รอบแหล่งเพาะปลาที่จะได้รับการพัฒนาไปด้วยในด้านสาธารณูปโภค ผลประโยชน์เหล่านั้นก็กลับชักนำให้ระบบทุนนิยมเข้ามาในหมู่บ้าน ที่ดินถูกเปลี่ยนมือจากคนในหมู่บ้านไปสู่มือของนายทุนที่มุ่งหน้าสร้างมูลค่าเพิ่มด้วยธุรกิจการท่องเที่ยว

นโยบายการพัฒนาท้องถิ่นที่ส่งผลในทางลบต่อชาวบ้านกระทั่งพวกเขาต้องถอยร่น ดังกล่าวนี้ยังเห็นได้จากผลงานของพนม นันทฤกษ์ เรื่อง *ณ ที่ซึ่งเป็นแผ่นดินกว้าง* วรรณกรรมเรื่องนี้นำเสนอวิถีชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่ที่ได้ลงแรงบุกเบิกหักร้างถางป่าให้กลายเป็นที่ดินทำกินมาหลายชั่วอายุคน แต่เมื่อรัฐจัดสรรพื้นที่บริเวณนั้นให้เป็นถนนและเขตสงวนไว้สำหรับเลี้ยงสัตว์ ชาวบ้านก็ต้องถูกไล่ไปอยู่ในที่ที่ไม่เหมาะแก่การทำมาหากิน เรื่องสั้นได้วิพากษ์การจัดการทางด้านกรวางผังเมืองหรือการกำหนดประโยชน์ใช้สอยจากที่ดิน ด้วยแนวคิดหลักที่ว่ารัฐมีอำนาจเหนือทรัพย์สินทุกอย่างที่อยู่ในอาณาเขต รัฐจึงสามารถจัดการกำหนดให้พื้นที่ใดรองรับประโยชน์ใช้สอยใดก็ได้

"ป่าสงวน" เป็นการจัดการพื้นที่อย่างหนึ่งของรัฐ โดยรัฐเข้ามากำหนดเขตพื้นที่ที่ครั้งหนึ่งชาวบ้านเคยใช้ทำกินให้กลายเป็นพื้นที่พิเศษที่สงวนไว้ภายใต้ต้นนโยบายการจัดการพื้นที่ตามกฎหมาย พื้นที่เหล่านี้โดยมากมักจะอยู่ในทำเลที่สวยงามและอุดมสมบูรณ์ เมื่อรัฐกำหนดให้เป็นเขตป่าสงวนแล้วชาวบ้านก็ไม่มีสิทธิ์เข้าไปใช้สอยในพื้นที่เหล่านั้นได้อีกต่อไป สิทธิเหนือพื้นที่และทรัพยากรที่เคยอยู่ในมือของชุมชนจึงถูกเปลี่ยนไปอยู่ในการครอบครองของรัฐผ่านทางตัวบทกฎหมาย ดังตอนหนึ่ง ว่า

เขาจะตัดถนนไปหมู่บ้านริมทะเล...เขาจะกันทุ่งเป็นเขตทุ่งสงวน
เลี้ยงสัตว์ สำหรับประชาชนในตำบลได้ใช้สอยเป็นที่เลี้ยงสัตว์
ร่วมกัน...เขาจะเวนคืนหมด...ขอให้พวกแกย้ายไปทำกินที่ท้ายทุ่ง
ตรงติดชายเลนโน้น⁶²

ข้อความตอนนี้นำเสนอความจริงในมุมมองของชาวบ้านว่าชาวบ้านต่างหากที่เป็นเจ้าของพื้นที่และทรัพยากรที่แท้จริง พวกเขาเหล่านั้นครอบครองเป็นที่ทำกินมาหลายชั่วอายุคน ตั้งแต่ยัง

⁶² พนม นันทฤกษ์. "ณ ที่ซึ่งเป็นแผ่นดินกว้าง" ใน *คินฟ้าจ๋าดาว รอยเปื้อน และทางเดิน* (กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2522), หน้า 160, 166.

ไม่มีใบครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดินที่ออกโดยรัฐ (ซึ่งนั่นย่อมาหมายความว่ารัฐยังไม่รับรู้ว่ามีที่ดินนี้อยู่) แต่เมื่ออำนาจรัฐเข้ามาเหนือพื้นที่ ทางออกเดียวของชาวบ้านก็คือการบังคับ/โน้มน้าวให้อพยพโยกย้ายออกไปยังที่อื่นซึ่งรัฐจัดสรรให้ แน่แน่นอนว่าพื้นที่ใหม่ดังกล่าวนี้อาจมีอาณาบริเวณและทรัพยากรเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่ด้วยอำนาจของกฎหมาย ชาวบ้านจึงจำยอม เพราะหากดินร่นชัดขึ้นพวกเขาก็จะกลายเป็นผู้กระทำผิดตามกฎหมาย

อย่างไรก็ดี สำหรับเรื่องสั้น *วันรอ* ของกนกพงศ์ สงสมพันธุ์ ชาวบ้านที่ถูกกฎหมายกีดกันออกจากสิทธิเหนือทรัพยากรในท้องถิ่นเหล่านี้ก็กลับไม่รั้งรอที่จะได้กลับ พวกเขาารู้สึกถึงความไม่ยุติธรรมที่รัฐเปิดประตูท้องถิ่นให้เอกชนเข้ามาสัมปทานเกาะรังนก แล้วบังคับให้ชาวบ้านต้องโยกย้ายออกไป เพราะนั่นคือการทำลายสถาบันครอบครัว ทำลายศักยภาพทางเศรษฐกิจซึ่งเคยมั่นคงและพอเพียงมาเป็นเวลานาน ตอนหนึ่ง เรื่องเปิดเผยถึงอารมณ์อันคั่งแค้นของคนหนุ่มคนหนึ่งที่เคยอาศัยอยู่บนเกาะรังนก ว่า

เขาเคยอยู่ที่นั่น..ตอนเป็นเด็กเขาอยู่ที่นั่น เขาไม่รู้หรอกว่าเกิดอะไรขึ้น แต่มาวันหนึ่ง มีคนมาไล่เขาออกไป ระยำจริงๆ มันไล่คนออกจากเกาะเพื่อเอาน้ำลายนก...ไฉ่เนียนเลยกลายเป็นคนไม่มีแผ่นดินระเห็จไปให้ทั่ว คนในครอบครัวแตกหายไปคนละทิศละทาง⁶³

เรื่องได้แสดงให้เห็นว่ารัฐในฐานะตัวกลางระหว่างท้องถิ่นกับนักธุรกิจเอกชนนั้น กระทำการเพื่อสนองผลความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของรัฐเองมากกว่าที่จะคำนึงถึงพื้นฐานความเป็นจริงและพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ของชาวบ้าน ด้วยอำนาจของกฎหมายรัฐจึงสามารถอ้างสิทธิเหนือชุมชนจัดการถ่ายถอนรากเหง้าของชาวบ้านเพื่อเปิดโอกาสให้เอกชนซึ่งสามารถ “จ่าย” ให้รัฐได้มากกว่าสามารถเข้ามาเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ได้โดยไม่คำนึงถึงความรู้สึกของคนท้องถิ่นขณะเดียวกัน เอกชนก็รู้ตัวดีว่าตนเองคือความแปลกแยกของท้องถิ่น จึงจำเป็นต้องสร้างกำแพงเพื่อปกป้องผลประโยชน์อย่างเข้มแข็ง ชาวบ้านที่บ้าร่าเข้าไปปะทะกับอำนาจของพวกเขาก็มักสูญเปล่า และถูกกฎหมายนิยามว่าเป็นโจรผู้ร้าย หรือ “หัวขโมย”⁶⁴

⁶³ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์, “วันรอ,” ใน *คนใบเลี้ยงเดี่ยว*, (กรุงเทพฯ: นกสีเหลือง, 2535), หน้า100.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 99.

นักเขียนสร้างให้ตัวละครคนหนุ่มกลุ่มหนึ่งรวมตัวกันเพื่อที่จะเข้าไปขโมยรังนกในเกาะ พวกเขาไม่ได้มุ่งหวังที่จะสร้างฐานะจากการขโมย แต่ต้องการ "รังนกเพียงรังเดียว"⁶⁵ เพื่อให้มันเป็นสัญลักษณ์สื่อความหมายถึงการดิ้นรนต่อสู้ และการเรียกร้องสิทธิของชาวบ้าน คนหนุ่มกลุ่มนี้ยืนยันที่จะต่อสู้ด้วยวิธีการแบบท้องถิ่น นั่นคือประชันหน้ากันด้วยมือเปล่า ไม่ต้องการปืน มีหน้าจ้ำก่อนลงมือปฏิบัติการ พวกเขายังประกาศไปทั่วทั้งหมู่บ้านอีกด้วย การประกาศดังกล่าวนี้ ขวนให้นึกถึงวัฒนธรรมโจรภาคใต้สมัยรัชกาลที่ 6 ถึงรัชกาลที่ 7 ที่ก่อนเข้าไปปล้นบ้านใคร กลุ่มโจรจะแจ้งข่าวไปให้เจ้าของบ้านได้รู้ล่วงหน้าก่อนเสมอ อย่างไรก็ตาม เมื่อวัฒนธรรมนี้ถูกนำมาใช้กับบริษัทเอกชนในบริบทของสังคมยุคปัจจุบัน กลุ่มคนหนุ่มเหล่านี้ นอกจากจะไม่ได้รับชื่นชมจากชาวบ้านทั่วไปแล้ว พวกเขาจะต้องตายด้วยอาวุธที่เหนือกว่าในฐานะ "หัวขโมย" ที่ดูไร้ค่าโดยสิ้นเชิง

อย่างไรก็ดี เรื่องก็จริงใจที่จะทำให้กลุ่มคนหนุ่มผู้ยอมสละทั้งชีวิตเหล่านี้ต้องตายไปอย่างไรค่าด้วยปืนลูกซองของของยามเฝ้าเกาะรังนก พวกเขาต้องการสื่อสารให้เห็นถึงปฏิกริยาดิ้นรนต่อสู้ และยืนยันสิทธิของตัวเองเหนือทรัพยากร และได้ทิ้งท้ายเอาไว้ว่าอย่างน่าสนใจว่า トラบโดที่รัฐยังไม่สามารถจัดการทรัพยากรให้ตกแก่มือท้องถิ่นด้วยอย่างลงตัวทั่วหน้า トラบนั้น ท้องถิ่นก็ยังต้องต่อสู้ต่อไปผ่านคนหนุ่มคนสาวรุ่นแล้วรุ่นแล้ว ดังที่ตัวละครตัวหนึ่งพูดว่า หากลูกชายของเขาโตพอ เขาก็จะให้ลูกไปปฏิบัติการทวงสิทธิ์นั้นด้วย⁶⁶ และนี่ก็คือสัญญาณที่เรื่องสั้นเรื่องนี้ต้องการส่งมาถึงผู้อ่านว่าศึกแย่งชิงทรัพยากรที่เป็นผลสืบเนื่องของการอ้างสิทธิ์จัดการโดยรัฐนั้นจะไม่มีวันจบสิ้น

จะเห็นได้ว่า *วันรอ* คือตัวอย่างที่ชัดเจนของวรรณกรรมซึ่งนักเขียนชาวใต้สร้างขึ้นเพื่อสาธิตให้เห็นความแตกสลายของชนบทภายหลังรัฐการเข้ามาแทรกแซงจัดการกับทรัพยากรในท้องถิ่น ภาพปรากฏในลักษณะเช่นนี้ยังเห็นได้ชัดจากผลงานเรื่อง *รถเหลือง* ของจำลองฝั่งชลจิตร ที่เล่าถึงเรื่องราวของชายหนุ่มในชนบทถูกจ้างบริษัทชุดแร่ญี่ปุ่น เขาถูกชุดรีดแรงงานจากผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นที่บริษัทจ้างไปควบคุมแรงงาน น้ำเสียงของเรื่องสั้นเสียดสีถึงอิทธิพลของบริษัทญี่ปุ่นผ่านสัญลักษณ์ "รถเหลือง" ว่ามีอิทธิพลทำให้ทางเกวียนซึ่งเคยเป็นทางสัญจรสำคัญของชาวบ้านกลายเป็นถนนใหญ่ขึ้นมาฉับพลันทันที มีหน้าจ้ำรถเหลืองเหล่านี้ยังมีสิทธิเหนือชีวิตท้องถิ่นถึงขนาดชนใครก็ได้เพียงชดใช้ค่าเสียหายเป็นข่าวสารหนึ่งกระสอบ และเงินเพียงสามพัน

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 101.

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 116.

บาท⁶⁷ แต่เมื่อรถเหลืองชนลูกสาวของคณงานหนุ่ม บริษัทกลับให้เงินเขาเพียงหนึ่งพันเดียว ด้วยข้ออ้างว่าคณงานหนุ่มไม่ดูแลลูกตัวเองให้ดี อย่างไรก็ตาม คณงานหนุ่มก็ไม่ยอมรับการชดเชยค่าชีวิตลูกสาว เขากับเพื่อนๆ อีกห้าคนตัดสินใจตอบโต้บริษัทญี่ปุ่นด้วยการทำลายรถเหลืองคันแล้วคันเล่า ก่อให้เกิดความเสียหายกับแร่ของบริษัทเป็นอันมาก บริษัทจึงตอบโต้ด้วยการยิงคนที่ต้องสงสัย คืบหนึ่งคณงานหนุ่มและเพื่อนๆ จึงรวมตัวกันแก้แค้น พวกเขาออกไปยืนขวางรถเหลืองพร้อมปืนครบมือ ตัวบทเปิดเผยในฉากสุดท้ายว่ารถเหลืองคันนั้นแท้แล้วคือรถอีเอ็มซี.บรบทูกทหาร

เมื่อถึงตอนจบ ผู้อ่านจะรับรู้ได้ว่าตัวบทเรื่องสั้นเรื่องนี้สื่อความหมายที่น่าตระหนก 2 ระดับ ระดับแรกคืออิทธิพลของบริษัทญี่ปุ่นที่เคยมีต่ออุตสาหกรรมและวัฒนธรรมการบริโภคในเมืองหลวง และเคยถูกตอบโต้อย่างซึ่งๆ หน้าจากนิสิตนักศึกษาเมื่อทศวรรษ 2510 ในนามของ "ภัยเหลือง" นั้น* เมื่อมาถึงทศวรรษ 2520 ภัยเหลืองได้รุกคืบสู่ท้องถื่น เข้าไปฉกฉวยเอาทรัพยากรออกไปป้อนโรงงานในญี่ปุ่นโดยไม่อึ้งขังขอบต่อชีวิตและวิถีของชาวบ้าน ดังตอนหนึ่งผู้เขียนบรรยายว่า

พอมันเริ่มชนแร่ มันเหยียบหมาตาย ชนควายที่ทะเล่อขึ้นมาบนถนนได้แตก กระแทกเกวียนบรรทุกข้าวเปลือกที่ร่วมทางลงไปนอนในคูหลายครั้ง มันเป่าฝุ่นขึ้นหลังคาเรือนจนแดงฉาน บดโคลนใส่คนเดินทางอย่างไม่เกรงใจ รถเหลืองทำงานของมันทั้งวันทั้งคืน ไม่ยอมปล่อยให้ถนนว่าง ในที่สุดนักเรียนสองคนถูกมันเฉี่ยวขาหัก⁶⁸

เสียงเล่าที่มีน้ำเสียงประชดประชันในข้อความข้างต้น คือการยืนยันว่าบริษัทที่เข้ามาดักตวงผลประโยชน์ในท้องถิ่นดำรงตนอยู่อย่างแปลกแยกและพร้อมที่จะทำลายวิถีท้องถิ่นให้ย่อยยับลงไป ถ้าเพียงแต่คนท้องถิ่นขัดขวางผลประโยชน์ของพวกเขา เรื่องสั้นขบขันด้วยน้ำเสียงเสียดเย้ยถึงความไร้ค่าของวิถีและชีวิตผู้คนในท้องถิ่น เราอารมณ์ผู้อ่านให้รู้สึกว่ในสายตาของนายทุนแล้ว

⁶⁷ จำลอง ฝั่งชลจิตร, "รถเหลือง," ใน *ผ้าทอลายทางกระรอก*, (กรุงเทพฯ: กำแพง, 2531), หน้า 53.

* นักศึกษาและประชาชนได้วิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวางว่าญี่ปุ่นมีพฤติกรรมเอารัดเอาเปรียบฝ่ายไทย จนเกิดการจ้งงานสัปดาห์ต่อต้านสินค้าญี่ปุ่นขึ้น และได้มีการเดินขบวนต่อต้านในเดือนพฤศจิกายน 2515 ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน วิวัฒน์ชัย อุตตการ, *บทบาทของการลงทุนของญี่ปุ่นในประเทศไทย*. (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2518), หน้า 3.

⁶⁸ จำลอง ฝั่งชลจิตร, "รถเหลือง," ใน *ผ้าทอลายทางกระรอก*, หน้า 53.

ชีวิตของคนท้องถิ่นดูจะไร้ราคาต่างวดไม่แตกต่างจากหมาหรือควายที่ทะเล่ตระว่าเดินขึ้นไปบนถนนให้รถเหลืองเหยียบ ที่น่าเศร้าใจมากกว่านั้นก็คือ ตัวแทนของบริษัทต่างชาติที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างคนในท้องถิ่นกับบริษัทคือผู้มีอำนาจในท้องถิ่นที่ถูกผลประโยชน์กล่อมเกลาคจนกระทั่งมองเพื่อนร่วมหมู่บ้านด้วยสายตาของนายทุนไปด้วย สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้อ่านสัมผัสได้ถึง ความสิ้นหวัง ความไร้อนาคตของผู้คนในท้องถิ่นอย่างรุนแรง

ส่วนความหมายระดับที่สองคือต้องการเชื่อมโยงให้เห็นว่าการเข้ามาของภัยเหลืองได้รับการปกป้องคุ้มครองอย่างเข้มงวดจากอำนาจรัฐ ด้วยเหตุนี้ ท้องถิ่นในทศวรรษ 2520 ในมนทัศน์ของบัณฑิตภาคใต้จึงตกเป็นเบี้ยล่างทั้งจากนายทุนต่างชาติ และอำนาจรัฐ ซึ่งเป็นการตกอยู่ภายใต้อำนาจนิคมซ้อนที่น่าตระหนกเป็นอย่างยิ่ง

อย่างไรก็ดี ในเรื่อง *คนเลื่อยไม้* ของอัถถากร บำรุง เขากลับเสียดแย้งรัฐว่าแท้จริงแล้ว การสมทานให้กับนายทุนต่างชาติของรัฐไทยนั้นเกิดขึ้นเพราะความไม่รู้เท่าทันของราชการไทย เรื่องสั้นเรื่องนี้เล่าถึงบริษัทญี่ปุ่นที่เข้ามาซื้อภูเขาของตาแป๊ะคนหนึ่งในหมู่บ้านทำให้เขากลายเป็นเสียขึ้นมาอย่างฉับพลัน รัฐถูกญี่ปุ่นหลอกว่าภูเขาภูนั้นมิมีแร่ใยหิน ทั้งที่จริงแล้วเป็น “โมนาไซต์” ที่มียูเรเนียมราคาสูงลิ่วปนอยู่ ซึ่งสิ่งที่ญี่ปุ่นต้องการก็คือยูเรเนียมนั่นเอง แต่ต้องปิดบังรัฐไทยไว้เพื่อจะได้ส่วนต่างในการจ่ายภาษี ตัวบทให้ชายแก่เลื่อยไม้วิจารณ์ในความไม่รู้ของรัฐอย่างสนุกปากว่า

กรมทรัพย์บ้านเราเพิ่งรู้ หลังจากไฉ่ย่นมันชนไปเกือบเกลี้ยง นั้น
หมอเห็นไหม รถสิบล้อที่ชนแร่อยู่ทั้งวันทั้งคืนนั้นมันพาไปลงเรือที่
ท่าศาลาแล้วชนไปญี่ปุ่น...บางทียวดตอนกลางคืนไฉ่พวกสิบล้อห้า
นั้นแอบชนไม้แทนแร่ไปส่งในตัวเมืองด้วย⁶⁹

ภาพการชนทรัพยากรออกไปจากท้องถิ่นดังกล่าวที่ปรากฏใน *รถเหลือง* ถูกนายทุนต่างชาติกอบโกยแร่ธาตุราคาสูงออกไปจากท้องถิ่นหมดแล้ว ยังเห็นได้จาก *แม่มดแห่งหุบเขา* ของกนกพงศ์ สงสมพันธุ์ ที่แสดงว่าในทศวรรษ 2530 ท้องถิ่นก็ยังถูกขูดรีดทรัพยากรออกไปไม่

⁶⁹ อัถถากร บำรุง, “คนเลื่อยไม้,” ใน *พันธุ์พื้นเมือง*, (กรุงเทพฯ: นาค, 2541), หน้า 61-62.

หยุดหย่อน ดังที่กนกพงศ์เสนอกาพรถแทรกเตอร์และแบคโฮตะลุยขุดดินขนออกไปจากหมู่บ้านตั้งวันทั้งคืน จน “พื้นที่กว่าสิบไร่ถูกเขาระงเป็นแอ่งใหญ่ เนินครึ่งลูกถูกตัด ตรงกลางเป็นหน้าผาชัน”⁷⁰

ปฏิบัติการแล้วเนื้อเถื่อนทั้งถိုင်เช่นนี้ เรื่องบรรยายให้เห็นความรุนแรงผ่านกริยาของรถบรรทุก รถแทรกเตอร์ และรถแบคโฮ ด้วยคำที่สร้างภาพพจน์รุนแรงเกินจริงด้วยวิธีการสร้างภาพพจน์แบบอติพจน์ (hyperbole) เช่น “รถบรรทุกขงโครงสี่เหลี่ยมที่ห้อยตะปิงมาอย่างบ้าคลั่ง” “แทรกเตอร์และแบคโฮซึ่งตะลุยบุกเขาระงวันทั้งคืน” ทำให้เครื่องมือเครื่องไม้ที่ไม่มีชีวิตเหล่านี้ดูมีอารมณ์ มีความรู้สึกรุนแรงบ้าคลั่งเหมือนสัตว์ร้ายที่หิวโซ ซึ่งเป็นลักษณะของการสร้างโวหารแบบบุคลาธิษฐาน (personification) เพื่อสื่อถึงความหื่นกระหายของนายทุนและการพัฒนาจากศูนย์กลางที่เข้ามาแล้วเนื้อเถื่อนชนบท ทั้งรถบรรทุก แทรกเตอร์ และแบคโฮ ตลอดจนเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่อื่นๆ จึงเป็นสัญญาณที่นักเขียนท้องถิ่นภาคใต้นิยมใช้สื่อสารความหมายในเชิงลบให้เป็นตัวแทนของความเลวร้ายที่เข้ามาทำลายรากฐานทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นภาคใต้ เช่นเดียวกับในเรื่อง *บัตรเชิญ* ของอัศตการ บำรุง ที่เล่าว่าเมื่อรถแทรกเตอร์เข้ามามีบทบาทต่อการทำการเกษตรของชาวบ้าน วัชพืชเคยเป็นเครื่องมือในการผลิตของชาวนาจึงหมดบทบาท จนในที่สุดก็ถูกทำให้กลายเป็นสินค้าป้อนวัฒนธรรมการบริโภคของสังคมเมือง

คุณค่าแห่งงานและสัตว์เลี้ยงซึ่งร่วมทุกข์ร่วมชะตากรรมของหมู่บ้าน มาแต่ไหนแต่ไรเหลืออยู่เพียงราคาของเลือดเนื้อ ผมจำได้ว่าในปีถัดๆ มา แต่ละวันพวกมันจะถูกด้อนขึ้นรถของพ่อค้าบรรทุกไปบนถนนสายใหม่ สีสันแห่งทุ่งกว้างจึงตกอยู่ภายใต้กองลื้อแห่งความเจริญแผนใหม่⁷¹

ชนบทในฐานะผู้ผลิตสินค้าป้อนการบริโภคของเมืองยังเห็นได้จากผลงานเรื่องชื่อของจำลอง ฝั่งชลจิตร คือเรื่องสั้น *ผ้าทอลายทางกระรอก* ที่บอกเล่าถึงงานหัตถกรรมทอผ้าของชุมชนบนเกาะแห่งหนึ่งในจังหวัดสงขลา ซึ่งนายทุนคนจีนเข้ามาเสนอตัวเป็นพ่อค้าคนกลาง เขานำผ้าทอออกไปขายในตลาดกรุงเทพฯ แต่ด้วยศักยภาพและสายป่านเงินทุนที่ยาวกว่าคนท้องถิ่นทำให้นายทุนคนนี้สามารถควบคุมการผลิตผ้าทอของชาวบ้านได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด เขาแปร

⁷⁰ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์, “แม่ผดแห่งหุบเขา,” ใน *แผ่นดินอื่น*, (กรุงเทพฯ: นาค, 2539), หน้า249.

⁷¹ อัศตการ บำรุง, “บัตรเชิญ,” ใน *พันธุ์พื้นเมือง*, (กรุงเทพฯ: นาค, 2541), น160.

สภาพให้ชาวบ้านกลายเป็นเพียงลูกจ้างเมื่อซื้อที่กระตุกมาให้ เป็นผู้เหมาซื้อเส้นด้ายจากกรุงเทพฯ มาขายให้ชาวบ้าน และสุดท้ายก็เป็นผู้ซื้อผ้าทอเหล่านั้นกลับไปขาย ในวงจรการค้าของพ่อค้าคนกลางนี้ เด็กหนุ่มผู้มีชื่อเสียงในการทอผ้าได้อย่างรวดเร็วและประณีตชื่อจรูญ กำลังจะแต่งงาน จึงทอผ้าลายหางกระรอกที่สวยงามที่สุดเพื่อกำหนดว่าที่ภรรยาสาว แต่เมื่อทอเสร็จเขาต้องอ้อนวอนขอซื้อผ้าผืนนั้นจากพ่อค้าคนกลางด้วยราคาที่แพงลิบลิ่ว

จำลอง เปิดฉากเรื่องสั้นเรื่องนี้ด้วยบทกวีบรรยายภาพการทอผ้าพื้นบ้านที่นุ่มนวล และงดงาม (“มือน้อยน้อยค่อยวาดมาตกระสวย/อีกมือช่วยกระชัปด้ายไกวประกบ/ตีนเหยียบก็กระตุกยกตกกระทบ/ค่อยประคบกัดเส้นเป็นดอกดวง”) ก่อนจะบรรยายอากัปปฏิการการทอผ้าของเด็กสาว ด้วยอารมณ์ที่ไม่แตกต่างกันว่า

กานดาเด็กสาววัยสิบเก้า ลูกสาวชาวเกาะกลางทะเลสาบ ผิวเนื้อ
คล้ายสีน้ำผึ้ง คล้าหวาน ผมยาวเหมือนสาหร่าย เด็กสาวกระตุก
กระสวยพุ่งไปตามรางไม้ ดึงเส้นด้ายขวาง เมื่อเธอเหยียบก็ดึง
เส้นด้ายสีขาวจากกระสวยถูกเหนี่ยวไปอัดเป็นผืนผ้าที่ละเส้นๆ เธอ
กระตุกกระสวยเหล็กหัวท้ายแหลมกลับอีกครั้ง แล้วเหยียบอีกที ทำ
กลับไปกลับมาอยู่อย่างนั้น รวดเร็วจนเสียงก็ดังก๊งก๊งๆ ออกไป
ไกล⁷²

ภาพอันงดงามของการทอผ้าข้างต้น สื่อสะท้อนถึงวิถีอันงดงามของชนบทเพื่อจะกระตุกให้อารมณ์ของเรื่องรุนแรงขึ้นเมื่อเรื่องดำเนินต่อไปถึงบทบาทของนายทุนที่เข้ามาทำลายภาพนี้ ด้วยวิธีคิดแบบทุนนิยม โดยเฉพาะภาพที่ชายหนุ่มต้องซื้อผ้าทอที่ตัวเองทอมากับมือในราคาแพง ได้ยืนยันให้เห็นเหมือนกับที่เรื่องสั้นที่ผู้วิจัยกล่าวถึงข้างต้นยืนยัน นั่นก็คือเศรษฐกิจของท้องถิ่นถูกดึงเข้าไปพัวพันกันเศรษฐกิจซื้อขายและผลกำไรของทุนนิยมของศูนย์กลางแล้วอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ การเข้าแข่งขันในระบบทุนนิยมของชาวบ้านจึงไม่อาจเกิดขึ้นได้ ขณะที่การพัฒนาใน

⁷² จำลอง ผึ้งชลจิตร, “ผ้าทอลายหางกระรอก,” ใน ผ้าทอลายหางกระรอก, (กรุงเทพฯ: กำแพง, 2531), หน้า 81-82.

เชิงอนุรักษ์ก็ไม่อาจทำให้ชาวบ้านมีความสามารถทางเศรษฐกิจพอที่จะอยู่ในโลกทุนนิยมนี้ได้* ชาวเกาะซึ่งขึ้นชื่อว่าเป็นเกาะทอดผ้ามายาวนานจึงต้องหันไปทำประมง ปลูกไม้ผล ขณะที่กลุ่มที่ยืนยั้นจะทอดผ้าต่อไปก็ถูกดึงเข้าสู่กระบวนการผลิตแบบอุตสาหกรรมที่มีพ่อค้าคนกลางชักใยอยู่เบื้องหลัง

นายชวนมีก็ทอดผ้าถึงสามสิบก็ ชาวบ้านผู้ใดไม่มีเงินพอจะสร้างก็ก็ มาทอดผ้ารับจ้าง...คนจีนซื้อหว่าจากตัวเมืองเป็นตัวแทนจำหน่าย ผ้า...พร้อมๆกับเป็นผู้ซื้อด้ายมาจำหน่ายด้วยอีกเช่นกัน...ทุกๆ สัปดาห์เขามักได้ยืมข่าวจากคนจีนซื้อหว่า เกี่ยวกับราคาด้ายที่ เปลี่ยนไป โรงงานทางกรุงเทพฯ ไม่ยอมปล่อยเว้นด้ายให้พ่อค้าย่อย จะซื้อก็ต้องซื้อกันทีละเป็นร้อยๆ กิโล พันกิโล...อ้าวมีเงินน้อย ขาย ผ้าก็ได้กำไรผืนละไม่กี่บาท...แต่อ้าวไม่ยอมเห็นงานศิลปะที่ดีต้อง หยุดไป...แต่อ้าวอยากขอร้องคนทอดผ้าทุกคนที่เอาด้ายไปจากอ้าวต้อง ขายผ้าให้อ้าว...นับจากนั้นเป็นต้นมา ตาจันกับจรรยา แม้แต่เจ้าของก็ คนอื่นๆ ซึ่งไม่มีกำลังเงินมากพอที่จะไปซื้อด้ายมาจากโรงงานครั้งละ มากๆ ก็ตกเป็นลูกจ้างของคนจีนซื้อหว่าไปโดยปริยาย⁷³

กล่าวได้ว่าภายใต้ข้ออ้างเรื่องการอนุรักษ์หัตถกรรมพื้นบ้าน พ่อค้าชาวจีนสามารถสร้างความเชื่อถือให้แก่ชาวบ้าน และสามารถกดพวกเขาให้จำยอมต่ออำนาจได้ด้วยข้อมูลข่าวสารที่อ้างว่าเป็นความจริงเพราะสัมพันธ์โดยตรงกับศูนย์กลาง ข้อความตอนนี้แสดงให้เห็นถึงความไร้ ทักษะไร้ความสามารถของชาวบ้านบนเวทีเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ชาวบ้านขาดข้อมูลข่าวสาร ขาดอำนาจต่อรอง และขาดแหล่งทุนซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการแข่งขันในระบบทุนนิยม พวกเขา จึงไม่อาจยืนอยู่ได้ด้วยลำแข้งของตนเองอีกต่อไป เพื่อแลกกับความอยู่รอด ชาวบ้านพร้อมที่จะ ปล่อยให้ทรัพยากรในท้องถิ่นกลายเป็นสินค้าที่จะถูกไล่เลียงเข้าสู่วิถีการบริโภคของเมืองหรือ ศูนย์กลาง ในนวนิยายเรื่อง *บองหลา* ของพนม นันทพฤกษ์ ตั้งคำถามถึงอำนาจเหนือทรัพยากร

* เรื่องเปิดเผยว่ามีความพยายามของ "คุณหญิงของคบตี" ท่านหนึ่งในตัวจังหวัดมอภที่พร้อมเงินอีก จำนวนหนึ่งให้แก่กลุ่มชาวบ้านเพื่ออนุรักษ์ไม่ให้หัตถกรรมการทอดผ้าสูญหาย แต่ชาวบ้านก็ไม่สามารถที่จะ ดำรงชีวิตอยู่ในเศรษฐกิจแบบอนุรักษ์นิยมนี้ได้ เรื่องเดียวกัน, หน้า 82.

⁷³ จำลอง ผึ้งชลจิตร, "ผ้าทอดลายทางกระรอก," หน้า 87.

ท้องถิ่นอย่างตรงไปตรงมาว่าแทนที่จะเป็นอำนาจที่อยู่ในมือของชาวบ้าน* ทว่ากลับถูกกำหนดโดยตลาด โดยเฉพาะพ่อค้าคนกลาง เรื่องให้บองหลา เด็กชายช่างคิดตั้งข้อสงสัยถึงเรื่องนี้ว่า

ครูสมทรงบอกว่าข้าวเป็นสินค้าออกที่สำคัญของประเทศ แต่บองหลาก็เห็นอยู่เสมอว่าเวลาที่พวกในเมืองเอารถเข้ามาซื้อข้าวเปลือกนั้น ชาวบ้านๆ เขาล้วนแต่จ้องนั่งมองตาปริบๆ ผู้ที่กำหนดราคาซื้อคือเจ้าของรถที่มาขนข้าวออกไปนั่นเอง ชาวบ้านเขาไม่มีโอกาสต่อปากต่อคำสักคำเดียว แต่เวลาที่ยาหรือใครก็ตามในหมู่บ้านออกไปซื้อของใช้ในเมืองหรือที่ร้านปากทาง ไม่ว่าจะซื้อยาหรือสบู่หรือน้ำปลา เจ้าของร้านเหล่านั้นอีกนั่นแหละเป็นคนกำหนดราคา ทำไมหนอ คนบ้านเขาจึงไม่สามารถกำหนดราคาอะไรได้เลย กำหนดไม่ได้แม้แต่ข้าวที่ทำมาด้วยมือกับเหงื่อของตัวเอง⁷⁴

ข้อความนี้ตั้งคำถามว่าทำไมท้องถิ่นซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรไม่มีอำนาจเหนือราคาขาย ปัญหาความยากจนที่เกิดขึ้นจึงเป็นเพราะความไร้อำนาจของท้องถิ่นเหนือวัตถุดิบหรือผลผลิตราคาของสินค้าขึ้นอยู่กับตลาดที่กำหนดจากภายนอก หรือผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจที่ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของท้องถิ่น ในทางกลับกันเมื่อคนในท้องถิ่นต้องซื้อสินค้าจากภายนอก คนในท้องถิ่นก็ต้องซื้อตามราคาและผู้ผลิตจากภายนอกเป็นผู้กำหนด สภาพที่ตกเป็นรองทางเศรษฐกิจเช่นนี้ชาวบ้านจึงไม่อาจเข้าแข่งขันได้ในตลาดของทุนนิยม ความหมายดังกล่าวนี้จึงยิ่งตอกย้ำว่านโยบายการพัฒนาที่แสดงออกผ่านการจัดสรรพื้นที่และทรัพยากรท้องถิ่น แท้จริงแล้วเป็นไปเพียงเพื่อสนองตอบต่อนโยบายการพัฒนาในฐานะที่ท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยมีหน้าที่สนับสนุนความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของเมืองเป็นหลักเท่านั้น

จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมของนักเขียนภาคใต้ตระหนักว่าการที่ท้องถิ่นถูกดึงเข้าไปพัวพันกับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และทรัพยากรธรรมชาติที่หมดสิ้นศักยภาพลงไปเรื่อยๆ ทำให้ท้องถิ่น

* ในความคิดเห็นของนักเขียนชาวใต้จำนวนหนึ่ง อำนาจเหนือทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนของตนเองนั้นถือว่าเป็น "อำนาจตามธรรมชาติ" ซึ่งเกิดจากสิทธิในฐานะคนท้องถิ่น ดู ประมวล มณีโรจน์ และเกษม จันทร์ดำ, **เงื่อนไผ่แห่งการดำรงอยู่ของชาวนา**, (นครศรีธรรมราช: โรงเรียนบ้านขนอนหาด, 2528), หน้า 7.

⁷⁴ พนม นันทพฤกษ์, **บองหลา**, (พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ: มิ่งมิตร, 2547), หน้า 138.

ตกอยู่ในวงล้อมของเศรษฐกิจแบบพึ่งพา ‘รัฐ ระโนด ในเรื่องสั้น *วันวัยที่ผ่านเลย* เสนอไว้ว่า ทุงระโนดที่เคยเป็นผืนนากว้างใหญ่ ผลิตข้าวเลี้ยงภาคใต้มาอย่างยาวนานในประวัติศาสตร์ได้หมดสิ้นศักยภาพ เมื่อมีปัญหาขาดแคลนน้ำเพาะปลูก⁷⁵ ทะเลสาบสงขลาที่เคยมีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนรุ่นแล้วรุ่นเล่าไม่อาจเป็นที่พึ่งของชาวใต้ตอนกลางได้อีกต่อไป ชาวบ้านที่ยังยึดอาชีพประมงจึงต้องออกเรือไกลออกจากฝั่ง จนบางครั้งล้าเข้าไปในน่านน้ำของต่างชาติ ทั้งๆ ที่ไม่กี่ปีก่อนหน้านั้น “ไม่เห็นใครออกเรือไปจับปลาถึงเกาะใหญ่ถึงท่าระ อย่างไกลสุดก็แค่ช่องพิน หรือไม่กี่ท้าวปากพะยูน”⁷⁶ แต่ในปลายทศวรรษ 2520 ผู้เชี่ยวชาญทะเลอย่างผู้เฒ่าในเรื่อง *เรือปลาเที่ยวสุดท้าย* ของไพฑูรย์ ธัญญา ก็ยังต้องยอมรับกับตัวเองว่า “ทะเลวันนี้ไม่มีปลาเสียแล้วจริงๆ”⁷⁷ หากจะมีแหล่งสัตว์ทะเลที่สมบูรณ์อยู่บ้าง พื้นที่นั้นก็มักถูกครอบครองโดยรัฐที่กันได้เป็นป่าสงวน⁷⁸

เมื่อทะเลไม่มีปลาชาวประมงชายฝั่งก็ไร้ทางออกในอาชีพ พวกเขาจึงผันตัวเองไปเป็นลูกจ้างเรือของนักธุรกิจการประมงซึ่งสามารถออกไปหาปลานอกชายฝั่งได้ไกลกว่า⁷⁹ ความใฝ่ฝันของพวกเขาเหล่านี้จึงสิ้นสุดอยู่ที่การจะได้เป็นไตเรือเท่านั้น เช่น ในเรื่อง *คลื่นหัวแดง* ของพนมนันทพฤกษ์ ตัวละครพ่อพยายามผลักดันให้ลูกชายก้าวเข้าไปทำงานในเรือลำใหญ่ของเจ้าแกเพื่อว่าวันหนึ่ง “จะได้มีโอกาสก้าวหน้าจะได้เป็นตงเป็นไตกับเขาบ้าง”⁸⁰

สำหรับไพฑูรย์ ธัญญา เขาเห็นว่าทรัพยากรที่เมืองหรือศูนย์กลางดักตวงไปจากท้องถิ่นนั้น ไม่ได้มีแค่แร่ธาตุ ธรรมชาติ เนื้อดิน สัตว์เลี้ยง หรือวัตถุสิ่งของเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงทรัพยากรมนุษย์อีกด้วย ดังที่เขาเสนอไว้ในเรื่อง *รถไฟที่ผ่านเลย* ว่าชนบทถูกทำให้อ่อนแอทั้งทางเศรษฐกิจ สาธารณสุข และการศึกษา จนเด็กหนุ่มสาวและคนจากชนบทมองว่าเมืองเป็นแหล่งที่จะอำนวยความสะดวก

⁷⁵ รัฐ ระโนด, *วันวัยที่ผ่านเลย*, (สงขลา: ประภาคาร, 2546), หน้า 25.

⁷⁶ ไพฑูรย์ ธัญญา, “เรือปลาเที่ยวสุดท้าย,” ใน *ก่อกองทราย*, (พิมพ์ครั้งที่ 23), (กรุงเทพฯ: นาค, 2539), หน้า 127.

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 135.

⁷⁸ จำลอง ฝั่งชลจิตร, “เรือยวน,” ใน *ผ้าทอลายทางกระรอก*, หน้า 24-25.

⁷⁹ จำลอง ฝั่งชลจิตร, “ผ้าทอลายทางกระรอก,” ใน *ผ้าทอลายทางกระรอก*, (กรุงเทพฯ: กำแพง, 2531), หน้า 24.

⁸⁰ พนม นันทพฤกษ์, “คลื่นหัวแดง” ใน *คืนฟ้าจ๋าดาวรอยเปื้อน และ ทางเดิหน้า* (กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2522), น.133.

โชคลาภให้พวกเขาได้ เรื่องสั้นเรื่องนี้เล่าเรื่องราวผ่านกระแสสำนึกของเด็กหนุ่มคนหนึ่งที่ย้อนรำลึกถึงอารมณ์อันโหยหาอาลัยในวัยเด็กที่เห็นพี่สาวตัวเองขึ้นรถไฟหายไปจากบ้าน พร้อมกับความหวังว่าจะได้เงินก้อนกลับมาให้แม่ แต่หลายปีผ่านไป พี่สาวก็ได้กลับมาบ้านเพียงครั้งเดียวเท่านั้น

ในปีที่พี่จากไปนั้น หมู่บ้านของเราถูกความแห้งแล้งยึดครองเป็นเวลานาน ท้องทุ่งที่เคยสดเขียวด้วยสีใบไม้ใบหญ้ากลับถูกแดดเผาจ้าเผาจนจนเกรียมไหม้ สัตว์เลี้ยงของเราและเพื่อนบ้านล้มตายลงเป็นเบือด้วยโรคระบาด เด็กหนุ่มสาวจากหมู่บ้านไปคนแล้วคนเล่าด้วยรถไฟขบวนเดียวกับที่ได้พาพี่สาวฉันไป ทุกคนได้แต่หวังว่ารถไฟจะนำพวกเขาไปสู่ความหวังที่ติงาม และสักวันหนึ่งมันจะพาพวกเขากลับมาพร้อมกับโชคลาภก้อนใหญ่⁶¹

เรื่องบรรยายย้อนไปว่าสมัยเด็กนั้น ชายหนุ่มไม่เข้าใจว่าทำไมคนหนุ่มสาวรุ่นพี่ๆ ของเขาต้องออกจากบ้านไปแสวงหาโชคลาภในเมืองใหญ่ แต่เมื่อเขาโตเป็นหนุ่ม กลับเป็นเขาด้วยที่จะต้องออกไปแสวงหาโชคลาภนั้น นักเขียนเล่าอารมณ์ผู้อ่านให้ชื่นชมกับชะตากรรมอันหดหู่นของตัวละครโดยการสร้างให้เด็กหนุ่มต้องประกอบอาชีพอยู่บนรถไฟที่วิ่งผ่านหมู่บ้านอยู่ทุกเที่ยว แต่เขาไม่เคยได้ลงกลับบ้านไปเยี่ยมแม่เลย เพราะสถานีหมู่บ้านของเขานั้นเป็นเพียงสถานีเล็กๆ ที่รถไฟขบวนจากกรุงเทพฯไม่เคยจอด

เมื่อพิจารณาจากการตั้งชื่อเรื่อง จะเห็นได้ว่าในมนต์ศักดิ์ของไพฑูริย์ ธีญาญา รถไฟไม่ต่างอะไรกับรถบรรทุกแร่ ในเรื่อง*รถเหลือง* ของจำลอง ฝั่งชลจิตร รถบรรทุกดินในเรื่อง *แม่มดแห่งหุบเขา* ของกนกพงศ์ สงสมพันธุ์ หรือรถบรรทุกวัวในเรื่องสั้น *บัตรเชิญ* ของอรรถจักร บำรุง เพราะมีฐานะเป็นสายพานลำเลียงทรัพยากรจากท้องถิ่นออกไปบำรุงเมืองเช่นเดียวกัน จะต่างกันก็เพียงว่าทรัพยากรในเรื่องสั้นเรื่องนี้คือทรัพยากรมนุษย์เท่านั้น นักเขียนบรรยายให้เห็นว่า ไม่เพียงแต่จะได้รับผลกระทบจากนายทุนหรืออำนาจรัฐ แม้แต่ธรรมชาติก็ยังไม่เข้าข้างคนท้องถิ่น ทั้งๆ ที่ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการเกษตร แต่คนท้องถิ่นภาคใต้กลับต้องเผชิญชะตากรรมฝนแล้ง และโรคสัตว์ระบาดอย่างต่อเนื่อง ทั้งหมดทั้งสิ้นนี้คือสายพานแห่งชะตากรรมที่นำท้องถิ่นไปสู่ความยากไร้และ

⁶¹ ไพฑูริย์ ธีญาญา, "รถไฟที่ผ่านเลย," ใน *ถนนนี้กลับบ้าน*, (พิมพ์ครั้งที่ 6), (กรุงเทพฯ: นาค, 2536), หน้า 116.

ล่มสลาย นักเขียนจึงยั่วล้อว่า มันเป็นเสมือนพลังแห่งการทำลายที่ลึกลับ ไร้ตัวตนให้สัมผัสได้ ทั้งที่รู้ว่ามันเกิดจากอะไร แต่ไม่สามารถแก้ไขอะไรได้

มันคล้ายๆ กับว่าพวกเราทั้งหมดล้วนถูกเตะกระเด็นออกจากชายคาบ้านด้วยฝ่าเท้าลึกลับคู่หนึ่ง แถมยังถูกมือที่ไม่รู้จักเหวี่ยงกระชากออกไปอีกทอดหนึ่ง โดยที่เราไม่ได้ตั้งตัวเลย⁸²

ชนบทภายใต้ชะตากรรมอันน่าหดหู่เช่นนี้จึงกลายเป็นดินแดนแห่งการรอคอยความหวังอันเลือนลอย เรื่องสั้น *รถไฟที่ผ่านเลย* เสนอไว้อย่างปວดริ้วว่าความหวังดังกล่าวไม่มีวันที่จะได้พบเจอในท้องถิ่น แต่เป็นความหวังที่ "ที่อื่น" ต้องมอบให้ นักเขียนบรรยายฉากสุดท้ายอย่างเปล่าเปลี่ยว เพื่อสื่อถึงความสิ้นหวังของชนบทว่า

ขบวนรถชะลอความเร็วลงเล็กน้อยเมื่อเข้าเขตสถานี แต่ไม่มีที่ท่าว่าจะหยุดจอด รถเคลื่อนขบวนผ่านชานชาลาสถานีอันเปล่าร้าง นายสถานีแก่ๆ โบกธงอย่างเหนื่อยหน่าย...ภาพหญิงชราหน้ากระหม่อมผู้ซึ่งยืนเหม่มองตามขบวนรถอย่างเศร้าสร้อย ยังติดเต็มหน่วยตา...ราวกับว่านางยืนรออยู่ที่หน้าบ้านริมทางนั้นมาแล้วนานแสนนาน⁸³

ภาพขบวนรถไฟที่นำพาคนหนุ่มสาวจากหมู่บ้านไปสู่เมืองใหญ่ คือภาพที่วรรณกรรมของนักเขียนเหล่านี้ต้องการเปิดเผยว่าวาทกรรมการพัฒนาที่ก่อผลที่ไม่พึงประสงค์ขึ้นในท้องถิ่น การตกอยู่ภายใต้อาณานิคมทางเศรษฐกิจของเมืองหลวงหรือศูนย์กลางทำให้ท้องถิ่นอ่อนแอลงไปเรื่อยๆ ผลจากการสูญเสียทรัพยากร สูญเสียอำนาจเหนือทรัพยากร คือการอพยพย้ายถิ่น หรือการทิ้งบ้านไปหางานทำในเมือง สิ่งเหล่านี้เป็นภาพที่วรรณกรรมภาคใต้ในช่วงทศวรรษ 2520 ถึงต้นทศวรรษ 2540 ชับเน้นเป็นพิเศษ เพื่อยืนยันว่ามีความจำเป็นเพียงใดที่สังคมไทย หรือรัฐจะต้องสร้างวาทกรรมการพัฒนาชุดใหม่

⁸² เรื่องเดียวกัน, หน้า 122.

⁸³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

ภาพท้องถิ่นที่ถูกตักดวงทรัพยากรจนหมดสิ้นจนต้องตอบโต้กลับ ถูกสร้างให้เห็นอย่างเด่นชัดขึ้นในงานของเกษม จันทรดี เรื่อง *คำสารภาพจากห้องแคบ* เรื่องสั้นเรื่องนี้บอกเล่าถึงความล่มสลายของท้องถิ่นผ่านเรื่องราวของครอบครัวเล็กๆ ครอบครัวหนึ่งที่พยายามจะก้าวให้พ้นจากความยากจนด้วยการศึกษาของลูกชาย เรื่องเล่าผ่านจิตสำนึกอันดั่งแค้นรุนแรงของตัวละคร "ผม" ที่กำลังจะฆ่าตัวตายในคุกภายหลังถูกจับเพราะฆ่านายทุนเงินกู้ การกระทำ และกระแสสำนึกอันรุนแรงของเขาเกิดขึ้นจากการที่ครอบครัวต้องล้มเหลวเพราะชีวิตที่สิ้นหวัง หลังจากนายทุนเงินกู้ที่ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐใช้กฎหมายกลั่นแกล้ง ดังตอนหนึ่ง ว่า

มันยึดเอาที่นาของเราไปด้วย...เอาวัวของเราไปสามตัวกับเอาเงินไปอีกห้าพัน แต่นั่นมันยังไม่เพียงพอ...กับเงินที่กูมาเพียงหนึ่งหมื่นสามพันบาท ในระยะเวลาหกปี มันยังมารื้อบ้านผมอีก...บ้านที่พ่อได้เอาที่นาส่วนหนึ่งไปจำนอง และก็จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ของรัฐบาลมาสร้างมันเพื่อให้เราได้อยู่กันอย่างมีความสุข... ในเมื่อเราล้มเหลวกับนามาตั้งห้าปีเข้านี้แล้ว เหมือนกับทุกปีที่เราจะต้องรีบขายข้าวในราคาที่ถูกอย่างน่าใจหาย เพื่อเสียเป็นค่าดอกเบี่ยให้กับธนาคารฯ⁸⁴

ในพันธนาการที่เศรษฐกิจเงินตรา และการศึกษาสมัยใหม่เข้าไปครอบงำวิถีชีวิตดั้งเดิมของท้องถิ่นแล้วอย่างสิ้นเชิง ครอบครัวชายหนุ่มคนนี้ต้องสูญเสียที่ดินและบ้านที่เคยอยู่อาศัยมาตั้งแต่เกิดเพราะอัตราดอกเบี้ยที่ไม่ยุติธรรมของนายทุน การศึกษาสมัยใหม่ที่ถูกคาดหวังว่าจะช่วยให้คนชนบทหลุดพ้นจากความยากจนได้ก็เป็นการลงทุนด้วยเงินตราที่ทำให้ชาวนาถึงกาลล่มสลายได้เร็วขึ้น เกษม จันทรดี สร้างภาพของทนายทชาวนาที่ถูกกดขี่จนถึงที่สุด ด้วยเหตุการณ์ต่างๆ ที่ประเดประดังเข้ามา เช่น น้องสาวใจแตก ตัวเองเรียนไม่จบ นายทุนยึดที่นา บ้านถูกนายทุนเผา ตำรวจเข้าขังนายทุน สภาพอันน่าหดหู่เช่นนี้นักเขียนเปรียบเปรยว่าเป็นคือ สภาพของ "หมาจนตรอก" ที่พร้อมจะกระโจนกัดและฆ่าอย่างไม่คิดชีวิต สุดท้ายชายหนุ่มจึงฆ่านายทุนหน้าเลือดคนนั้น

⁸⁴ เกษม จันทรดี, "คำสารภาพจากห้องแคบ," ใน *นาฬิกาไม้*, (สงขลา: ประภาคาร, 2534), หน้า103-105.

กล่าวได้ว่าเรื่องสั้นของเกษม จันทรดี เรื่องนี้คือคำขู่หลายๆ ที่ต้องการประกาศแก่สังคมว่าท้องถิ่นอาจจำเป็นต้องหาทางออกด้วยความรุนแรงหากถูกระทำอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เรื่องสั้นเรื่องนี้สาธิตให้เห็นว่าท้องถิ่นได้ในทศวรรษ 2530 นั้นก้าวสู่สภาวะการณ์ที่ล้มเหลวไปแทบทุกด้าน การศึกษาที่สอยหูล่มไม่อาจนำพาทายาทของชาวนาก้าวสู่อาชีพการงานในสังคมสมัยใหม่ที่วาทกรรมการพัฒนาได้โฆษณาไว้เพราะเป็นเรื่องที่ต้องลงทุนด้วยตัวเงิน

จากที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์มาในประเด็นเรื่องเศรษฐกิจดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าบันทึกคติของนักเขียนชาวใต้ได้วิพากษ์ว่าการพัฒนาภายใต้วาทกรรมพัฒนาของรัฐนั้น จุดตั้งท้องถิ่นให้เข้าไปสัมพันธ์กับเศรษฐกิจทุนนิยมการตลาดที่มีเงินตราเป็นสื่อกลาง การพัฒนาพื้นที่ต่างๆ ของรัฐในนามของการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นการสร้างเขื่อน กำหนดเขตป่าสงวน การสร้างถนน หรือแม้กระทั่งการคมนาคมสมัยใหม่แบบรถไฟ แม้ว่าจะเปิดโลกของท้องถิ่นให้กว้างขึ้นได้จริง แต่การได้สัมผัสโลกกว้างของท้องถิ่นนั้นก็ต้องแลกมาด้วยการต้องปฏิสัมพันธ์กับความเป็นอื่นที่สิ้นคลอนรากฐานอันเข้มแข็งของพวกเขา วรรณกรรมได้ทำหน้าที่เปิดเผยอย่างตรงไปตรงมาว่า การพัฒนาพื้นที่เพื่อหวังผลทางด้านเศรษฐกิจของรัฐทำให้ท้องถิ่นต้องกลายเป็นอาณานิคมทางเศรษฐกิจของเมืองศูนย์กลางหรือเมืองใหญ่มากขึ้น ทรัพยากรท้องถิ่นถูกล้ำเลียงออกไปเพื่อสนองต่อการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจมหภาค รัฐบ้านทอนสิทธิเหนือทรัพยากรของท้องถิ่นผ่านรูปแบบการจัดการพื้นที่ต่างๆ เช่นการสร้างเขื่อน พัฒนาแหล่งน้ำเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลา ขณะเดียวกันการคมนาคมที่ทันสมัยก็นำนายทุน นายหน้า นักธุรกิจเข้าสู่ท้องถิ่น ปรับปรนคิดวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้กลายเป็นสินค้า เบียดขับให้ผู้สร้างงานฝีมือกลายเป็นลูกจ้าง เหตุปัจจัยเหล่านี้ทำให้ท้องถิ่นอ่อนแอลงทั้งสิ้น ผู้คนอพยพเข้าสู่เมืองด้วยความหวังว่าจะพบเจออนาคตที่ดี ภาพแทนท้องถิ่นที่บันทึกคติของนักเขียนชาวใต้เสนอในช่วง 2520 ถึงต้นทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา จึงเป็นท้องถิ่นที่เสียบเหงา อ่อนแอ และเหนื่อยหน่าย อย่างไรก็ตามก็ได้ส่งเสียงออกมาอย่างน่าหวาดผวาคือความกดดันเหล่านี้สักวันหนึ่งอาจเป็นเหตุให้ท้องถิ่นตอบโต้ด้วยความรุนแรงก็เป็นได้

3.3 ถนน ไฟฟ้า และโทรทัศน์: กระบวนการกลายเป็นเมืองของท้องถิ่น

จากที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์มาในประเด็นการครอบงำทางเศรษฐกิจที่ศูนย์กลาง/เมืองมีต่อท้องถิ่น จะเห็นได้ว่าบันทึกคติภาคใต้สร้างให้ "ถนน" เป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงยุคถึงสัตว์ร้ายที่ทอดตัวเป็นสายพานลำเลียงทรัพยากรออกจากท้องถิ่น ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรบุคคล วรรณกรรมเปิดเผยให้เห็นว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ยังผลให้ท้องถิ่นสูญเสียความสามารถในการพึ่งตนเองอย่างรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ เมื่อเวลาผ่านไป ในประเด็นต่อไปนี้ ผู้วิจัยจะได้อธิบายเพื่อ

ชี้ให้เห็นว่า ในมโนทัศน์ของเรื่อง ถนนในฐานะสัญลักษณ์ตัวสำคัญของการแสดงความหมายเพื่อเปิดเผยการครอบงำท้องถิ่นยังถูกใช้ในความหมายของการดึงให้ท้องถิ่นและเมืองให้ใกล้ชิดกันมาก อีกด้วย เนื่องจากท้องถิ่นถูกตัดรากเหง้าด้วยกระบวนการกล่อมเกล่าให้กลายเป็นเมืองของวาทกรรมการพัฒนา

ประเด็นดังกล่าวได้ถูกนำเสนอในบันเทิงคดีภาคใต้หลายเรื่องด้วยกัน เช่น เรื่อง *ความฝันสีดอกเลา* และ *คำคืนของพุ่มนี้* ของประมวล มณีโรจน์ เรื่อง *บัตรเชิญ* ของ อัครถาวร บำรุง เรื่อง *เพื่อนบุญ* ของ ไพฑูรย์ ธีธัญญา เรื่อง *แม่มดแห่งหุบเขา* ของกนกพงศ์ สงสมพันธุ์ เรื่อง *คำเตือน* ของซีวี ชีวา เป็นต้น

การสร้างถนนคือปฏิบัติการหนึ่งของวาทกรรมการพัฒนา แต่บันเทิงคดีภาคใต้ตีตระหนักรู้ว่าถนนคือทัศนียภาพที่เปรียบเสมือนงูยักษ์เลื้อยเข้ามาทำลายวิถีและทัศนียภาพของท้องถิ่นซึ่งเคยสงบร่มรื่น ในเรื่อง *ความฝันสีดอกเลา* ของประมวล มณีโรจน์ บรรยายว่าการตัดถนนผ่านเข้ามาในหมู่บ้าน แม้ว่าด้านหนึ่งเป็นการเชื่อมโยงการคมนาคมระหว่างหมู่บ้านกับที่อื่นๆ แต่ถนนก็ยังนำพาสิ่งที่ไม่ควรพบเจอมาพร้อมกัน ไม่ว่าจะเป็นไฟฟ้า หรือเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่นโทรทัศน์ และรถมอเตอร์ไซด์

มันเริ่มต้นตั้งแต่วันแรกที่ถนนสายเอเชียตัดผ่านเข้ามาแล้ว แกหมายถึงบางสิ่งบางอย่างที่ขยายตัวเข้ามาเบียดบังให้ความงดงามของหมู่บ้านต้องตกจากเวทีไป ไฟฟ้าถูกบักเส้าเข้ามาก่อน หนึ่งตู้สี่สอยที่บางบ้านมีไว้นอนดูถึงในห้องนอนก็ตามมา ถนนแดงถูกลาดยาง รถประจำทางเริ่มตั้งแถวเข้ามารับผู้โดยสารถึงในครัว การดิ้นรนของผู้คนเปลี่ยนแปลงจากในนาเข้าสู่ในเมือง หนุ่มสาวบางคนสามารถมีมอเตอร์ไซด์ไว้ขี่แทนม้า⁸⁵

จากข้อความข้างต้นเห็นได้ว่าเรื่องสั้นเปิดเผยถึงด้านลบของถนนว่าได้นำวิถีชีวิตแบบทันสมัยเข้ามาในท้องถิ่นได้ เริ่มตั้งแต่การเข้ามาของไฟฟ้า หลังจากนั้น ไฟฟ้าก็จะกระตุ้นให้

⁸⁵ ประมวล มณีโรจน์, "ความฝันสีดอกเลา," ใน *หมู่บ้านวิสามันต์*, (สงขลา: ประภาคาร, 2532), หน้า 152-153.

ชาวบ้านต้องซื้อหาเครื่องใช้และเครื่องอำนวยความสะดวกอื่นๆ อีก ขณะที่ถนนทำให้การคมนาคมแบบดั้งเดิมของสังคมเกษตรถูกแทนที่ด้วยรถมอเตอร์ไซด์ และรถโดยสารที่สนับสนุนให้การขนย้ายผู้คนและทรัพยากรระหว่างเมืองกับชนบทเป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็วมากขึ้น สิ่งเหล่านี้ว่าทกรรมการพัฒนาอาจจะเห็นว่าเป็นสัญญาณของการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ชี้วัดถึงรายได้ที่ดีขึ้นของชาวบ้าน และบ่งบอกถึงโอกาสที่ดีในการเพิ่มช่องทางแสวงหารายได้ของคนในท้องถิ่น แต่วรรณกรรมกลับยืนยันและเปิดเผยด้านที่ตรงข้าม ด้วยการเสนอว่าสัญญาณของความทันสมัยและพัฒนาเหล่านี้คือสัญญาณของการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของท้องถิ่นได้จากความเป็นสังคมเกษตรไปสู่สังคมเมือง เพราะสิ่งของเครื่องใช้ล้นแล้วต้องแลกมาด้วยเงินตราเท่านั้น คนในท้องถิ่นจึงต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของตัวเองเพื่อเพิ่มช่องทางรายได้ ประเพณีการลงขันแรงงานที่เคยมีในหมู่บ้านก็จะกลายเป็นการ “ออกปาก (วาน) จ้าง” และการ “ว่าจ้าง” ไปในท้ายที่สุด⁸⁶ คนในท้องถิ่นจำนวนมากทิ้งการทำงานในภาคเกษตรและผันตัวเองกลายเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมที่ถูกขนถ่ายย้ายที่โดยเส้นทางคมนาคมที่ถูกตัดผ่านเข้ามาในชุมชนนั่นเอง

ประมวล มณีโรจน์ ได้เปิดเผยให้เห็นถึงความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดระหว่างเมืองกับท้องถิ่นในเรื่องสั้น *คำคืนของพุ่มนี้* เรื่องราวเกิดขึ้นในหมู่บ้านที่อยู่ไม่ไกลจากเขตเทศบาลนัก ชาวบ้านยังคงดำรงชีวิตกันอยู่ในวิถีและความสัมพันธ์แบบดั้งเดิม กระทั่งเมื่อนักการเมืองนำไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้าน วิถีและความสัมพันธ์ของผู้คนในหมู่บ้านก็เริ่มเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด ดังตอนหนึ่งว่า

นักการเมืองพลัดถิ่นคนหนึ่งเข้ามาถึงหมู่บ้านในฤดูหาเสียงเลือกตั้งสมัยที่ผ่านมา เมื่อเขารับปากเรื่องไฟฟ้าในหมู่บ้าน เขาก็ได้รับการสนับสนุนอย่างท่วมท้น เพียงไม่ถึงปีหลังจากนั้น เสาไฟฟ้าขนาดใหญ่ก็ถูกปักเรียงราย สายไฟถูกชักโยงไปถึงบ้านไต่บ้านทุกครัวเรือน ไฟฟ้านี้เองที่ทำให้การดำเนินชีวิตของผู้คนเปลี่ยนแปลงไป นิสัยเมืองหลังไหลเข้ามาอย่างเงิบเงิบแต่รุนแรง เคยดับตะเกียงนอนแต่หัวค่ำเพื่อจะตื่นแต่ย่ำรุ่ง เคยเที่ยวท่อมๆ ริงเบ็ดหาปลาหากบอยู่ตามทุ่งในคืนที่น้ำนองและฝนปรอย ก็เปลี่ยนเป็นความเคยชิน

⁸⁶ อรรถากร บำรุง, “บัตรเชิญ,” ใน *พันธุ์พื้นเมือง*, (กรุงเทพฯ: นาคร, 2541), หน้า 160.

ใหม่ๆ ไฟฟ้าสว่างตลอดหัวบ้านท้ายบ้าน ผู้คนเลิกใช้คบ
ทางมะพร้าว เล็กกล้วยเงี้ยวเขียวขอ⁸⁷

เรื่องสั้นบันเทิงคดีเรื่องนี้ตอกย้ำความหมายที่อันตรายของไฟฟ้า โดยสร้างตรรกะขึ้นมาว่า “ถนนนำมาซึ่งไฟฟ้า” ทำให้มองเห็นเจตนาของเรื่องซ้อนอยู่อีกชั้นหนึ่ง ที่ต้องการฝังตรึงความหมายที่เลวร้ายของถนนเอาไว้บนตรรกะที่ผู้อ่านจะเข้าใจเองว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดและดำเนินมาพร้อมถนนล้วนเป็นสิ่งเลวร้ายทั้งสิ้น สำหรับไฟฟ้านั้นถูกเปรียบเทียบเป็นพลังลึกลับที่เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชนบทไปในทางที่ไม่พึงประสงค์ได้อย่างทรงพลังเหมือนสัตว์ร้ายไร้ตัวตน ดังที่ประมวล เขียนให้ตัวละครเอกในเรื่องรำพึงรำพันว่า “แสงสว่างจากหลอดไฟเหล่านั้นช่วยผลักดันไสความมืดให้ถอยห่างออกไป แต่ท่ามกลางเงื่อมเงาของราตรีรอบนอก เขารู้สึกว่าหมู่บ้านกำลังตกอยู่ในอุ้งตีนอันแหลมคมของสัตว์ร้ายที่ไร้ตัวตนเสียแล้ว”⁸⁸ เรื่องสั้นได้สร้างความรู้สึกที่ ไฟฟ้าเป็นสิ่งกล่อมเกล้าให้คนในท้องถิ่นมี “นิสัยเมือง” อันไม่พึงปรารถนา

สัญญาณของความเปลี่ยนแปลงที่เลวร้ายดังกล่าว เรื่องสั้นแสดงออกผ่านการบรรยายถึงวิถีความสัมพันธ์ที่ไม่มั่นคงและปราศจากเยื่อใยระหว่างกันของชาวบ้านในหมู่บ้าน เพราะการมีไฟฟ้าสื่อความหมายถึงความเหนือกว่าของชาวบ้านคนหนึ่งต่อคนอื่นๆ สำหรับชาวบ้านซึ่งตกอยู่ภายใต้อำนาจของวาทกรรมการพัฒนา ไฟฟ้าคือสัญญาณของความทันสมัย ความเป็นคนสมัยใหม่ และความเป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดี ประเด็นนี้ถูกนำเสนอไว้อย่างเด่นชัดเช่นกันในเรื่องสั้น **เพื่อนบุญ** ของไพฑูรย์ ธัญญา ที่เล่าถึงฉากในหมู่บ้านแห่งหนึ่งว่า เป็นหมู่บ้านที่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ แต่เจ้าอาวาสในวัดเพียงแห่งเดียวของหมู่บ้านก็พยายามหาเครื่องปั่นไฟมาปั่นไฟฟ้าใช้ในกุฏิ นักเขียนเสียดสีเจ้าอาวาสอย่างถึงใจที่สถานะความเป็นผู้มีความรู้ในหมู่บ้านไม่ได้ทำให้พระรู้เท่าทันวาทกรรมความทันสมัยเลย มีหน้าซ้ำยังประพุดิตัวไม่เหมาะสมแก่ฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณของชุมชนอีกด้วย ดังตอนหนึ่งว่า

เกือบเที่ยงคืนหลวงพ่อกำลังถึงวัด แสงไฟฟ้าจากตึกใหญ่ของท่าน
อาจารย์ยังสว่างจ้าเหมือนกลางวัน เสียงเครื่องปั่นไฟเดินอย่าง

⁸⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 166.

⁸⁸ ประมวล มณีโรจน์, “คำคืนของพวงนี้,” ใน *หมู่บ้านวิสามันท์*, (สงขลา: ประภาคาร, 2532), หน้า

สมัครจากโรงเก็บตึกใหญ่ เครื่องทำไฟนี่เองที่ท่านอาจารย์เคย
ภูมิใจนักว่าเป็นสิ่งนำความเจริญมาให้วัด⁸⁹

จากทั้งสองเหตุการณ์ในสองเรื่องสั้น จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมนำเสนอว่าชาวบ้านเองก็
ไม่ได้รู้เท่าทันว่าการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สมัยใหม่ของหมู่บ้านผ่านการปรากฏตัวของสาธารณูปโภค
ต่างๆ นั้นจะก่อให้เกิดความเสียหายแก่ท้องถิ่นมากมายเพียงใด ชาวบ้านในบันทึกคดีภาคใต้
ในช่วงทศวรรษ 2520 ถึงต้นทศวรรษ 2540 จึงเป็นชาวบ้านที่ถูกวัฒนธรรมและเศรษฐกิจจาก
ศูนย์กลางกระทำจนไม่รู้สีกตัว ภาพชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงเทศบาลแห่งหนึ่งในเรื่องสั้น *คำคืน
ของพุ่มนี้* ของประมวล มณีโรจน์ จึงพร้อมใจกันปล่อยที่นาทิ้งร้างหันหน้าเข้าหาอาชีพของชนชั้น
ล่างในเมือง ดังตอนหนึ่ง นักเขียนบรรยายว่า

อาชีพทำนาที่เคยคึกคักกำลังล้าร้าง แม้ว่าน้ำชลประทานจะหลาก
หลังอย่างเกินพอ และสามารถทำนาได้ถึงปีละสองครั้ง ชาวนาใน
หมู่บ้านกำลังดิ้นรนเปลี่ยนอาชีพกันอยู่ทุกลมหายใจ ที่นาส่วนใหญ่
ถูกทิ้งให้เป็นนาร้างค้างปี บางแห่งที่ยังทำกันอยู่ก็ทำไปอย่างแค้นๆ
ตามประเพณีเท่านั้น บางที่ก็ขายไปแล้วในราคาถูกๆ ที่ไ้ราคา
หน่อยเจ้าของมันก็เปลี่ยนเป็นรถตุ๊กๆ และไปแย่งหากินกันอยู่บน
ถนนสองสามสายในเมือง คนอื่นๆ ที่ไม่มีโอกาสอย่างนั้นก็หา
งานรับจ้างทำ ขายเป็นปลา ขายผักผลไม้ หรือที่ยึดอาชีพตีบสามล้อ
อย่างเขาก็มีไม่น้อย⁹⁰

ภาพบรรยายข้างต้นคล้ายคลึงกับชาวบ้านในหมู่บ้านบนภูเขาในเรื่องสั้น *แม่มดแห่งหุบ
เขา* ของกนกพงศ์ สงสมพันธุ์ ที่ตัวละครเปรียบเทียบให้เห็นว่า ผู้คนนั้นจะตะลึงและเชื่อมั่นใน
ความ "มหัศจรรย์" ของโทรทัศน์มากกว่าความมหัศจรรย์ของยาสมุนไพรเพียงไร แม้ว่ายาสมุนไพร
ชนิดนั้นจะมีสรรพคุณให้ประจักษ์แจ้งด้วยตาเนื้อเพียงใดก็ตาม ตัวละครตัวหนึ่งเสียตีสาวบ้าน
ด้วยน้ำเสียงเอ็นดูๆ ว่า "หากคิดจะขายความมหัศจรรย์กันละก็ ไม่ต้องเสียงถึงขนาดจุดไฟเผา

⁸⁹ ไพฑูรย์ ธีญา, "เพื่อนบุญ" ใน *ก่อกองทราย*, (พิมพ์ครั้งที่ 23), (กรุงเทพฯ: นาค, 2539), หน้า

⁹⁰ ประมวล มณีโรจน์, "คำคืนของพุ่มนี้," ใน *หมู่บ้านวิสามัน*, หน้า164-165.

ตัวเองหรือก แคะหารกเข้าลึกคัน ขนทีวี และหม้อแบตเตอร์ไปให้พร้อมแล้วตระเวนไปเกาะ ตาม หมู่บ้านแถบเทือกเขาต่างๆ นั่นละ ความมหัศจรรย์ซึ่งใครๆ ล้วนอ้าแขนต้อนรับ”⁹¹ หรือในเรื่อง *คำเตือน* ของซีวี ซีวา ที่แม่ในต่างจังหวัดเขียนจดหมายลายมือโย้เย็บอกเล่าถึงสภาพที่เปลี่ยนไปของ หมู่บ้านว่าน่าหวาดหวั่นลงทุกวัน เพราะมีทั้งไฟฟ้า โทรทัศน์ พัดลม ตู้เย็น และหนังสือพิมพ์ แพร่หลายเข้าสู่หมู่บ้าน

ไฟฟ้าสีสวยได้โผล่หน้ามาถึงบ้านเราแล้ว ช่างบ้านเขามีทีวี, มีพัดลม ไม่ต้องพึ่งพาลมจากภูเขาเหมือนเมื่อก่อน ปลาช่อนปลาดุกที่จับได้ เป็นๆ ก็ไม่ต้องชั่งโอ่งชั่งไห่ ช่างบ้านเขามีเครื่องป้องกันไม่ให้ปลาเน่า และแม้อย่างบอกอีกว่า ได้ต้นมะม่วงใหญ่ข้างถนนเงินผืน ยังมีที่อ่าน หนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน อันนี้ทำให้พ่อรู้จักนายกรัฐมนตรี รู้จัก หัวหน้าพรรคการเมือง รู้จักผู้แทน และรู้จักแชมป์โลกที่ต่อຍคน ด้วยกันถึงปางตาย นี่ยังไม่รวมถึงชาวคราวอื่นๆ ที่มีมาจากเมือง ใหญ่⁹²

จะเห็นได้ว่าเรื่องสั้นเหล่านี้ สร้างภาพแทนชาวบ้านขึ้นในลักษณะที่เป็นชาวบ้านผู้เห็น กระทบต่อความทันสมัยเป็นอย่างยิ่ง พวกเขาต้องการโทรทัศน์ ต้องการไฟฟ้า ต้องการรถ มอเตอร์ไซด์ ต้องการขึ้นรถไฟ ต้องการเข้าเมือง และฝันใฝ่จะไปกรุงเทพฯ ความต้องการหรือความ ปรารถนาที่ไม่สิ้นสุด ซึ่งล้วนต้องแลกมาด้วยเงินตราเหล่านี้จึงน่าจะมีความหมายถึง “นิสัยเมือง” ที่ ประมวลเน้นย้ำในตอนต้นของเรื่องสั้น *คำคืนของพวงนี้* ของเขาด้วย ภาพเหล่านี้ทำให้เห็นได้ว่า คนในท้องถิ่นเองก็ตระหนักถึงพลังและอำนาจของความทันสมัยในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของ ตนเอง เพราะการกระโจนเข้าสู่วิถีทันสมัยจะทำให้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของเขานับกับคนอื่นๆ เปลี่ยนไป เช่น ลูกชายของนางเขียวในเรื่องสั้นเรื่องเดียวกันของประมวล มณีโรจน์ ที่สามารถเขก หัวเด็กที่ไปดูโทรทัศน์ที่บ้านทุกคืนโดยไม่มีใครว่ากล่าวหรือคิดตอบได้⁹³ หรือนางเนียนที่พอมิ โทรทัศน์ก็เลิกคบเพื่อนฝูง ดังที่เมียของตัวละครเอกในเรื่องบ่นว่า “ไม่เอาเพื่อนไม่เอาฝูง ทั้งที่เคย เห็นกันมาตั้งแต่ใส่จ๊อบปิ้ง”⁹⁴

⁹¹ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์, “แม่มดแห่งหุบเขา,” ใน *แผ่นดินอื่น*, (กรุงเทพฯ: นาคร, 2539), หน้า 272.

⁹² ซีวี ซีวา, “คำเตือน,” ใน *ลมใต้พัดผ่าน*, (กรุงเทพฯ: ดันอ้อ, 2532), หน้า 77.

⁹³ ประมวล มณีโรจน์, “คำคืนของพวงนี้,” ใน *หมู่บ้านวิสามัญ*, หน้า 168.

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 169.

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เปลี่ยนแปลงไปหลังจากชาวบ้านคนหนึ่งๆ เข้าไปใกล้ชิดกับวิถีที่ทันสมัยนี้เองที่กระตุ้นให้ชาวบ้านคนอื่นๆ ต้องการทำตามอย่างบ้าง เรื่องสั้น *คำคืนของพุ่มนี้* ขับเน้นแรงปรารถนาที่น่าเวทนาของความอยากทันสมัยในครอบครัวหาเข้ากินค่าของครอบครัวหนึ่ง โดยเฉพาะผู้เป็นเมียนั้น ไม่อยากเห็นลูกๆ ต้องตกเป็นเบี้ยล่างของเด็กๆ ในครอบครัวที่มีโทรทัศน์ใหม่ๆ ที่เก็บผักบุ้งขายได้เงินวันละแค่ไม่ถึง 30 บาท แต่นางก็กระชั้นคะยอสามีเพื่อจะผ่อนชำระโทรทัศน์เครื่องละ 3,000 บาทให้ได้ นักเขียนอุทิศเนื้อที่บรรยายรายละเอียดการผ่อนชำระโทรทัศน์ของเมียถึง 6 หน้ากระดาษ (จากเรื่องสั้นที่มีความยาวทั้งสิ้น 18 หน้า) จนในที่สุด ฝ่ายสามีก็ยินยอมให้ซื้อแต่โดยดี

มัน [โทรทัศน์] ถูกจัดให้ตั้งเป็นสง่าอยู่ตรงมุมบ้าน ไซโซยยืนเอียงดูๆ แล้วมันให้รู้สึกซัดๆ อย่างไม่ชอบกล อาจเป็นเพราะว่าเขายังไม่เคยชินกับมัน หรือไม่ก็เป็นเพราะมันเป็นสมบัติอันล้ำค่าเพียงชิ้นเดียวท่ามกลางกองขยะ แต่ทุกคนก็รักและทะนุถนอมเหมือนมันเป็นสมาชิกคนใหม่ที่บ้าน⁹⁵

เป็นที่น่าสังเกตว่าเรื่องสั้นตั้งใจบรรยายภาพที่ขัดแย้งกันอย่างสิ้นเชิงระหว่างโทรทัศน์กับลักษณะในบ้านของผัวเมียหาเข้ากินค่าคู่นี้ ทั้งนี้เพื่อสื่อความหมายถึงการเข้ากันไม่ได้ระหว่าง "สินค้าสมัยใหม่/เทคโนโลยี" กับ "วิถีชีวิต/สภาพเศรษฐกิจของชาวบ้าน" เพราะเพื่อต้อนรับ "สมาชิกใหม่" ผัวเมียต้องจัดที่หลับนอนของสมาชิกในบ้านเสียใหม่ เนื่องจากบ้านนั้นแคบ "เท่ารูหนู" จนถึงขนาดว่าถ้าหากโทรทัศน์เข้ามาใครบางคนอาจไม่มีที่นอน⁹⁶ อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จในการ "เปลี่ยนหัวนอนเสียใหม่...เปลี่ยนที่หันหัวเข้าในครัว ให้ลูกๆ นอนปลายเตียง...กินข้าวกินปลาเสร็จจะได้นอนดู"⁹⁷

⁹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 172.

⁹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 167.

⁹⁷ เรื่องเดียวกัน.

การปรับเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่กระทิงโทรทัศน์ที่วางดังกล่าวนี้ อีกนัยหนึ่งยังสะท้อนถึง การปรับอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครเอกเช่นกัน เมื่อฝ่ายสามีสามารถจัดการกับความรู้สึก ต่อต้านโทรทัศน์ในตอนแรกได้ ภายหลังได้เห็นจุดดีของมันในแง่ของการสร้างความสุขหลังชีวิต เหนื่อยหนักประจำวัน โทรทัศน์ทำให้ลูกอยู่ติดบ้าน (แม้จะไม่ได้ช่วยงานบ้านเลยก็ยังมี) เมื่อมี ความสุขหลุดพ้นจากความรู้สึกว่าถูกดูหมิ่นจากเพื่อนบ้านที่มีโทรทัศน์ก่อนแล้ว นอกจากนี้ ชาย หนุ่มยังเห็นว่าข้อดีของโทรทัศน์คือการให้ข้อมูลข่าวสาร ทำให้รอบรู้กว้างไกล ตำแหน่งแห่งที่ของ โทรทัศน์ในใจของชายหนุ่มจึงลงตัว และดูเข้ากันได้ดีกับการจัดวางโทรทัศน์ในบ้าน

วงข่าวหัวค่ำรู้สึกมีรสมีกลิ่นขึ้นมาบ้าง แม้ว่าผักนึ่งต้มจิ้มอันแสน เบื่อยังคงมีอยู่ เสียงหัวเราะของลูกๆ ทำให้ไซ้ซอเต็มไปด้วย ความสุข และรู้สึกภูมิใจในหยาดเหงื่อแรงงาน แม้ว่าเจ้าชิดจะนั่ง แผลอให้น้ำลายยืดบ่อยๆ เจ้าชมก็เอาแต่นั่งเฝ้าหน้าจอจนไม่เป็นอัน ช่วยงานบ้าน บางทีเขาอดรู้สึกไม่ได้ว่านั่งเฝ้ามันคิดถูก โทรทัศน์ เครื่องหนึ่งแม้ว่าจะต้องเหนื่อยยากมากนักกว่าจะแลกมันมาได้ แต่ ประโยชน์ของมันก็น่าจะเกินคุ้ม มันทำให้ความทุกข์ยากเหนื่อย หนักที่ต้องผจญมาทั้งวันได้ผ่อนคลายลง หัวค่ำๆ แทนที่จะมานั่ง เติงกันเรื่องรายจ่ายประจำวันให้ปวดขมอม กลับมีหนังสนุกๆ และ รายการแปลกให้ดูก่อนล้มตัวลงนอน ลูกๆ ก็พร้อมหน้าพร้อมตากัน ก่อนค่ำโดยไม่ต้องแหกปากเรียกหาให้หนวกหูชาวบ้าน...สำหรับ ลูกๆ มันทำให้พวกเขาได้รู้เห็นสิ่งแปลกๆ และเรื่องราวต่างๆ มากมายอย่างที่ไม่เคยพบทำให้เขาฟังว่า มันเป็นเสมือน หนังสือเล่มใหญ่ที่อ่านไม่มีวันจบ⁹⁸

เป็นที่น่าสังเกตว่ามีการเปรียบเทียบให้การรับข่าวสารทางโทรทัศน์เป็นช่องทางในการ เรียนรู้อีกแบบหนึ่งซึ่งพัฒนามาจากการอ่านหนังสือ หรือการศึกษาที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์มาแล้วใน ตอนต้น จึงเห็นได้ว่าในมโนทัศน์ของวรรณกรรมชาวบ้านเชื่อว่าโอกาสการดูโทรทัศน์สัมพันธ์กับ ระดับของความฉลาด ดังตอนหนึ่งเขาเปรียบเทียบว่า

⁹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 172-173.

ไซช่อรู้สึกภูมิใจที่ลูกๆ ของเขาได้เรียนหนังสือ ได้ฝึกอ่านฝึกเขียน และวันนี้มีโอกาสได้ดูโทรทัศน์ เขาเคยรับรู้มาว่าลูกผู้ที่มีเงินเป็นเด็กฉลาดได้ก็เพราะได้ดูโทรทัศน์นี่แหละ เขาให้รู้สึกที่หัวใจจะพองโต เมื่อคิดว่าโทรทัศน์คงทำให้ลูกของเขามีโอกาสฉลาดขึ้นมาบ้าง แม้สักเท่าซีเล็บของลูกเหล่าผู้ที่มีเงินก็ยังดี⁹⁹

อย่างไรก็ดี ในท้ายที่สุดแล้ว เรื่องก็หักล้างความเชื่อมั่นในด้านดีต่อโทรทัศน์ของไซช่อทั้งหมด ด้วยการสร้างให้ไซช่อต้องสูญเสียลูกชายคนเล็กจากเหตุการณ์ที่ลูกกระโดดลงจากนอกชานเลียนแบบพระเอกในละครแฟนตาซีญี่ปุ่นเรื่อง “ขบวนการมดคันไฟ” จนคอหัก กะโหลกยุบเสียชีวิตคาที่ เหตุการณ์นี้ดูเหมือนจะย้อนแย้งความคิดความเชื่อของไซช่อที่ว่าโทรทัศน์จะทำให้เด็กๆ ฉลาดขึ้นนั้น ไม่ได้เป็นความจริงแต่อย่างใด ตรงกันข้ามมันกลับทำให้ผู้ชมขาดวิจารณญาณ แยกแยะไม่ออกว่าจะอะไรจริงอะไรเท็จ สับสนระหว่างโลกแห่งความจริง และโลกในโทรทัศน์กระทั่งต้องส่วงเว่ยกับความสับสนนี้ด้วยชีวิต

ผู้อ่านจะสัมผัสได้ไม่ยากนักว่าเรื่องสั้นเรื่องนี้ต้องการเสียดสีนโยบายการพัฒนาของรัฐ ด้วยการสร้างเรื่องราวให้ซับซ้อน และแสดงให้เห็นว่าความสำเร็จของการพัฒนาที่แสดงออกผ่านความสามารถในการบริโภคเทคโนโลยีของชาวบ้านนั้น ก่อให้เกิดความต้องการอย่างสูงล้นต่อตัวสินค้าแม้แต่ในหมู่คนหาเช้ากินค่ำ คนเหล่านี้คือเหยื่อของทุนนิยมบริโภคที่เปิดตลาดรุกเข้าไปสู่ชนบท ใช้ถนน ใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และสร้างรูปแบบของคนทันสมัยขึ้นมาในหมู่บ้าน (เช่นครูตำรวจ เจ้าหน้าที่อนามัย เป็นต้น) กล่อมเกลารูปร่างให้เปลี่ยนวิถีคิดเป็นคนเมืองเพื่อตอบรับการเปิดตลาดของสินค้าที่ผลิตส่งออกมาจากในเมือง โดยเฉพาะสินค้าจากโรงงานอุตสาหกรรมในกรุงเทพฯ ทั้งนี้ก็เพราะโทรทัศน์คือประตูที่เปิดให้ท้องถิ่นเข้าไปสู่การทำความรู้จักกับความเป็นอื่น อันแปลกใหม่ที่น่าตื่นตาตื่นใจของตัวเอง วรรณกรรมของนักเขียนท้องถิ่นได้จึงตื่นตระหนกกับเสียงของตำนานท้องถิ่นที่หายไปจากการขับขานยามค่ำคืนแล้วมีเสียงของละครโทรทัศน์ที่แพร่ภาพผ่านดาวเทียมส่งตรงจากกรุงเทพฯ ถึงบ้านของชาวบ้านเข้ามาแทน ดูเหมือนสื่อพวกนี้จะทำให้ชาวบ้านมีโลกรอบตัวที่กว้างขึ้น “พวกเขาเริ่มมีเรื่องราวที่จะพูดคุยเล่าสู่กันฟังมากมาย มากกว่าเรื่องเม็ดมะม่วงหิมพานต์ทอยราว เรื่องลูกช่าง เรื่องยิงนกธงเบ็ด และนิทานพื้นบ้านเรื่องผีหลัง

⁹⁹ เรื่องเดียวกัน.

กลวงอันไร้สาระที่เคยจำเจ”¹⁰⁰ แต่ก็ได้ทักท้วงว่าพวกเขาก็ต้องสูญเสียสายใยที่จะทำหน้าที่เชื่อมโยงชุมชนเข้ากับรากเหง้าในอดีต ดังตอนหนึ่งในงานเขียนของประมวล มณีโรจน์ และเกษม จันทรดี วิพากษ์วิจารณ์ว่า ไฟฟ้าชักนำให้โทรทัศน์เข้ามาตัดชาวบ้านออกจากรากเหง้าหรือจิตสำนึกดั้งเดิม

ในปี 2527 การไฟฟ้าได้ขยายเขตออกไปยังพื้นที่ของตำบลด้วยเกือบทั้งตำบล ไฟฟ้าซึ่งถือได้ว่าเป็นตัวกำหนดการใช้ชีวิตผูกติดสูงเมื่อมีไฟฟ้าเข้ามา โอกาสการเอาชีวิตไปผูกติดไว้กับมันจึงมีสูงมากและยากในการปลดปล่อย... ไฟฟ้าทำให้เกิดวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับระบบทุนนิยม... ซึ่งถือกันว่าเป็นสังคมที่เลวร้ายที่สุดในบรรดาขั้นตอนการพัฒนาการของสังคม... โอกาสในการละทิ้งลักษณะการใช้ชีวิตแบบเรียบง่ายดั้งเดิมของคนในชนบทก็ได้ถูกกำหนดใหม่โดยเครื่องมือเครื่องใช้ใหม่ที่เป็นอุปกรณ์ไฟฟ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งโทรทัศน์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นเครื่องมือสื่อสารขั้นนี้ทำงานรับใช้ระบบทุนนิยมได้อย่างได้ผล ด้วยอิทธิพลของทุนนิยมที่สืบทอดผ่านโทรทัศน์ได้ทำให้เกิดการก่อตัวของจิตสำนึกใหม่ทางสังคมให้เห็นได้อย่างชัดเจน ภายในช่วงระยะที่สั้นมาก เมื่อเปรียบเทียบกับ การดำรงอยู่และพัฒนาการของจิตสำนึกเดิม¹⁰¹

จะเห็นได้ว่าความตระหนักถึงพลังอำนาจของไฟฟ้าของนักเขียนแสดงถึงความหวาดวิตกของนักเขียนชาวใต้ต่อพลังอำนาจของไฟฟ้าต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมชนบท การเปรียบเทียบไฟฟ้าว่าเป็นดังเช่นสัตว์ร้ายที่ห้องถิ่นตกอยู่ภายใต้กรงเล็บอันแหลมคมซึ่งพร้อมจะทำร้ายและทำลายห้องถิ่นได้ได้ทุกเมื่อ เป็นบุคลาธิษฐานที่ทรงพลังอย่างยิ่ง เพราะมันยังสื่อความหมายไปได้กว้างไกลขึ้นอีกว่าไฟฟ้าสามารถผลิต “ทายาทปีศาจ/ทายาทอสูร” หรือเครื่องมือทำลายอื่นๆ ออกมาอีกอย่างไม่จำกัด ไม่ว่าจะเป็โทรทัศน์ พัดลม ตู้เย็น และอื่นๆ และมันได้กลายเป็นศัตรูที่นักเขียนต้องการกำจัดมาโดยตลอดในบันเทิงคดีภาคใต้ เนื่องจากนักเขียนชาวใต้ส่วนใหญ่ต่างเชื่อว่านี่คือมหันตภัยที่น่าหวาดหวั่น เพราะมันเป็นปีศาจไร้ตัวตนจึงยากจะจับได้ไล่ทัน

¹⁰⁰ ประมวล มณีโรจน์, “คำคืนของพรุ่งนี้,” หน้า 173.

¹⁰¹ ประมวล มณีโรจน์ และเกษม จันทรดี, เงื่อนไขแห่งการดำรงอยู่ของชาวนา, หน้า 1.

ในโลกยุคทันสมัย ซึ่งชนบทไม่อาจต้านทานอำนาจของวาทกรรมการพัฒนาได้แล้ว วรรณกรรมจึงหันมาให้ความสนใจกับเครื่องมือของวาทกรรมการพัฒนาแบบใหม่ คือเทคโนโลยี ทางด้านข้อมูลข่าวสารที่เผยแพร่ออกมาจากส่วนกลาง วรรณกรรมพยายามเปิดเผยให้เห็นว่าเป็น ตัวการสำคัญที่ทำให้ท้องถิ่นถูกตัดขาดจากรากเหง้าอันมีคุณค่าในอดีต และรับเอาความเป็นอื่น เข้าไปในตัวเอง ข้อมูลและข่าวสารใหม่ๆ จากวัฒนธรรมกระแสหลักทำให้ตำนานพื้นถิ่นกลายเป็น เพียงเรื่อง "ไร้สาระ" ที่ซ้ำซากน่าเบื่อหน่าย เพราะตำนานเหล่านี้ไม่อาจเห็นจริงหรือสมจริงได้ด้วยตา แตกต่างจากละครโทรทัศน์ที่ให้ภาพเสมือนจริงจนสร้างความรู้สึกว่าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่ ตรงหน้า และมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับวิถีชีวิตประจำวันของพวกเขามากกว่าตำนานท้องถิ่นที่ต้อง อาศัยจินตนาการในการเข้าถึง

เป็นที่น่าสังเกตว่าวรรณกรรมไม่ได้ตั้งคำถามด้วยท่าทีหรือน้ำเสียงเหยียดหยามต่อความ ต้องการไฟฟ้า และเครื่องใช้ไฟฟ้า ตลอดจนเทคโนโลยีสมัยใหม่ของชาวบ้านในท้องถิ่น แต่ได้ พยายามเน้นให้เห็นว่าถนน ไฟฟ้า เทคโนโลยี และสินค้าอุตสาหกรรมที่เข้าไปทำตลาดกับชาวบ้าน ได้ส่งอิทธิพลในเชิงลบต่อชาวบ้านเช่นไรมากกว่า กล่าวคือบันเทิงคดีภาคใต้เน้นมิติที่น่ารังเกียจของ สถานการณ์ที่ชาวบ้าน/ท้องถิ่นตกเป็นเหยื่อหรือเป็นเบี้ยล่างของการพัฒนาเป็นหลัก เหตุที่เป็น เช่นนี้ก็เพราะในมโนทัศน์ของตัวบทวรรณกรรมของนักเขียนท้องถิ่นชาวใต้ในช่วงเวลาที่ศึกษานี้ ชาวบ้านและท้องถิ่นถูกสร้างให้เป็นสัญลักษณ์ของความอ่อนแอและช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ ชาวบ้าน เป็นคนชายขอบในสังคมไทย หากกล่าวด้วยภาษาของหลุยส์ อัลธุสแซร์ ก็อาจกล่าวได้ว่าคนใน ท้องถิ่นเหล่านี้ถูกตัวบทจัดวางให้เป็นเหยื่อหรือเป้าหมายของกลไกอุดมการณ์ของรัฐที่อำนาจรัฐซึ่ง กระจายอยู่ในตัวแทนผู้กระทำกรต่าง ๆ ต้องการกล่อมเกลามาเพื่อผลิตซ้ำความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ ไม่เท่าเทียมกันในสังคมและเศรษฐกิจแบบทุนนิยม¹⁰² กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือชาวบ้านถูกมองว่าเป็น วัตถุดิบในการผลิตซ้ำความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่จะธำรงรักษาไว้ซึ่งความเหนือกว่าของรัฐทุนนิยม นั้นเอง

ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านและท้องถิ่นในมโนทัศน์ของบันเทิงคดีภาคใต้ในช่วงเวลาที่ผู้วิจัยศึกษา จึงเป็นท้องถิ่นที่น่าสงสาร น่าโอบอุ้มดูแล และเปรียบเสมือนผ้าขาวบริสุทธิ์ ที่ถูกแต้มสีเติมเส้นจาก

¹⁰² หลุยส์ อัลธุสแซร์, อุดมการณ์และกลไกของรัฐทางอุดมการณ์. แปลโดย กาญจนา แก้วเทพ. (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 58.

วาทกรรมของรัฐจนสูญเสียความบริสุทธิ์ไปอย่างน่าเสียดาย อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมเหล่านี้ก็คาดหวังว่าจะสามารถชำระความสกปรกนั้นออกได้ก็ผ่านเครื่องมือที่ใช้แต่มีสินั่นเอง เพราะเทคโนโลยีบางอย่างนั้นเป็นกลาง ขึ้นอยู่กับว่าผู้ใช้จะใช้เพื่อวัตถุประสงค์ใด ดังเช่น ประมวลมณีโรจน์ ยืนยันไว้ในข้อเขียนชิ้นหนึ่งว่า สังคมทุนนิยมอาจกลายเป็นทุนนิยมเชิงบวกได้ ถ้าใช้กลไกทางอุดมการณ์ของรัฐไปในทางที่ถูกต้อง เช่น แทนที่จะใช้โทรทัศน์ถ่ายทอด "ลักษณะที่เลวๆ ของสังคมเมือง" และลักษณะของอคติความรู้ที่ครอบงำของวัฒนธรรมกระแสหลัก โทรทัศน์ก็อาจถ่ายทอดในสิ่งที่สร้างสรรค์เพื่อสร้างจิตสำนึกที่ดีให้แก่ชาวบ้านได้เช่นกัน ส่วนโรงเรียน แทนที่จะมุ่งปลูกฝังองค์ความรู้ที่แปลกแยก ก็อาจเปลี่ยนมาเป็นการสืบทอดสานต่อขององค์ความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่นเอง เป็นต้น¹⁰³

3.4 การแพทย์สมัยใหม่: ความฝันที่ไม่ไกล แต่ไปไม่ถึง

จากที่กล่าวมา เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้บันทึกคดีภาคใต้ที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์จะมุ่งวิพากษ์เครื่องมือหรือเทคโนโลยีของวาทกรรมการพัฒนาจากศูนย์กลาง เช่น การศึกษาสมัยใหม่ ถนน และไฟฟ้า แต่เมื่อกล่าวถึงการสาธารณสุข ผู้วิจัยพบว่ากลับมีท่าทีและน้ำเสียงที่แตกต่างออกไป บันทึกคดีภาคใต้กลับให้การยอมรับการรักษาด้วยการแพทย์แผนใหม่ พร้อมกันนั้นก็เรียกร้องแทนตัวละครชาวบ้านให้รัฐแพร่กระจายบริการทางการแพทย์ให้ทั่วถึงในทุกท้องที่ ท่าทีดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์จากบันทึกคดี 4 เรื่อง คือนวนิยาย เรื่อง *หญิงสาวแห่งสายน้ำไม่ไหลกลับ* ของซีวี ซีวา เรื่องสั้น *ที่นี่ต้องมีตึก* ของประมวล มณีโรจน์ เรื่องสั้น *ทางเลือกเมื่อฟ้าหม่น* ของคมสัน พงษ์สุธรรม และ *คนต่อนก* ของไพฑูริย์ ธีญา

ในเรื่อง *หญิงสาวแห่งสายน้ำไม่ไหลกลับ* ของซีวี ซีวา นอกจากจะได้เสนอถึงภาพคนท้องถิ่นที่ใฝ่ฝันจะพัฒนาท้องถิ่นด้วยการศึกษาสมัยใหม่แล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงสภาพของหมู่บ้านที่พัฒนาการทางด้านสาธารณสุขจากรัฐสูงไปไม่ถึง โดยนำเสนอผ่านหวังคำนึงของเด็กหนุ่มตัวละครเอกว่าในชีวิตประจำวันของชาวบ้านและตัวเขาเองไม่ค่อยได้พบเห็นแพทย์ และพยาบาลเลย จนกว่าใครจะเจ็บหนักจนต้องส่งสถานพยาบาลในตัวอำเภอเท่านั้น แม้เขาจะเข้าใจว่ารู้จักหมอประเภทนี้ดี แต่แท้จริงแล้วก็ป็นความรู้จักที่เกิดขึ้นจากหนังสือเรียน

¹⁰³ ประมวล มณีโรจน์, "ความนำ: มันเป็นเพียงความพยายามเท่านั้น," ใน *วรรณกรรมเพื่อชีวิตไทย ก้าวเดินที่สับสนและการแสวงหา*, หน้า (ข).

“หมอแต่งชุดขาวเหมือนนางฟ้า” ผมเรียกพยาบาลว่าหมอเสมอ และบ้านเราก็ไม่ค่อยได้เห็นหมอกันบ่อยนัก จะเห็นก็แต่หมอพยาบาลในหนังสือเรียน และเวลาที่ใครในหมู่บ้านเจ็บไข้ได้ป่วยหนักๆ รถสองแถวบนถนนฝุ่นและโคลนทำหน้าที่เหมือนเปลสนาม หามควบบุเลงๆ ไปในเมือง¹⁰⁴

จะเห็นได้ว่าบุคลากรทางการแพทย์ที่เด็กหนุ่มเห็นหรือรู้จักไม่ได้มีให้พบเห็นในชีวิตประจำวัน ซึ่งสื่อสมัยยะว่าในสังคมหมู่บ้าน หมอพื้นบ้านยังคงมีบทบาทต่อระบบสุขภาพของชาวบ้านอยู่ไม่น้อย อย่างไรก็ตาม การนำเสนอภาพของชาวบ้านที่ไม่เคยได้เห็นหมอ หรือการ “ควบบุเลงๆ” พาผู้ป่วยหนักเข้าไปรักษาในเมือง ในอีกความหมายหนึ่งก็แสดงถึงการเรียกร้องการกระจายบริการทางการแพทย์ลงมาสู่ชนบทให้ทั่วถึงด้วยเช่นเดียวกัน ดังเช่น ประมวล มณีโรจน์ ในเรื่องสั้น **ที่นี้สมืองต้อง** ที่เรียกร้องผ่านความตายเพราะไข้มาลาเรียของเด็กชายคนหนึ่งในหมู่บ้านที่ห่างไกลของอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา

ที่นี้สมืองต้อง เล่าผ่านมุมมองของครูต่างถิ่นที่เข้าไปสอนอยู่ในโรงเรียนสมือง* ซึ่งตั้งอยู่ห่างไกลจากตัวอำเภอ 20 กิโลเมตร แต่ถนนหนทางที่แสนกันดารทำให้ชุมชนและโรงเรียนถูกตัดขาดจากที่อื่นๆ จนแทบจะสิ้นเชิง ผู้เขียนบรรยายบรรยากาศที่เหงาเศร้าของหมู่บ้านว่า “ที่นี้เต็มไปด้วยความเงียบเหงามัวซัว ยิ่งสายฝนห่มคลุมลงมาเหมือนคลี่มานอย่างนี้ด้วยแล้ว ที่นี้ก็ยิ่งโดดเดี่ยวอ้างว้าง และยิ่งห่างไกลจากตัวอำเภอที่ดูเหมือนห่างไกลอยู่แล้วมากขึ้น”¹⁰⁵ จากที่ดูหดหู่นี้ถูกบรรยายขึ้นก่อนที่ตัวละครเอกจะย้อนระลึกไปถึงเหตุการณ์เมื่อสี่ปีที่แล้วซึ่งเขาเดินทางมารับตำแหน่งว่าหนทางช่างยากลำบาก “มอเดอริไซค์คร่ำคร่าแตกไถไปด้วยกำลังของเกียร์หนึ่ง หลาย

¹⁰⁴ ชิว ชิวา, **หญิงสาวแห่งสายน้ำไม่ไหลกลับ**, (กรุงเทพฯ: แพรวล้านกัมพูชา, 2543), หน้า 46.

* คำว่า “สมือง” ภายหลังกลายเป็นคำสามัญที่สื่อความหมายถึงพื้นที่/ดินแดนที่ล้าหลังเป็นอย่างมากอีกด้วย ในภาคใต้มีชุมชนที่มีภาพลักษณ์ล้าหลังกระทั่งชื่อของชุมชนกลายเป็นคำสามัญ และเป็นสัญลักษณ์ถึงความยากจน ล้าหลัง และทุรกันดาร หลายชุมชนด้วยกัน เช่น บ้านในหมอง อ.พรหมคีรี จ.นครศรีธรรมราช บ้านเคร็ง อ.ชะอวด จ.นครศรีธรรมราช บ้านโนนโมริ๊ะ อ.กงหรา จ.พัทลุง บ้านตะเคียว อ.ระโนด จ.สงขลา เป็นต้น

¹⁰⁵ ประมวล มณีโรจน์, “ที่นี้สมืองต้อง,” ใน **ว้าวสีขาวและผองปึกแห่งความหวัง**, (สงขลา: ประภาคาร, 2532), หน้า 147.

ถ่อหลายเข็นกว่าจะเปลี่ยนคืบเป็นศอกและเปลี่ยนศอกเป็นวา สามสี่ว่าต้องล้มลูกคลูกโคลน ห้าหกว่าต้องลงเขี่ยดินจากล้อจนนี้วะบม”¹⁰⁶

อารมณ์และบรรยากาศที่หดหู่ในท้องเรื่องดังกล่าวนี้ถูกใช้เพื่อกระตุ้นอารมณ์ผู้อ่านก่อนจะนำไปสู่การเปิดเผยให้เห็นว่าหมู่บ้านสมิองนั้นเต็มไปด้วยความลำบากยากแค้นเพียงใด ชาวบ้านยากจนไม่เคยเข้าถึงแพทย์สมัยใหม่ได้เลย ด้วยเหตุนี้เมื่อเด็กชายคนหนึ่งซึ่งเป็นลูกศิษย์ในชั้นเรียนของครูหนุ่มล้มป่วยลง พ่อแม่ของเด็กชายจึงทำอะไรไม่ได้นอกจากให้หมอไสยศาสตร์มา “ไล่ผี” ให้¹⁰⁷ ข้อจำกัดด้านการคมนาคม และเศรษฐกิจ คือกำแพงที่กั้นหมู่บ้านแห่งนี้ออกจากสวัสดิการต่างๆ ที่รัฐควรจัดสรรให้ ดังตอนหนึ่งเมื่อครูถามเชิงแย้งเรื่องให้หมอไสยศาสตร์มาไล่ผีว่า “น่าจะพาไปหาหมอ [ดีกว่า]” พ่อของเด็กชายก็สรวลอย่างเศร้าหมองว่า “มันลำบาก... ไหนจะเงินทอง ไหนจะรถรา ฝนที่กำลังจะตก น้ำใหญ่อาจจะมาถึง”¹⁰⁸

ข้อความข้างต้นพยายามเน้นให้ผู้อ่านเห็นถึงความไร้โอกาสของหมู่บ้านผ่านเสียงเล่าว่าเด็กชายไม่น่าต้องถึงแก่ชีวิต เพราะสังคมไทยในช่วงเวลานั้น (ต้นทศวรรษ 2520) ใช้มาลาเรียเป็นโรคที่การแพทย์สมัยใหม่สามารถจัดการได้อย่างง่ายดายแล้ว แต่สำหรับที่หมู่บ้านสมิอง หมอและยาต้านมาลาเรียยังเดินทางเข้าไปไม่ถึง เสียงเล่าที่สะท้อนผ่านมุมมองของครูหนุ่มบรรยายจากที่เด็กชายจบชีวิตอย่างน่าเวทนาว่า

ท่ามกลางความมืดของกลางคืนเกือบสองยาม เมื่อครูก้าวลงจากกระท่อมและท่องน้ำเชียวกรากกลับโรงเรียน เสียงคร่ำครวญของผู้สูญเสียดังแข่งอยู่กับเสียงลมฝน วงหน้าเหลืองซีดของมูสอลอยเด่นขึ้นในความมืด อนาคตของชาติได้ดับไปอีกคนหนึ่งแล้วท่ามกลางความหนาวเย็นในอ้อมปีกอันไพศาลของป่าเขา ทั้งๆ ที่เลยพ้นกำแพงป่านี้ออกไปเพียงไม่กี่กิโลเมตร ความเจริญทางด้านวิทยาการบำบัดสมัยใหม่ที่ค้ำคั่งอยู่ที่นั่น ทำให้มาลาเรียกลายเป็นเพียงเรื่องราวเล็กๆ ไปเนิ่นนานแล้ว แต่สำหรับที่นี่ เด็กๆ และผู้คน

¹⁰⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 148.

¹⁰⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 150.

¹⁰⁸ เรื่องเดียวกัน.

ยังถูกบังคับให้เกิดการจากพราก พวกเขาจะต้องเผชิญกับมันอยู่
ท่ามกลางความมืด ความล้าหลัง และความไร้เดียงสา จะมีใครรู้
จะมีใครเห็น จะมีใครสักกี่คนที่สนใจและเข้าใจ¹⁰⁹

การบริการจากรัฐที่ต้องใช้เงินจ่ายอย่างการแพทย์ ยังถูกเน้นย้ำอย่างน่ารังเกียจในผลงาน
ของไพฑูรย์ ธีญาญา เรื่อง *คนต่อนก* เรื่องสั้นเรื่องนี้เล่าเรื่องผ่านตัวละครที่ชื่อญามินทร์ชายที่ยึด
อาชีพต่อนกเลี้ยงครอบครัว ภรรยาของญามินทร์นอนป่วยอยู่แรมปี เนื่องจากรายได้น้อย จึงต้อง
เลือกรักษาด้วยยาสมุนไพรแผนโบราณ ทั้งที่ตัวชายหนุ่มเองไม่ได้ศรัทธาต่อการรักษาในรูปแบบนั้น
แต่อย่างไร วันหนึ่งญามินทร์ได้เงินมาจำนวนมากพอที่จะซื้อยาจากร้านหมอ เรื่องบรรยาย
ความหวังอันเจิดจ้าต่อยาแผนปัจจุบันของญามินทร์ ว่า

ในใจของเขาปั่นป่วนด้วยความหวัง...คราวนี้แหละเห็นที่จะได้เงินซื้อ
ยาให้ลิ้มรสชาติเสียที ราคาของมันเป็นเรื่องง่าย ญามินทร์ตีราคาของ
มันคร่าวๆ แต่ในใจ ภาพของเมียรักที่นอนป่วยมาเป็นแรมปีชัดเจน
ขึ้นในแวตตา...ทุกส่วนที่รวมกันเป็นเรือนร่างของลิ้มมาห์ ในขณะที่
อยู่ในสภาพทรุดโทรมไปทั้งหมด มองดูแต่ไกลชวนให้นึกว่าร่างของ
คนตาย...ตรงหัวนอนข้างฝา มีหม้อดินต้มยาว่างอยู่ มองเห็นรากไม้
เครื่องสมุนไพรเป็นสีดำคล้ำ เพราะผ่านการต้มมาแล้วหลายครั้ง¹¹⁰

เมื่อพิจารณาจากการบรรยายสภาพร่างกายของภรรยาญามินทร์ที่นอนป่วยมาเป็นแรมปี
ทำให้ผู้อ่านอดคิดไม่ได้ว่า ไม่ว่าจะยาวนานใดก็คงยากที่จะทำให้นางฟื้นคืนขึ้นมาได้ แต่ญามินทร์กลับ
มีความหวังและเชื่อมั่นว่ายาแผนปัจจุบันจะมีสรรพคุณพิเศษที่จะเยียวยาภรรยาให้หาย เพราะหมอ
แผนใหม่ยืนยันว่า “ให้กินยานี้แล้วคงดีขึ้น หมอบอกว่ากินยาต้มของหมอหิมไม่หายดอก ลิ้มมาห์
เป็นอัมพาตต้องกินยาหมอลวง ยานี้ชุดละร้อยห้าสิบบะ”¹¹¹ อำนาจของวาทกรรมทางการแพทย์แผน
ใหม่ไม่เพียงแต่สร้างความหวังให้ญามินทร์เท่านั้น แต่ยังทำให้คนชนบทเช่นเขาอมทุกอย่าง
เพื่อที่จะได้เข้าถึง แม้ว่าต้องแลกมาด้วยชีวิตและความอยู่รอดก็ตาม ในกรณีของญามินทร์นั้น

¹⁰⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 161-162.

¹¹⁰ ไพฑูรย์ ธีญาญา, “คนต่อนก,” ใน *ก่อกองทราย* (พิมพ์ครั้งที่ 23), (กรุงเทพฯ: นาค, 2539), หน้า 56-57.

¹¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 62.

ผู้เขียนได้มาเฉลยในตอนใกล้จบเรื่องว่า ญามีนห์ได้เงินก้อนนั้นมาจากการขาย “นกต๋อ” ที่เคยเป็นตัวสร้างรายได้เลี้ยงชีวิตคนในครอบครัว ญามีนห์สารภาพด้วยความท้อแท้ว่า

“เราขายนกเสียแล้วแหละมะ...ขายมันไปแล้ว”...

“เราเสียขายเหมือนกันแหละ...เราคงหากดี ๆ อย่างนี้ไม่ได้อีกแล้ว”

ญามีนห์พูดอย่างท้อแท้ “แต่สิเมาะห้เมียของเราหาได้ยากกว่า และสิเมาะห้มันจะต้องไม่ตาย เราปล่อยให้มันตายไม่ได้ดอกมะ”¹¹²

จะเห็นได้ว่า อำนาจของวาทกรรมการแพทย์สมัยใหม่ ทำให้ญามีนห์มีความหวังอย่างแรงกล้าว่าภรรยาของเขาจะหายจากอัมพาต การที่นักเขียนตั้งใจให้เรื่องจบลงอย่างให้ความหวังแก่ญามีนห์ยังเป็นการสร้างความรู้สึกสมเพชเวทนาในตัวละครมากยิ่งขึ้น ทั้งยังตอกย้ำว่าเทคโนโลยีทางการแพทย์ที่เข้ามากับวัฒนธรรมกระแสหลักได้ครอบงำชาวท้องถิ่นได้ให้ศรัทธาอย่างลึกซึ้งเพียงใด แต่มันก็แค่เพียงสร้างความหวังให้เท่านั้น เพราะแท้จริงแล้ว การจะเข้าถึงยาและการบริการของแพทย์แผนใหม่ ชาวบ้านต้องแลกมาด้วยเงินตราซึ่งพวกเขาไม่มี และขาดศักยภาพที่จะเสาะแสวงหา

เรื่อง *คนต๋อนก* สร้างสองเหตุการณ์ที่ไปด้วยกันไม่ได้ให้เกิดขึ้นในความรู้สึกของผู้อ่าน (แต่เป็นไปได้ในความหวังของตัวละคร) เหตุการณ์หนึ่งคือความหวังที่เจิดจ้าของญามีนห์ อีกเหตุการณ์คือซากชีวิตของภรรยาญามีนห์ซึ่งไม่มีวันจะหายจากอัมพาตไปได้ เพราะนางนอนแน่นิ่งมาร่วมปีแล้ว หากญามีนห์ต้องการหมอดีๆ เขาก็ต้องหาเงินจำนวนมากมาให้ได้ ซึ่งเรื่องได้บอกแก่ผู้อ่านมาตั้งแต่ต้นแล้วว่าชาวบ้านอย่างญามีนห์ไม่มีศักยภาพเช่นนั้นแน่ ภาพเหตุการณ์ที่ไปกันไม่ได้นี้ยังสื่อให้เห็นว่านโยบายการพัฒนาของรัฐนั้น “ลอยแพ” ชาวบ้านให้อยู่ในสภาพที่น่าสมเพชเวทนาเพียงใด กล่าวคือ วาทกรรมการแพทย์สมัยใหม่สถาปนาตัวเองขึ้นมาเป็นวาทกรรมหลักเหนือการแพทย์พื้นบ้าน โดยอาศัยช่องทางสำคัญคือการศึกษา* หรือแม้กระทั่งในกระบวนการคิดสรรคนเข้าไปเป็นแพทย์ก็ล้วนแต่ช่วยเสริมสร้างอำนาจของวาทกรรมการแพทย์สมัยใหม่ด้วย เช่น

¹¹² ไพฑูรย์ ธีญาญา, “คนต๋อนก,” ใน *ก่อกองทราย*, (พิมพ์ครั้งที่ 23), (กรุงเทพฯ: นาค, 2539), หน้า 62.

* ดังเช่น บัว ในเรื่อง *หญิงสาวแห่งสายน้ำไม่ไหลกลับ* ของซีวี ซีวา รู้จักหมอ พยาบาล และศักยภาพของแพทย์แผนใหม่ผ่านหน้าหนังสือเรียนและคำบอกกล่าวของครูดังกล่าวแล้ว

ความเชื่อที่ว่า "คนเรียนหมอได้ต้องเป็นคนเรียนเก่ง"¹¹³ จึงทำให้สังคมคาดหวังว่าเมื่อคนเก่งไปเป็นหมอ เขา/เธอก็ต้องเป็นหมอเก่งไปด้วย สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่มีส่วนร่วมมือกันสร้างอำนาจเหนือร่างกายและสุขภาพให้แก่แพทย์ทั้งสิ้น พร้อมกันนั้นมันก็ยังมียาจากดทับ/เบียดขับการแพทย์พื้นบ้านให้กลายเป็นวาทกรรมขายขอบที่สิ้นไร้บทบาทลงไป กนกพงศ์ สงสมพันธุ์ เสียดสีไว้ในตอนหนึ่งของเรื่องสั้น **แม่มดแห่งหุบเขา** ว่าไม่ว่ายาสมุนไพรจะทรงประสิทธิภาพให้ชาวบ้านได้มองเห็นด้วยตาสักเพียงใด แต่เมื่อวาทกรรมการแพทย์สมัยใหม่ปักหลักปักฐานลงอย่างแน่นหนาเหนือชุมชนท้องถิ่นแล้ว การมองเห็นด้วยตาก็ไม่มี ความหมายอีก ดังตอนหนึ่งเล่าถึงชายชราที่เข้ามาขายยาสมุนไพรที่ทำให้ร่างกายทนไฟได้ ชายชราพยายามพิสูจน์ให้ชาวบ้านเห็นเต็มสองต่าว่ามีสรรพคุณเหนือเทคโนโลยีการแพทย์สมัยใหม่มากเพียงใด แต่ชาวบ้านก็ไม่ยอมซื้อยาสมุนไพรนั้นเลย การพิสูจน์สรรพคุณยาโดยการนั่งอยู่ในเตาไฟทั้งคืนถูกชาวบ้านประเมินค่าว่าเป็นเพียงแค่การแสดง หรือเรื่องปาฏิหาริย์ ชาวบ้านไม่เชื่อว่ายาสมุนไพรที่มีสรรพคุณเช่นนั้นไม่มีอยู่จริงๆ ในโลกยุคปัจจุบัน ตัวละครนักสังเกตการณ์คนหนึ่งจึงสรุปว่า

ผมพอทำความเข้าใจได้ว่า ในเวลาซึ่ง "ตะเคียนหิน"* ทอยเข้าสู่เมืองไม่เว้นวันคืนเช่นนี้ ผู้คนย่อมต้องเชื่อมั่นในตัวยาแกะกล่องของหมอคลินิกมากกว่า¹¹⁴

แม้ชาวบ้านเชื่อมั่นต่อการแพทย์สมัยใหม่อย่างจริงจัง แต่โอกาสในการเข้ารับบริการทางการแพทย์กลับเป็นสิ่งที่เข้าถึงยากยิ่ง เนื่องจากค่าใช้จ่ายที่สูง สถานการณ์ด้านสุขภาพของชาวบ้านในท้องถิ่นจึงเหมือนกับถูกวาทกรรมการพัฒนาของรัฐลอยแพ พวกเขาหวัง/เชื่อมั่น แต่เข้าไปไม่ได้/สัมผัสไม่ถึง ตรงช่องว่างนี้เองที่เปิดช่องทางให้เกิด "หมอเถื่อน" ขึ้นมาในสังคมชนบท เพราะหมอเถื่อนเป็นจุดบรรจบกันระหว่างวงการแพทย์พื้นบ้านที่คนใช้เข้าถึงหมอได้ง่าย มีการสื่อสารสองทาง กับแพทย์แผนใหม่ที่มียาสมัยใหม่ซึ่งชาวบ้านเชื่อมั่นในสรรพคุณให้ซื้อขาย ดังเรื่องสั้น **ทางเลือกเมื่อฟ้าหม่น** ของ คมสัน พงษ์สุธรรม ที่เล่าถึงแม่คนหนึ่งที่ถูกหัวใจเพราะลูกในวัยทารก

¹¹³ เรื่องเดียวกัน.

* "ตะเคียนหิน" คือไม้ป่าเศรษฐกิจชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านและนายทุนนิยมลักลอบตัดขาย เป็นไม้ที่เติบโตบนที่สูง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ป่าสงวน

¹¹⁴ กนกพงศ์ สงสมพันธุ์, **แผ่นดินอื่น**, (กรุงเทพฯ: นาคกร, 2539), หน้า 272.

ป่วย นางต้องการพาลูกไปหาหมอ แต่เงินไม่พอที่จะไปคลินิกหรือโรงพยาบาลได้ นางจึงคิดถึง หมอเถื่อนที่คนในหมู่บ้านใช้บริการกันอยู่เป็นประจำ

หมอยังเปิดร้านขายยาเล็กๆ พร้อมกับของชำอื่นๆ แก่ไม่ได้เป็นหมอ แต่คนทั้งหมู่บ้านเรียก “หมอ” ติดปาก นางรีบไปหาหมอยังแต่เช้า เรียกให้เปิดประตู ขอ *เชื่อยา* ให้ลูกกินแก้ไข้ก่อน ชายปลาแล้วจะเอาเงินมาให้ หมอยังถามอาการเด็กแล้วหยิบยาเม็ดให้สองอย่าง ยาน้ำ อีกขวดหนึ่ง นางส่งยาให้อันรีบเอากลับมาบ้านก่อน¹¹⁵

ข้อความข้างต้น นักเขียนดูจะตั้งใจสื่อให้เห็นว่าบทบาทของหมอเถื่อน/หรือหมอขายยานั้น คือจุดนัดพบระหว่างหมอแผนเก่ากับแผนใหม่ คือมียาแผนปัจจุบันเช่นเดียวกับหมอแผนใหม่ในขณะเดียวกันก็มีสายสัมพันธ์ระหว่างกันแบบหมอแผนเก่าที่คนในหมู่บ้านคุ้นเคยและพึ่งพาอาศัยได้แม้จะไม่เงิน หมอยังให้ตัวละครผู้เป็นแม่ “*เชื่อยาให้ลูกกินก่อน...ชายปลาแล้วจะเอาเงินมาให้*” แสดงความสัมพันธ์ที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันของชาวบ้านในแบบดั้งเดิมที่หมอเถื่อนมี

อย่างไรก็ดี ความสัมพันธ์กับหมอเถื่อนในมโนทัศน์ของวรรณกรรมก็ดูเป็นความสัมพันธ์ที่อ่อนแออยู่บนเส้นด้าย เพราะไม่รู้ว่าจะเกิดความผิดพลาดแก่ชีวิตผู้ป่วยขึ้นวันไหน มโนทัศน์เช่นนี้ ชวนให้เชื่อได้ว่านักเขียนเองก็ตกอยู่ในชะตากรรมที่ไม่ต่างจากชาวบ้านนัก นั่นคือยอมตกอยู่ใต้อำนาจของวาทกรรมการแพทย์แผนใหม่อย่างถอนตัวไม่ขึ้นดูจเดียวกัน

3.5 ประวัติศาสตร์ชาติไทย: อัตลักษณ์ของคนอื่น

ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวตั้งแต่ต้นบทแล้วว่า นักเขียนชาวภาคใต้ตระหนักต่อการครอบงำทางวัฒนธรรมของศูนย์กลาง วรรณกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นจึงถูกคาดหวังให้ทำหน้าที่อย่างหนึ่งคือการเปิดเผย/ขุดรื้อให้เห็นถึงกระบวนการการครอบงำทางวัฒนธรรมนั้น วรรณกรรมเรื่องหนึ่งที่ทำหน้าที่เช่นนี้โดยตรงคือนิยายคำกลอนเรื่อง *สองร้อยปีฤาสิ้นเสดสา* ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

ถ้าเปรียบเรือในมหาสมุทร นาวาประเทศไทยก็เปรียบเสมือนเรือลำ
หนึ่งที่ถึงแม้จะเล็ก แต่ทั้งกระดูกงู กราบเรือ กงเรือ และ

¹¹⁵ คมสัน พงษ์สุธรรม, “ทางเลือกเมื่อฟ้าหม่น,” ใน *คนเฒ่า*, (กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2530), หน้า 104.

ส่วนประกอบอื่นๆ ต่างก็เป็นไม้เนื้อแข็งที่ทนทานกับลมฝนในมหาสมุทรใหญ่ได้อย่างดีเยี่ยม ทั้งผู้ถือหางเสือก็เต็มไปด้วยจิตใจที่กล้าเสียสละ กล้าผจญกับฝนบ้าพายุคลื่นอันอื้ออึง ถือหางเสือนำพาประเทศมาบนเส้นทางประวัติศาสตร์อันยาวไกลและคดเคี้ยวอย่างน่าสรรเสริญยิ่ง แต่ลูกเรือและฝีพายที่เบ้าใบอยู่อย่างทาสยอมต้องเกรียงไกรยิ่งกว่า เพราะเขาต้องออกแรงอย่างเชลลชีวิตผ่านออกมาทางลำแขนเกร็งด้วยกล้ามเนื้อและปูดโปนด้วยเส้นเอ็น จ้วงพายจัดพินน้ำให้นาวาประเทศเคลื่อนที่ไปข้างหน้า วันแล้ววันเล่า ปีแล้วปีเล่า ยุคแล้วยุคเล่า และศตวรรษแล้วศตวรรษเล่าเหมือนไม่มีที่สิ้นสุด¹¹⁶

วรรณกรรมเรื่องนี้เขียนโดยสมาชิกกลุ่มนาคร 5 คน ประกอบด้วย โอภาส สอดจิตต์ ไพฑูรย์ ธีัญญา รัตนธาดา แก้วพรหม ประมวล มณีโรจน์ และสมใจ สมคิด จัดพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2526 เพื่อร่วมฉลองกรุงเทพฯ ครบรอบสองร้อยปี แม้วรรณกรรมเรื่องดังกล่าวจะประกาศว่าเขียนและจัดพิมพ์ขึ้นมาเพื่อร่วมวาระเฉลิมฉลองกรุงเทพฯ ครบรอบสองร้อยปี แต่หากพิจารณาเนื้อหาของงานแล้วจะพบว่าเป็นการเฉลิมฉลองกรุงเทพฯ สองร้อยปีที่แตกต่างจากการเฉลิมฉลองกระแสหลักที่ได้รับการส่งเสริมโดยรัฐบาลในห้วงเวลานั้น เพราะกล่าวถึงเนื้อหาในมุมมอง บอกล่าเรื่องราวของวิถีชีวิต ตลอดจนการขยายตัวของชุมชนท้องถิ่นภาคใต้ในช่วงเวลา 2 ศตวรรษ โดยสร้างให้ชาวบ้านธรรมดาๆ มีบทบาทเป็นตัวละครหลัก

กล่าวได้ว่า *สองร้อยปีฤาสิ้นเสดสา* คือวรรณกรรมได้กลับมาครอบงำทางประวัติศาสตร์ที่ศูนย์กลางเป็นผู้เก็บกมุนิยามความหมายความเป็นไทยเอาไว้ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่มีชนชั้นสูงเป็นศูนย์กลางของเรื่องเล่า นักเขียนกลุ่มนี้ใช้กระแสการเฉลิมฉลองที่ได้รับการสนับสนุนจากส่วนกลางให้จัดขึ้นทั่วประเทศในห้วงเวลาดังกล่าว เป็นโอกาสในการประกาศถึงตัวตนและความมีอยู่ของท้องถิ่นภาคใต้ที่ประวัติศาสตร์นิพนธ์ชาติไทยก่อนหน้านั้นละเลย พวกเขาเสนอว่าการก่อร่างสร้างตัวตนของกรุงเทพฯ กระทั่งมีอายุยืนยาวจนครบสองร้อยปีได้นั้นไม่ใช่เป็นเพียงเพราะความสามารถของกลุ่มผู้นำชนชั้นสูงซึ่งได้รับการจารึกเรื่องราวไว้ในหลักฐานอย่างเป็นทางการให้คนรุ่นหลังได้จดจำเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้น แต่ชาวบ้านหรือคนท้องถิ่นซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่

¹¹⁶ "กลุ่มนาคร," *สองร้อยปีฤาสิ้นเสดสา*, (กรุงเทพฯ: ต้นหมาก, 2526), หน้า15.

ของประเทศก็เป็นกำลังสำคัญเช่นกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ **สองร้อยปีปฏิสัมพันธ์เสดสา** คือการยืนยันให้เห็นว่าประเทศไทยประกอบขึ้นจากองค์ประกอบต่างๆ ที่หลากหลาย เป็นหน่วยทางสังคม การเมืองที่มีผู้คนหลายชนชั้น หลากหลายความเชื่อ แต่ละคนแต่ละชนชั้นก็มีบทบาทที่แตกต่างกันไป ตามภาระหน้าที่ ดังนั้นประวัติศาสตร์ชาติจึงไม่ควรหลงลืม

สองร้อยปีปฏิสัมพันธ์เสดสา เป็นผลพวงของพัฒนาการทางความคิดเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของวรรณกรรมที่เขียนโดยนักเขียนท้องถิ่นภาคใต้ซึ่งมีพัฒนาการมาตั้งแต่ทศวรรษ 2510 และเด่นชัดยิ่งขึ้นในทศวรรษ 2520 ภายหลังจากเกิดความวิกฤติของวรรณกรรมเพื่อชีวิตดั้งเดิมที่ผู้ศึกษาได้กล่าวถึงโดยละเอียดแล้วในบทที่ผ่านมา วรรณกรรมเรื่องนี้ยืนยันว่าวรรณกรรมของนักเขียนท้องถิ่นภาคใต้ถูกคาดหวังให้ทำหน้าที่ใหม่ จากหน้าที่ในฐานะ "เครื่องมือต่อสู้ทางการเมือง" ในช่วงปลายทศวรรษ 2510 มาสู่หน้าที่ในฐานะ "เครื่องมือต่อสู้ทางวัฒนธรรม" ในช่วงกลางทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ทั้งยังแสดงให้เห็นด้วยว่าการครอบงำทางประวัติศาสตร์เป็นแง่มุมหนึ่งที่นักเขียนท้องถิ่นจะต้องเปิดเผยให้เห็น ไพฑูรย์ ธัญญา หนึ่งในห้านักเขียนที่เขียน **สองร้อยปีปฏิสัมพันธ์เสดสา** ดูเหมือนจะตระหนักอย่างจริงจังต่อประเด็นการครอบงำทางประวัติศาสตร์ของศูนย์กลาง ในผลงานของเขาอย่างน้อย 2 เรื่องจึงพยายามเปิดเผยให้เห็นว่าคนในท้องถิ่นได้ถูกเรื่องเล่าจากประวัติศาสตร์กระแสหลักครอบงำสำนักอยู่เช่นไร ผลงานดังกล่าวได้แก่ เรื่องสั้น **ลูกชายคนชวา** และ **โอบยบินไปจากวัยเยาว์** และภิญโญ ศรีจำลอง ในเรื่อง **พริ้งอภิปราย**

เรื่องสั้นของไพฑูรย์วิพากษ์และเปิดเผยให้เห็นว่าประวัติศาสตร์ของประเทศไทยเป็นการเชิดชูประวัติศาสตร์ชนชั้นสูง พร้อมกับกดทับ และปิดกั้นประวัติศาสตร์ของชนกลุ่มน้อยอื่นๆ ที่อยู่ภายในอาณาเขตของประเทศไทยให้หลอมรวมเข้ามาอยู่ในกระแสของเรื่องเล่าเกี่ยวกับอดีตของชาติเพียงกระแสเดียว รัฐใช้ประวัติศาสตร์กระแสหลักเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการสร้างความมั่นคงเป็นปึกแผ่นของชาติ ด้วยการยึดโยงคนกลุ่มต่างๆ ไว้ด้วยความทรงจำชุดเดียวกัน นั่นก็คือการใช้เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่าชนทุกกลุ่มทุกเชื้อชาติล้วนแต่มีศูนย์กลางร่วมกัน อีกนัยหนึ่งก็คือ คนทุกภาคทุกแดนผูกพันกันในหน่วยทางสังคมและการเมืองเดียวกันเพราะมีศูนย์กลางเดียวกัน เรื่องเล่าลักษณะนี้ทำลายความหลากหลายทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะท้องถิ่นนั้น ประวัติศาสตร์กระแสเดียวนี้แทบจะไม่ให้ความสำคัญเลย เรื่องสั้นได้บรรยายตอนหนึ่งว่า

เรื่องไม่ได้เริ่มจากที่ตรงนี้ มันไม่ได้เริ่มจากหนังสือประวัติศาสตร์ด้วยซ้ำไป เพราะถึงอย่างไรคนอย่างวะเสนก็ไม่เคยมีชื่ออยู่ในหนังสือประวัติศาสตร์เล่มไหนๆ ที่เราได้เคยเรียนมา เรารู้จักฮิตเลอร์เหมือนกับว่าเขาเป็นพี่ชายของพ่อ เรารู้จักนายพลแมคอาเธอร์ยิ่งกว่ารู้จักปู่ของเราเสียอีก¹¹⁷

จากข้อความข้างต้น ผู้อ่านจะเห็นได้ถึงน้ำเสียงประชดประชันความรู้ทางประวัติศาสตร์ของคนปัจจุบันที่ห่างเหินออกไปจากตัวเองเรื่อยๆ แน่่อนว่าสำหรับท้องถิ่น ฮิตเลอร์ หรือนายพลแมคอาเธอร์ อาจจะไม่มีความสำคัญมากไปกว่าเป็นคำตอบให้เด็กๆ ได้ตอบข้อสอบวิชาสังคมศึกษา แต่สำหรับประวัติศาสตร์ชาติ ชื่อของบุคคลเหล่านี้ สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์โลกซึ่งจะสะท้อนกลับถึงตำแหน่งแห่งที่ของประเทศไทยในประวัติศาสตร์ของโลก กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การเรียนการสอนประวัติศาสตร์โลกนั้นก็เพื่อตอกย้ำตัวตนที่ชัดเจนของความเป็นไทย และตอกย้ำตำแหน่งแห่งที่ของประเทศไทยในแผนที่โลกด้วย

เรื่องสั้นที่เปิดเผยและตั้งคำถามกับประวัติศาสตร์ครอบงำอย่างตรงไปตรงมาได้แก่เรื่อง *โบยบินไปจากวัยเยาว์* ของไพฑูริย์ ธัญญา เรื่องสั้นเรื่องนี้กล่าวถึงตัวละครเด็กสองคนที่เป็นเพื่อนรักกัน แต่ต้องต่อสู้กันอย่างเอาเป็นเอาตาย เพราะจินตนาการเรื่องความเป็นไทยกับพม่าที่เคยทำศึกษาสงครามกันซึ่งพวกเขาได้รับมาจากแบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ ตัวบทเปิดเผยให้เห็นว่าทั้งครูและเด็กในเรื่องสั้นเรื่องนี้ ต่างตกอยู่ใต้อิทธิพลของชาตินิยมแบบคู่ตรงข้ามที่สร้างขึ้นในสมัยหลวงวิจิตรวาทการโดยสร้างสำนึกความเป็นพวกเดียวกันให้แก่ "ความเป็นไทย" และได้สร้างความเป็นอื่น/คู่ตรงข้ามให้แก่ "ความเป็นพม่า" พม่าจึงกลายเป็นศัตรูในจินตนาการของความเป็นไทย

ภาพการเกลียดชังพม่าปรากฏชัดเจนตลอดเรื่องทั้งจากเด็กที่ไร้เดียงสาและผู้ใหญ่ที่มีวุฒิภาวะ เมื่อสอนวิชาประวัติศาสตร์ตอนสงครามระหว่างไทยกับพม่า "ครูจะแสดงอาการโกรธแค้นอย่างออกหน้าออกตา ปากของครูสั่นระริก และเสียงก็ดังขึ้นทุกที เสียงนั้นปลุกเร้าให้เราตื่นเต้น

¹¹⁷ ไพฑูริย์ ธัญญา, "ลูกชายคนขวา," ใน ตุลาคม, (กรุงเทพฯ: นาค, 2537), หน้า 123.

และคอยเคียดแค้นพม่าไปด้วย”¹¹⁸ ส่วนนักเรียนก็ตกอยู่ในสภาพที่ไม่ต่างกัน พม่ากลายเป็นศัตรูที่เด็กทุกคนเกลียดชังและอยากกำจัดให้สิ้นซาก “ผมคิดฝันไปว่ากำลังเป็นทหารเสือของพระเจ้าตาก เรายกกองทัพไปต่อสู้กับพม่า และได้ล่าจนแตกกระเจิง”¹¹⁹ หรือเมื่อเด็กๆ เล่นกันในโรงเรียนโดยการ “สมมุติให้ลูกฟุตบอลเป็นพม่า และได้เตะอย่างเมามัน พวกเราเลยเอาอย่างบ้าง และนั่นทำให้เราเตะฟุตบอลได้เป็นวันๆ โดยไม่รู้เหน็ดเหนื่อย”¹²⁰

ความทรงจำเกี่ยวกับไทยและพม่าศัตรูของชาติที่ถูกสร้างขึ้นจารึกอยู่ในสมองของเด็กข้า แล้วข้าเล่าทั้งผ่านการเรียนการสอนและสื่ออื่นๆ เช่น ภาพยนตร์ บทเพลง ละคร เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ยิ่งเข้าตริงแนวคิดชาตินิยมให้ตึ๊ดแน่นลึกถึงระดับจิตสำนึก นักเขียนได้แสดงให้เห็นถึงความรุนแรงของสำนึกชาตินิยมโดยใช้จุดขัดแย้งสำคัญในเรื่องสร้างให้เพื่อนรักกลายเป็นศัตรูกัน เด็กสองคนเล่นละครบทบาทสมมุติเลียนแบบที่เคยแสดงในโรงเรียน ชาลีเล่นเป็นทหารพม่า และ “ผม” เล่นเป็นทหารไทย ขณะกำลังวิ่งไล่ล่ากัน ชาลีเผลอพลัดตกลงไปในหลุมดักสัตว์ของชาวบ้าน เมื่อ “ผม” เข้าไปช่วย ชาลีร้องห้าม แม้เขาจะเจ็บปวดอย่างมากก็ตาม ด้วยเหตุผลว่า “เขาเป็นพม่า ผมเป็นคนไทย ผมไม่จำเป็นต้องช่วยเขา”¹²¹ นั่นเป็นสาเหตุให้ “ผม” ตัดสินใจหันหลังกลับไปโดยไม่ช่วยเหลือ พร้อมกับเชื่อมั่นว่าสิ่งที่ทำลงไปนั้นถูกต้อง เพราะเชื่อว่าเป็นคือการตอบสนองเจตนาของบรรพบุรุษ

“ผมอยากให้ครูถามผมจริงๆ สักคำก็ยังดี แล้วผมก็จะบอกครูว่า ผมต้องทำให้ดีที่สุดนะสิครับ ผมต้องทำให้สมบทบาท เขาเป็นพม่า เขาเป็นศัตรูของเรา ครูเคยสอนผมว่าทหารพม้ายกกองทัพมาตีเมืองไทยเผากรุงศรีอยุธยา และได้ฆ่าฟันคนไทยอย่างทารุณ ถ้าผมช่วยเขา วิชาญน่าจะจะมีสภาพแข็งแรงหรือ วิชาญน่าจะร้องไห้ออกมา จังไรนะสิ...ถ้าขึ้นผมทำอย่างนั้น”¹²²

¹¹⁸ ไพฑูรย์ ธีญา, “โบยบินไปจากวัยเยาว์,” ใน *โบยบินไปจากวัยเยาว์*, (กรุงเทพฯ: นาค, 2541), หน้า 22.

¹¹⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹²⁰ เรื่องเดียวกัน.

¹²¹ ไพฑูรย์ ธีญา, “โบยบินไปจากวัยเยาว์,” ใน *โบยบินไปจากวัยเยาว์*, (กรุงเทพฯ: นาค, 2541), หน้า 24.

¹²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

จะเห็นได้ว่า ตัวละครมันใจในการกระทำของตนเองเป็นอย่างมาก แม้จะรู้สึกเสียใจที่เพื่อนรักต้องขาด แต่ "ความเป็นไทย" ได้หยิบยื่นเหตุผลอันชอบธรรมให้แก่ "ผม" ที่จะปลอบประโลมตัวเองว่าความไร้มโนสำนึกที่กระทำลงไปนั้นถูกต้องแล้ว เนื่องจากในจินตนาการ เพื่อนรักคนนั้นไม่ใช่พวกเดียวกัน มีหน้าซ้ำ เขายังเป็นศัตรูที่ต้องกำจัดอีกด้วย เหตุผลของตัวละครยืนยันถึงอำนาจของประวัติศาสตร์ชาตินิยมที่มีอิทธิพลครอบงำเรื่องเล่าเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของความเป็นไทยที่มีพม่าเป็นฝ่ายตรงข้ามอยู่ตลอดเวลา ประวัติศาสตร์ชาติซึ่งมีพม่าเป็นศัตรูร้ายไม่อนุญาตให้คนไทยช่วยเหลือพม่า เพราะไทย-พม่าเป็นศัตรูกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา การช่วยเหลือศัตรูตามสำนึกของประวัติศาสตร์ชาตินิยมคือการแสดงออกของคนไม่รักชาติ ในแง่นี้ ตัวละคร "ผม" จึงรู้สึกว่่าสิ่งที่ตัวเองทำนั้นคือวีรกรรมที่สมควรได้รับการยกย่อง เพราะเขาจะไม่ถูกบรรพบุรุษประณามดังที่ยกเอาเนื้อเพลงตอนหนึ่งของเพลง "หนักแผ่นดิน" ที่แต่งขึ้นในสมัยชาตินิยมขึ้นมาว่า "วิญญาณปู่จะร้องไห้ลูกหลานจ้ะไร"

ด้วยอิทธิพลครอบงำของเรื่องเล่าของประวัติศาสตร์แห่งชาติ เรื่องเสนอว่าอำนาจของมันทำให้คนมองข้ามมิติของความเป็นมนุษย์ มองข้ามความหลากหลาย ประวัติศาสตร์แห่งชาติเปิดโอกาสให้ผู้คนนิ่งเฉย ละเลยที่จะแสดงมโนธรรม หรือไม่ก็ถึงขนาดเปิดโอกาส/สร้างความชอบธรรมให้กับการลงมือทำร้ายคนอื่น เรื่องเล่าอนุญาตให้ใครทำอะไรก็ได้ เพียงเพราะคนอื่นนั้นถูกวาทกรรมความเป็นไทยในเรื่องนิยามว่าเป็น "ศัตรู" ซึ่งย่อมจะมีรูปร่างหน้าตาที่เหมือนกันหมด

นักเขียนชี้ว่าแท้จริงแล้ว ความเป็นไทย ความเป็นพม่า เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นจากแนวคิดชาตินิยมที่เพิ่งเกิดขึ้นมาไม่นาน ด้วยเงื่อนไขการสร้างประวัติศาสตร์ชาติไทยสมัยใหม่ที่ให้ความสำคัญแก่ประวัติศาสตร์กระแสหลัก เพื่อตอบสนองนโยบายทางการเมืองเรื่องการปกครองแบบรวมศูนย์ นอกจากนั้น เรื่องสั้นยังสื่อนัยยะที่น่าสนใจด้วยว่าประวัติศาสตร์กระแสหลักที่บันทึกไว้อย่างเป็นทางการนั้นเป็นสิ่งที่สะท้อนมุมมองของผู้ที่มีฐานะและอำนาจ ภายใต้ประวัติศาสตร์กระแสนี้ เสียงของผู้อื่นมักจะถูกกลบเกลื่อน เก็บกด และบางทีถูกลืมเลือนไป พลังอำนาจของกระแสหลักซึ่งสร้างขึ้นจากอำนาจทางการเมือง อำนาจทางเศรษฐกิจ ตลอดจนอำนาจครอบงำทางวัฒนธรรม ทำให้ความทรงจำทางประวัติศาสตร์ของผู้มีอำนาจกลายเป็นความทรงจำร่วมที่ทุกองคาพยพในสังคมยึดถือเป็นสรณะ และกล่อมเกล่าให้พวกเขากลายเป็นไทย จินตภาพเหล่านั้นได้ฝังตัวซ่อนอยู่ในวัฒนธรรมซึ่งมักจะปรากฏอยู่ในงานวรรณกรรมหรือถูกสร้างขึ้นใหม่ใน

เป็นของเราให้ได้ อย่างมโนหรานั้นเราก็ทำเสร็จไปเรื่องหนึ่งแล้ว
เกิดขึ้นเป็นมาในปักษีได้สมัยหินใหม่"¹²⁷

นักเขียนสร้างให้นักวิชาการท้องถิ่นที่พยายามยกย่องท้องถิ่นให้กลายเป็นผู้ร้าย ใน
ขณะเดียวกันพริ้งผ่ายพระเอกก็ไม่ได้ให้ความสนใจหรือไม่ให้ความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
เพราะไม่เห็นเหตุผลว่ามันมีความสำคัญกับวิถีชีวิตของผู้คนตรงไหน เมื่อขึ้นไปอภิปรายเรื่องหนัง
ตะลุง พริ้งจึงไม่ได้ยืนยันว่าหนังตะลุงเป็นมรดกที่เกิดขึ้นครั้งแรกในภาคใต้ เขาอ้างว่าไม่มี
หลักฐานที่ไหนกล่าวไว้ แต่เมื่ออภิปรายถึงมโนหรานั้นนักวิชาการท้องถิ่นมีหลักฐาน (ที่สร้างขึ้น?)
ยืนยันว่าเป็นของภาคใต้ พริ้งกลับโต้แย้งอย่างไม่มีหลักฐานว่า มีพัฒนาการมาจากวัฒนธรรมกรุง
ศรีอยุธยา

"นายพรานในเรื่องมโนหรานั้นก็คือพรานบุญ ได้รับนาคนาศักดิ์
สำหรับคล้องนางมโนหรารื่องเดิมเป็นชาตค ต่อมาเป็นละครชาติ
สมัยอยุธยา พวกอยุธยามาสอนให้คนใต้เล่น กลายเป็นการเล่น
มโนหราร"¹²⁸

จะเห็นได้ว่า ขณะที่วิพากษ์ว่านักวิชาการท้องถิ่นตกอยู่ภายใต้อำนาจวาทกรรมท้องถิ่น
นิยม (ซึ่งเฟื่องฟูเป็นอย่างมากในช่วงทศวรรษ 2510-2520) เรื่องก็สร้างให้พริ้งตกอยู่ภายใต้แนวคิด
ชาติ (ไทย) นิยมที่ความเจริญ/ดีงามถูกสร้างขึ้นมาจากศูนย์กลางเช่นเดียวกัน เรื่องสั้นเรื่องนี้จึงเป็น
สนามการต่อสู้ของวาทกรรมท้องถิ่น กับวาทกรรมกระแสหลักของชาติที่จบลงด้วยชัยชนะของรัฐ
ชาติ เพราะพริ้งไม่ยอมยืนยันว่าหนังตะลุงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของภาคใต้เอง เช่นเดียวกับที่
เขาตอบโต้ประวัติศาสตร์มโนหรารว่าหาใช่เป็นของคนใต้อย่างแท้จริงไม่ หากแต่เป็นมรดกทาง
วัฒนธรรมที่กรุงศรีอยุธยาส่งผ่านมาให้ท้องถิ่น

3.6 ภาษากับการไขว่คว้าความเป็นไทย

เรื่องสั้น *ลูกชายคนชวา* ของไพฑูริย์ ธัญญา ได้ทิ้งประเด็นเรื่องภาษากับการแบ่งแยก
ความเป็นไทยกับความเป็นอื่น (ชวา-ในจินตนาการ) เอาไว้อย่างน่าสนใจ จากเรื่องนี้ จะเห็นได้ว่า

¹²⁷ ภิญญา ศรีจำลอง, "พริ้งอภิปราย," ใน พริ้ง พระอภัยเดินโรง, (กรุงเทพฯ: พุศศิกา, 2525), หน้า
112.

¹²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 113.

มิติเวลาที่แตกต่างกันบนพื้นฐานทางวัฒนธรรมการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป¹²³ ดังนั้นหัวเมืองท้องถิ่นซึ่งในอดีตเคยมีฐานะเป็นรัฐหนึ่งที่ไม่ต่างไปจากอยุธยา สุโขทัย หรือรัตนโกสินทร์ จึงถูกประวัติศาสตร์ของชาติสมัยใหม่กลบเกลื่อน เก็บกด และถูกทำให้ลืมเลือนไปจากความทรงจำของคนในพื้นที่

ตัวละครในเรื่องนี้จึงรู้จักตนเองในฐานะคนไทย และมีศรัทธาเป็นพม่า เรื่องสั้นได้เสนอว่าประวัติศาสตร์กระแสหลักที่ถูกสร้างขึ้นว่าประเทศไทยเริ่มก่อตั้งและพัฒนาการอย่างเป็นลำดับขั้นมาตั้งแต่กรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์ ได้เบียดบังความเป็นจริงที่ว่าก่อนที่จะกลายเป็นประเทศไทยนั้น มีอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่อื่นๆ ที่มีประวัติศาสตร์เฉพาะของตนเองอยู่แล้ว ด้วยการประชดประชันว่าไม่ใช่เรื่องน่าแปลกใจเมื่อเด็กชาวไตในเรื่องรู้สึกผูกพันและเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันภายใต้ความเป็นไทยมากกว่าภายใต้ความเป็นคนท้องถิ่นได้ ในเมื่อเด็กเหล่านี้ไม่เคยได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และไม่เคยเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับอาณาจักรนครศรีธรรมราช เพราะนครศรีธรรมราชสำหรับบทเรียนที่พวกเขาเรียนเป็นเพียงจังหวัดหนึ่งทางภาคใต้ของประเทศไทยเท่านั้น

เห็นได้ชัดเจนว่า วรรณกรรมตั้งคำถามต่อการสร้างประวัติศาสตร์ชาตินิยมของชาติ โดยว่ารัฐใช้ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือในการสร้างชาติไทยโดยพยายามผนวกรวมท้องถิ่นต่างๆ ที่อยู่รายรอบให้กลายเป็นเพียงหนึ่งเดียว และทำให้คนในชาติจดจำเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เพียงกระแสเดียว ประวัติศาสตร์กระแสหลักกลายเป็นที่มาของการนิยามถึงอัตลักษณ์ความเป็นคนไทยที่คนในท้องถิ่นใช้นิยามตนเองอย่างเชื่อมั่น เรื่องสั้นเรื่องนี้ได้ทำหน้าที่เปิดเผยให้เห็นแง่มุมการสร้างประวัติศาสตร์ชาติว่าทรงพลังอำนาจอย่างยิ่งในการครอบงำและกลบเสียงของเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น จนส่งผลต่อการนิยามอัตลักษณ์ของคนในท้องถิ่นให้ผูกโยงกับอัตลักษณ์ของความเป็นชาติไทย

ผลงานอีกเรื่องหนึ่งของไพฑูริย์ ธัญญา ที่ตั้งคำถามกับการครอบงำของประวัติศาสตร์ความเป็นไทยอย่างจริงจังก็คือ เรื่องสั้น *ลูกชายคนชวา* เรื่องนี้เล่าถึงเรื่องราวในหมู่บ้านภาคใต้แห่งหนึ่งที่มี "วะเส็น" คนชวาที่เข้ามาในภาคใต้ช่วงสงครามโลกเป็นตัวละครเอก เรื่องเล่าว่าวะเส็น

¹²³ วิลเลียม ลิม, (โพสต์)โมเดิร์นทางเลือก: มุมมองของเอเชีย, (กรุงเทพฯ: ธรรมศาสตร์, 2548),

เป็นชาวหนุ่มในกลุ่มเชลยชาวของทหารญี่ปุ่นสมัยสงครามโลกที่ถูกจับมาเป็นคนงานสร้างถนนเพชรเกษม เขาได้รับความช่วยเหลือจากชาวบ้านไทยมุสลิมคนหนึ่งนำมาเลี้ยงดูไว้ในฐานะคนใช้ ต่อมาวะเส็นก็สร้างฐานะตัวเองจนมั่นคง ได้แต่งงานกับสาวสวยคนหนึ่งของหมู่บ้าน และมีลูกชาย (ยะฟาด) 1 คน

ถ้าหาก “บ้านสมอง” ในเรื่องสั้น *ที่นี้สมองต้อง* ของประมวล มณีโรจน์ ที่ผู้วิจัยวิเคราะห์ไปแล้วก่อนหน้านี้ได้กลายเป็นคำสามัญที่สื่อถึงความด้อยพัฒนา และล้าหลังแล้ว ชื่อ “วะเส็น” สำหรับหมู่บ้านคนไทยแห่งนี้ก็กลายเป็นคำสามัญที่สื่อถึงความสกปรก ความไร้อารยะ ความลึกลับน่ากลัว ที่ถูกชาวบ้านอ้างอิงอยู่ตลอดเวลา วะเส็นกลายเป็นคำคุณศัพท์ที่สื่อความหมายถึงความไม่เป็นไทยที่คนในหมู่บ้านใช้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินพฤติกรรมของคนอื่น และตะล่อมกล่อมเกล่าให้เข้ามาสู่ความเป็นไทยที่ยอมรับได้ เรื่องสั้นพยายามเปิดเผยให้เห็นว่าประวัติศาสตร์ของวะเส็นนั้นถูกสร้างขึ้นมาจากคนอื่นทั้งสิ้น ในระยะเวลาหลายสิบปี “ไม่เคยมีความจริงเกี่ยวกับตัวเองหลุดออกมาจากปากของวะเส็นเลย”¹²⁴

เรื่องราวของวะเส็นและลูกชายของแก ว่าไปแล้วก็เหมือนเรื่องแต่งดี ๆ นี่เอง พุดถึงวะเส็นก็ต้องพุดถึงวะอะ พุดถึงวะอะก็ต้องพุดถึงสุเหลาะ พุดถึงสุเหลาะก็ต้องพุดถึงฟาติมะและยะฟาด เรื่องราวของพวกเขาอิรุงตุงนังกันไปหมด จนไม่รู้ว่าจะเริ่มจากจุดไหนดี... แต่วะเส็นก็เหมือนอะไรสักอย่างที่เป็นสิ่งสำคัญประจำหมู่บ้านของเรานั้นแหละ เก่าแก่, แปลกประหลาดและน่าสนใจไปเสียทั้งสิ้น ชื่อของวะเส็นอยู่ในคำประชดเปรียบเปรย ชื่อของวะเส็นอยู่ในนิทานหลอกเด็ก อยู่ในวงเหล้า และอยู่ในตำนานรักของคนหนุ่มสาว ชื่อของวะเส็นอยู่ในความทรงจำของทุกๆ คนตั้งแต่หัวหงอกจนถึงหัวดำ¹²⁵

เป็นที่น่าสังเกตว่าเรื่องราวของวะเส็นนั้นเป็นเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ของบุคคลที่ถูกเขียนโดยคนอื่นทั้งสิ้น ป่าตะเล่าว่าวะเส็นและเชลยชาวเขาได้รับการช่วยเหลือให้หลบหนีออกมา

¹²⁴ ไพฑูรย์ ธีญา, “ลูกชายคนชวา,” ใน *ตุลาคม*, (กรุงเทพฯ: นาค, 2537), หน้า 124.

¹²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 125.

จากค่ายทหารญี่ปุ่น ให้มาเป็นทาสในเรือนของคนไทย ถูกตั้งชื่อให้เป็นไทยพุทธ-ไทยมุสลิมตามธรรมเนียมประเพณีของเจ้าของบ้านผู้เลี้ยงดู ส่วนตัวละคร “แม่” เล่าว่าในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 คนไทยในหมู่บ้าน “เขาเลี้ยงคนชวาเหมือนที่คนเดี๋ยวนี้อือเลี้ยงลูกแมวลูกหมา”¹²⁶ เรื่องราวของวะเสนจึงมีฐานะเป็น “เรื่องแต่ง” ที่ทั้งคลุมเครือและกระจ่างแจ้งไปในขณะเดียวกัน

ในการเล่าเรื่อง เรื่องสั้นใจที่จะเปิดเผยถึงความจริงข้อนี้ โดยการขึ้นต้นเรื่องในชีวิตของวะเสนที่จะเล่าต่อไปด้วยคำว่า “ว่ากันว่า” อันสื่อให้เห็นว่าประวัติความเป็นมาของวะเสนจะเท็จจริงอย่างไรนั้นไม่สำคัญเท่ากับว่าเมื่อมันกลายเป็นเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์แล้ว มันก็ได้ฝังตรึงตัวตนของวะเสน (และครอบครัว) เข้ากับสิ่งที่มันบอกเล่าถึงกระทั่งก่อตัวกลายเป็นอัตลักษณ์ของวะเสนและครอบครัวของเขาไปในที่สุด วะเสนจึงกลายเป็นประวัติศาสตร์แห่งความเป็นอื่นของหมู่บ้าน ที่ชาวบ้านซึ่งเรียกตัวเองว่า “ไทยพุทธและไทยมุสลิม” จำเป็นจะต้องปกป้องรักษาเอาไว้ เพื่อให้เป็นด่านกลับของความเป็นไทยของตนเองที่ดูสูงส่งและมีคุณค่า คล้ายคลึงกับที่สังคมไทยจะต้องเก็บกักและปกป้องรักษาเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสงครามไทย-พม่าเอาไว้ (ทั้งในรูปหนังสือ หลักสูตรการเรียน ภาพยนตร์ เพลง ฯลฯ) เพื่อขบเน้นความเป็นนักสู้ของชนชาติไทย และความเป็นศัตรูร้ายนักฉวยโอกาสของพม่าให้ติดตรึงอยู่นานเท่านั้น เรื่องสั้น **ลูกชายคนชวา** จึงไม่ให้วะเสน และทายาทคนชวาอย่างยะเฝ้าต้องตาย เพราะหากชาดวะเสนและยะเฝ้าไปแล้ว ธรรมชาติของการสร้างคู่ตรงข้ามก็จะพังทลาย หมู่บ้านก็จะไม่มีความเป็นอื่นของความเป็นไทยให้ชาวบ้านได้ส่องสะท้อนเห็นความเป็นไทยอันน่าสูงส่ง (เหนือสัตว์เลี้ยง) และน่าภาคภูมิใจของตนเองอีกต่อไป ขณะเดียวกัน เรื่องเล่าก็ไม่อนุญาตให้ความเป็นไทยผสมผสานกับความเป็นชวาของวะเสน ตัวบทจึงสร้างให้วะอะ ฟาติมะ ซึ่งเป็นคนไทยมุสลิมต้องตายเพราะทั้งสองคนขัดขืนวาทกรรมความเป็นไทย โดยหันไปแต่งงานและชอบพอกับคนชวา นี่คือการลงโทษที่วาทกรรมความเป็นไทยกระทำต่อตัวละคร

ในตอนจบเรื่อง วะเสนและยะเฝ้าจึงกลายเป็นเพียงพ่อลูกที่ถูกบรรยายถึงอย่างคนเสียสติ และแยกตัวเองออกห่างจากความเป็นไทยชัดเจนมากขึ้นเรื่อยๆ ผู้เขียนบรรยายตอนจบว่า

ยะเฝ้ายังมีชีวิตอยู่ เขากับพ่อยังอยู่อย่างเงียบเหงาในบ้านกลาง
สวนยางถัดจากบ้านของเราไปสักสามเส้น...ไม่มีใครรู้ว่าเกิดอะไร

¹²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 127.

ขึ้นบ้างกับพ่อลูกคู่นั้น ไม่มีใครอยากรบกวนและไปต่อแยะกับพวกเขา...ทุกย่ำค่ำ สองพ่อลูกยังออกไปตัดยางที่ในสวน พวกเขาทำในสิ่งที่เคยกระทำมาตลอดชีวิต แต่ชาวบ้านที่ตัดยางอยู่ในสวนใกล้กันมาเล่าให้ฟังว่า ทุกเช้ามีตพวกเขาจะได้ยินเสียงร้องของวะเส้นเสมอ เขาได้ยินแกพูดกับลูกชายด้วยภาษาที่ฟังไม่รู้เรื่อง คนที่ได้ยินยืนยันว่านั่นไม่ใช่ภาษาไทยที่เราพูดกัน

จะเห็นได้ว่าในตอนนี้ วะเส้นและยะผาดยังถูกกีดกันให้เป็นอื่นด้วยคุณลักษณะอีกอย่างหนึ่งนั่นก็คือภาษา กล่าวคือความเป็นไทยผูกพันอยู่กับการใช้ภาษาไทย อีกนัยหนึ่งก็คือ การใช้ภาษาไทยคือคุณลักษณะหนึ่งที่ยึดอัตลักษณ์ความเป็นไทย ดังนั้นการใช้เรื่องสั้นบอกเล่าถึงการใช้ "ภาษาที่ฟังไม่รู้เรื่อง" ของสองพ่อลูกชาวชวาจึงเป็นการผลักดันทั้งสองให้ "เป็นคนชวา" ชัดเจนมากขึ้น ในที่นี้ภาษาจึงเป็นคุณลักษณะใหม่ที่อธิบายเพิ่มเติม นอกจากเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์การตั้งบ้านเรือน (ที่แยกออกไปจากกลุ่มบ้านชาวไทย) ที่เคยถูกใช้มาแล้ว

ด้วยสัญญาณเหล่านี้ นักเขียนชี้ให้เห็นถึงความทุกข์ทรมานที่คงไม่มีวันจบสิ้นของวะเส้นและยะผาด ความทุกข์ทรมานดังกล่าว ถูกบ่งชี้ว่าหาใช่เกิดขึ้นมาจากความเป็นคนชวา (ที่แท้จริง) ของวะเส้นและยะผาดแต่อย่างใด แต่เป็นเพราะวาทกรรมความเป็นชวาที่ถูกคนไทยในหมู่บ้านสร้างขึ้นเพื่อให้ทำหน้าที่สองสะท้อนกลับไปถึงตัวตนของความเป็นไทยของคนไทยพุทธ/ไทยมุสลิมในหมู่บ้านให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ความเป็นคนชวาอันด้อยค่าของสองพ่อลูกจึงเป็นผลสะท้อนกลับของความต้องการความเป็นคนไทยที่บริสุทธิ์/สูงส่งเหนือสัตว์ของชาวบ้านมากกว่า

เรื่องสั้น *ลูกชายคนชวา* ของไพฑูริย์ ให้ข้อคิดเห็นบางอย่างเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ซึ่งนักประวัติศาสตร์ในปัจจุบันดูเหมือนจะยอมรับร่วมกันมากขึ้นทุกทีว่าประวัติศาสตร์เป็นผลของการสร้างสรรค์การเขียนในลักษณะของเรื่องแต่งหรืองานวรรณกรรม มากกว่าจะเป็นการสะท้อนความจริงในอดีตอย่างตรงไปตรงมาอย่างที่อดีตดำรงอยู่จริง*

* งานวิชาการในภาษาไทยที่เสนอความคิดดังกล่าวนี้ที่น่าสนใจเช่น ธงชัย วินิจจะกูล, "ผู้ร้ายในประวัติศาสตร์ไทย กรณีพระมหาดรรมาชวา," ในพิเศษ เจียจันทร์พงษ์ *พระมหาดรรมาชวา กษัตริย์ราช*, (กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, 2546).; เศรษฐ เจริญศิลป์ "โครงเรื่องของประวัติศาสตร์ไทย" ใน *เจ้าสัว ชุนศึก ศักดินา ปัญญาชน และคนสามัญ*, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2550).;

ความตระหนักว่าประวัติศาสตร์เป็นเรื่องที่ถูกสร้างขึ้น ยังปรากฏให้เห็นในผลงานรวมเรื่องสั้นของกัญญา ศรีจำลอง เรื่อง **พริ้ง พระอภัย** เป็นเรื่องสั้นชุดมีทั้งหมด 30 ตอน นำเสนอเรื่องราวของพริ้ง พระอภัย นายหนังตะลุงผู้มีชื่อเสียงของภาคใต้ที่เดินทางไปแสดงในที่ต่างๆ ทั้งในภาคใต้และประเทศมาเลเซีย เรื่อง **พริ้ง พระอภัย** ได้รับความนิยมนักอ่านเป็นอย่างมากในช่วงกลางทศวรรษ 2510-2520 เนื่องจากช่วงนั้นกระแสการศึกษาวัฒนธรรมและสืบท้องถิ่นนิยมกำลังได้รับความสนใจจากวงวิชาการ นักเขียน และปัญญาชนไทยเป็นอย่างสูง ในจำนวนทั้งหมด 30 ตอน เรื่องสั้นตอน **พริ้งอภิปราย** ยอมรับว่าประวัติศาสตร์คือการสร้างแต่ง แต่ก็ยอมรับด้วยท่าทีของการโต้แย้งว่า แม้เป็นการสร้างแต่งแต่ก็ควรจะต้องขึ้นจากหลักฐานที่เชื่อถือได้

เรื่องสั้นกล่าวถึงเหตุการณ์ในวันอภิปรายทางวิชาการเกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่น นักวิชาการเชิญพริ้งในฐานะนายหนังผู้โด่งดังไปอภิปรายเกี่ยวกับกำเนิดหนังตะลุงที่วิทยาลัยแห่งหนึ่งในภาคใต้ พริ้งปฏิเสธ เนื่องจากคิดว่าตนไม่มีความรู้ทางด้านนี้ดีพอ แต่ผู้เชิญก็ยังยืนยันเพราะเห็นว่าพริ้งเป็นนายหนังที่มีคนนิยม คำพูดของพริ้งจะสามารถสร้างความหนักแน่นให้กับประวัติศาสตร์หนังตะลุงได้

เรื่องสั้นเรื่องนี้ได้เปิดฉากวิจารณ์นักวิชาการท้องถิ่นในฐานะนักประวัติศาสตร์ที่สร้างหลักฐานขึ้นมาเพื่อสนับสนุนท้องถิ่นตนเอง เรื่องสั้น **พริ้งอภิปราย** แสดงให้เห็นว่าการถูกครอบงำด้วยวาทกรรมท้องถิ่นนิยมทำให้เกิดการบิดเบือนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น นักวิชาการท้องถิ่นในเรื่องนี้จึงยอมทำทุกวิถีทางให้สังคมเชื่อว่าท้องถิ่นได้เป็นผู้เริ่มการแสดงมโนห์ราเป็นที่แรก เมื่อไม่มีหลักฐานรองรับมากพอพวกเขาจึงสร้างหลักฐานขึ้นมา ดังตัวละครที่ชื่ออาจารย์วชิรงค์ได้บอกแก่พริ้งว่า

“เราต้องสร้างหลักฐานขึ้นมาเอง” นักวิชาการผู้มีชื่อเสียงด้าน
ศิลปวัฒนธรรมไทยพูดอย่างหนักแน่น “สมัยนี้ทุกภาคในเมืองไทย
เร่งเร้าความสำคัญของถิ่นกันมาก เราต้องหาทางทำให้หนังตะลุง

ตรีศิลป์ บุญขจร, “จะเอานิยายอะไร จากประวัติศาสตร์ในนวนิยาย?”, *ศิลปวัฒนธรรม* ปีที่ 21 ฉบับที่ 1 พฤศจิกายน 2542.

เป็นของเราให้ได้ อย่างมโนหรานันเราก็ทำเสร็จไปเรื่องหนึ่งแล้ว
เกิดขึ้นเป็นมาในปักษีได้สมัยหินโน่น"¹²⁷

นักเขียนสร้างให้นักวิชาการท้องถิ่นที่พยายามยกย่องท้องถิ่นให้กลายเป็นผู้ร้าย ในขณะเดียวกันพริ้งฝ่ายพระเอกก็ไม่ได้ให้ความสนใจหรือไม่ให้ความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพราะไม่เห็นเหตุผลว่ามันมีความสำคัญกับวิถีชีวิตของผู้คนตรงไหน เมื่อขึ้นไปอภิปรายเรื่องหนึ่ง ตะลุง พริ้งจึงไม่ได้ยืนยันว่าหนังตะลุงเป็นมหรสพที่เกิดขึ้นครั้งแรกในภาคใต้ เขาอ้างว่าไม่มีหลักฐานที่ไหนกล่าวไว้ แต่เมื่ออภิปรายถึงมโนหรานที่นักวิชาการท้องถิ่นมีหลักฐาน (ที่สร้างขึ้น?) ยืนยันว่าเป็นของภาคใต้ พริ้งกลับโต้แย้งอย่างไม่มีหลักฐานว่า มีพัฒนาการมาจากวัฒนธรรมกรุงศรีอยุธยา

"นายพรานในเรื่องมโนหรานันแกคือพรานบุญ ได้รับนาคบาศก์
สำหรับคล้องนางมโนหรานเรื่องเดิมเป็นชาดก ต่อมาเป็นละครชาติรี
สมัยอยุธยา พวกอยุธยามาสอนให้คนได้เล่น กลายเป็นการเล่น
มโนหราน"¹²⁸

จะเห็นได้ว่า ขณะที่วิพากษ์ว่านักวิชาการท้องถิ่นตกอยู่ภายใต้อำนาจวาทกรรมท้องถิ่นนิยม (ซึ่งเฟื่องฟูเป็นอย่างมากในช่วงทศวรรษ 2510-2520) เรื่องก็สร้างให้พริ้งตกอยู่ภายใต้แนวคิดชาติ (ไทย) นิยมที่ความเจริญ/ดีงามถูกสร้างขึ้นมาจากศูนย์กลางเช่นเดียวกัน เรื่องสั้นเรื่องนี้จึงเป็นสนามการต่อสู้ของวาทกรรมท้องถิ่น กับวาทกรรมกระแสหลักของชาติที่จับลงด้วยชัยชนะของรัฐชาติ เพราะพริ้งไม่ยอมยืนยันว่าหนังตะลุงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของภาคใต้เอง เช่นเดียวกับที่เขาตอบโต้ประวัติศาสตร์มโนหรานว่าหาใช่เป็นของคนใต้อย่างแท้จริงไม่ หากแต่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่กรุงศรีอยุธยาส่งผ่านมาให้ท้องถิ่น

3.6 ภาษากับการไขว่คว้าความเป็นไทย

เรื่องสั้น *ลูกชายคนชวา* ของไพฑูริย์ ธีธัญญา ได้ทิ้งประเด็นเรื่องภาษากับการแบ่งแยกความเป็นไทยกับความเป็นอื่น (ชวา-ในจินตนาการ) เอาไว้อย่างน่าสนใจ จากเรื่องนี้ จะเห็นได้ว่า

¹²⁷ ภิญโญ ศรีจำลอง, "พริ้งอภิปราย," ใน พริ้ง พระอภัยเดินโรง, (กรุงเทพฯ: พุดศจิกา, 2525), หน้า 112.

¹²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 113.

“ภาษา” ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการขีดพรมแดนทางชาติพันธุ์ และสถาปนาความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เหมือนกันระหว่างชาวใต้ที่ใช้ภาษาใต้ (ในนามของภาษาไทย) และชาวชวา ที่ใช้ภาษาที่ “ฟังไม่รู้เรื่อง”

อย่างไรก็ดี เมื่อต้องปฏิสัมพันธ์กับศูนย์กลางอำนาจ ภาษาใต้ที่เคยมีสถานะเหนือภาษาของคนชวาก็กลายเป็นภาษาของคนท้องถิ่นที่ขาดมิติของความเป็นไทยที่ชัดเจน แทบจะไม่แตกต่างอะไรกับภาษาคนชวาเมื่อต้องเผชิญหน้ากับภาษาใต้ ในมิติของความเป็นไทย ภาษาใต้กลายเป็นสัญลักษณ์ของความล้าหลัง และการเข้าไม่ถึงความทันสมัยซึ่งศูนย์กลางมี ด้วยเหตุนี้ ในบันทึกคดีภาคใต้จำนวนหนึ่ง ผู้วิจัยจึงพบว่า นักเขียนได้พยายามเปิดเผยให้เห็นว่าภาษากลางถูกสร้างให้เป็นสัญลักษณ์แทนความเป็นสมัยใหม่ที่มาพร้อมกับการพัฒนา และเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัย ดังเช่น ในเรื่อง *พริ้ง พระอภัย* ที่นายหนึ่งต้องเรียนภาษากลางจากการเรียนแบบวิทยุ หรือในเรื่อง *คำคืนของพุ่มนี้* ของประมวล มณีโรจน์ ที่ผู้เล่าเรื่องวิตกต่อความสามารถในการสื่อสารของโทรทัศน์ว่าจะทำให้ภาษาถิ่นและสำนักทางรากเหง้าของท้องถิ่นลบเลือนไปในที่สุด

กบเขียด จิ้งหรีด และนกกลางคืนยังคงทำเสียงของมันได้ยินอยู่ใน
เงามืด แต่ลำเนียงภาษากลางจากเจ้าเครื่องมหัศจรรย์ก็กลับ
เสียงเจ็ยแจ้วที่สืบต่อมาจากความเป็นอดีตนั้นเสียแล้ว¹²⁹

ความสามารถในการ “กลบเสียงเจ็ยแจ้ว...(ของ) อดีต” ในความหมายของข้อความข้างต้น คือความวิตกต่อความสามารถของภาษากลางในการทำลายจิตสำนึกและวิถีคิดที่ตัดขาดจากรากเหง้าแห่งจิตวิญญาณของผู้คนในท้องถิ่น ภิญญู ศรีจำลอง ยืนยันว่าความสามารถของภาษาเช่นที่ประมวลวิตกนั้นมีอยู่จริง ภาษาทำให้คนสร้างกำแพงเพื่อแยกตัวเองออกมาจากคนอื่น ๆ และวัฒนธรรมใดๆ ที่ดูดียกว่า ดังเช่นตัวละคร นายอำเภอ ในเรื่องสั้น *ตัดลิ้นหนังตะลุง* ของภิญญู ศรีจำลอง ที่แม้รูปลักษณะภายนอกจะเห็นได้ชัดเจนว่าเป็นคนใต้ แต่เขาก็พยายามปฏิเสธอัตลักษณ์ความเป็นใต้ โดยการยืนยันกับนายพริ้ง ว่าเขาเป็นคนกรุงเทพฯ¹³⁰ จนนายพริ้งวิจารณ์ว่า

¹²⁹ ประมวล มณีโรจน์, “คำคืนของพุ่มนี้,” ใน *หมู่บ้านวิสามัน*, (สงขลา: ประภาคาร, 2532), หน้า 180.

¹³⁰ ภิญญู ศรีจำลอง, *พริ้ง พระอภัย กริดเลือดหนังตะลุง*, (กรุงเทพฯ: จตุจักร, 2522), หน้า 34.

เป็นความอาภัพอย่างหนึ่งของคนใต้ในสมัยก่อน ตรงที่คนใต้คนใดมี
อำนาจวาสนาขึ้นมา ถึงแม้ว่าจะมีเทือกเขาเหล้ากอเป็นคนถิ่นนั้น
จะต้องอ้างตนเองเป็นคนเกิดในภาคกลาง แม้แต่ภาษาใต้ก็ไม่ยอม
พูด¹³¹

การปฏิเสธตัวเองของนายอำเภอ ดูเหมือนจะยืนยันในข้อสังเกตของฟานงที่กล่าวถึงความ
พยายามเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของคนดำในแอนทิลีส (Antilles) ซึ่งเป็นประเทศอาณานิคมว่า คน
ดำเหล่านี้ตกอยู่ภายใต้การครอบงำจากการสร้างคำอธิบายของชาวมิวชาวที่ทำให้พวกเขารู้สึกด้อย
กว่าทั้งภาษา วัฒนธรรม หรือประวัติศาสตร์ คนดำเหล่านี้จึงต้องการที่จะปฏิบัติตัวให้ใกล้เคียงกับ
ชาวมิวชาว โดยการเรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมของชาวมิวชาว ดังนั้นยิ่งคนดำมีความสามารถในการ
ใช้ภาษาแบบคนมิวชาวเพิ่มมากขึ้นเท่าใดก็ยิ่งทำให้พวกเขา รู้สึกว่าตนเองมีความเป็นมนุษย์
สูงขึ้นเท่านั้น คนดำเหล่านี้จึงได้ละทิ้งภาษาและวัฒนธรรมของตนเองและหันมารับภาษาและ
วัฒนธรรมของชาวมิวชาวแทน ในขณะที่เขาอยู่ในร่างกายของชาวนิโกรมิวดำ แต่เขากลับสวมทับ
ด้วยหน้ากากของชาวมิวชาว¹³² หากเปรียบเทียบกรณีของนายอำเภอ ก็อาจอธิบายได้ว่า คนใต้
อย่างนายอำเภอได้กลายเป็นคนของรัฐไปแล้วโดยหน้าที่ในฐานะข้าราชการ ดังนั้นเพื่อความ
เป็นคนของรัฐสมบูรณ์แบบ เขาจึงต้องทำให้คนอื่นเชื่อว่าเขาเป็นคนกรุงเทพฯ ด้วยการพูด
ภาษากลาง ในแง่นี้ ระดับความสามารถในการพูดภาษากลางจึงสัมพันธ์กับระดับของความ
เป็นคนไทย (ที่มีกรุงเทพฯเป็นต้นแบบ) นายอำเภอจึงยกยอ พริ้ง ว่าแม้จะไม่ได้รับการศึกษา แต่ก็
ชาวบ้านที่เก่งมากเพราะพูดภาษากลางได้ชัด ดังนั้นเขาจึงถูกวางตัวให้เป็นนายหนังตะลุงผู้ทำ
หน้าที่เผยแพร่นโยบายวัฒนธรรมรัฐนิยมของรัฐบาล จอมพล ป.พิบูลสงคราม¹³³

บนแกนของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ภาษากลางเหนือกว่าภาษาถิ่นนี้ สถานภาพของ
ภาษาใต้จึงกลายเป็นภาษาของคนบ้านนอก ภาษาของผู้ไม่มีความรู้ อยู่ในฐานะเป็นรองที่ต้องโอบ
อุ้ม และเปลี่ยนแปลง ดังที่ในโรงเรียน ครูมักจะพูดภาษากลางกับนักเรียนเพื่อกลมกลืนให้พวกเขา
เขาคุ่นชิน และสามารถพูดได้ถูกต้องชัดเจน¹³⁴ แม้แต่การแสดงหนังตะลุง ก็ใช้ภาษาเป็นกำแพง
แสดงสถานภาพของตัวหนัง กล่าวคือ กำหนดให้ตัวพระตัวนาง และเจ้าเมือง-มเหสี สนนหากัน

¹³¹ เรื่องเดียวกัน.

¹³² Frantz Fanon, *Black Skin, White Masks*, (New York: Grove Press, 1967), p.17-18.

¹³³ ภิญญู ศรีจำลอง, "ตัดลิ้นหนังตะลุง," ใน พริ้ง พระอภัย กริดเลือดตะลุง, หน้า 31.

¹³⁴ พนม นันทพุกษ, บองหลา, (พิมพ์ครั้งที่ 3), (กรุงเทพฯ: มิ่งมิตร, 2547), หน้า 110.

ด้วยภาษากลาง แต่ตัวละครหรือตัวละครไม่สำคัญอื่นๆ ให้สนทนากันด้วยภาษาถิ่นได้ ดังที่ปรากฏในเรื่อง **พริ้ง พระอภัย** ของ ภิญโญ ศรีจำลอง ตอนหนึ่งว่า

"เออ-มีอยู่เรื่องหนึ่ง เรื่องพูดภาษาเวลาเล่นบทเจรจา นั่นสุดต้องทำให้ดี เพราะเวลาเล่นสุดต้องใช้ทั้งสองแบบ ภาษากลางสำหรับตัวพระ ตัวนางตัวเจ้าเมืองตัวนางพญา แต่ตัวละครตัวประกอบเขานิยมให้แหล่งภาษาบ้านเรา สูเรียนการแหล่งข้าหลวง (ภาษากรุงเทพฯ) จากวิทยุ นั่นดีแล้ว แต่เวลาเล่นต้องระวังให้มากๆ...นายหนังบางคนจึงว่า กลอนผิดความหมายไป เช่น บรรยายผู้หญิงเหาะว่า 'แม่สาวน้อย ลอยเหล็กตัดเมฆใหญ่' มุ่งเอาสัมผัส คิดดูแล้วก็น่าขัน"¹³⁵

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า การกำหนดภาษาในการแสดงหนังตะลุงให้เป็นสองระดับ โดยการกำหนดให้ตัวละครสำคัญและมีสถานะทางสังคมสูง เช่นตัวเจ้าเมืองหรือนางพญา ซึ่งถือกันว่าเป็นชนชั้นปกครองสนทนาด้วยภาษากลาง ในขณะที่กำหนดให้ตัวละครที่ตลกขบขัน และไม่มีบทบาทสำคัญเป็นแค่ตัวละครประกอบสนทนาด้วยภาษาถิ่นได้ซึ่งเป็นภาษาของตนเอง การแบ่งแยกระดับของภาษาเช่นนี้เป็นการแสดงชัดเจนถึงการครอบงำทางวัฒนธรรมที่ผู้อยู่ได้อำนาจยอมรับการครอบงำอย่างไม่รู้ตัวว่า ตนเองอยู่ในฐานะที่เป็นรองหรือด้อยกว่าศูนย์กลางบทบาทของคนที่สนทนาด้วยภาษาถิ่นได้อย่างพวกเขาจึงเป็นได้แค่ตัวประกอบหรือตัวละครตลกเท่านั้น

พนม นันทพฤษ ในนวนิยายเรื่อง **บองหลา** ก็เปิดเผยถึงการครอบงำในรูปลักษณะเดียวกัน เรื่องเปรียบเทียบให้เห็นผ่านการสร้างตัวละครที่มีความแตกต่างกันในด้านความสามารถในการใช้ภาษากลาง คนหนึ่งคือ ครูผล ที่พูดภาษากลางเหนือๆ และครูสมทรง ที่พูดภาษากลางได้ชัดเจน¹³⁶ ครูสมทรงเป็นตัวอย่างของครูที่สมบูรณ์แบบ พนมสร้างให้เด็กๆ ประทับใจกับการสอนของครูสมทรงว่าเป็นคนสอนดีมีความรู้ และเป็นที่รักใคร่ของเด็ก ขณะที่การสอนของครูผลสำเนียงพูดภาษากลางที่แปร่งๆ เพี้ยนๆ ทำให้กลายเป็นเรื่องน่าขัน

¹³⁵ ภิญโญ ศรีจำลอง, "พริ้ง พระอภัย," ใน **พริ้งพระอภัย กริดเลือดหนึ่งตะลุง**, (กรุงเทพฯ: จตุจักร, 2523), หน้า 10-11.

¹³⁶ พนม นันทพฤษ, **บองหลา**, (พิมพ์ครั้งที่ 3), (กรุงเทพฯ: มิ่งมิตร, 2547), หน้า 118.

ภาพการยอมรับของเด็กๆ ที่ค่อนข้างตรงกันข้ามกันระหว่างครูสมทรงกับครูผล ยืนยันว่าผู้ที่เข้าถึงภาษากลางนั้นย่อมมีอภิสิทธิ์มากกว่าผู้ที่เข้าไม่ถึงหรือเข้าใกล้ได้น้อยกว่า ภิญญู ศรีจำลอง ก็ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้เช่นเดียวกันว่าการใช้ภาษากลางนั้นสามารถนำพาให้ท้องถิ่นเข้าถึงการบริการจากรัฐได้ดีกว่า ด้วยเหตุนี้การที่ชาวใต้พูดภาษากลางไม่ได้ หรือพูดได้แต่ไม่ชัดเจนก็อาจทำให้การสื่อความหมายและความต้องการไม่สัมฤทธิ์ผล ดังในข้อความที่ผู้วิจัยอ้างอิงข้างต้นว่า นายหนังตะลุงถูกสอนให้ฝึกฝนพูดภาษากลางให้ชัดเจน ไม่เช่นนั้นแล้ว ถ้าขับบทออกลำเนียงทองแดง ได้ปนกลางก็อาจทำให้ “กลอนผิดความหมายไป”¹³⁷ เช่นเดียวกับในเรื่อง *ตัดลิ้นหนังตะลุง* ที่ผู้เขียนให้นายหนังฝรั่ง แสดงความวิตกว่าชาวบ้านอาจเข้ารับสิทธิจากทางราชการได้ลำบากถ้าพูดภาษาทองแดง หรือ “ภาษาที่...ไม่เป็นทั้งภาษากลางหรือภาษาใต้” ดังตอนหนึ่งว่า

ฝรั่งนี่ก็เลยไปถึงราษฎรทั่วไปโดยเฉพาะคนแก่คนเฒ่าเมื่อมาติดต่อกับทางราชการมักได้รับความลำบากเป็นอย่างยิ่งเพราะพูดภาษากลางไม่ได้ ภาษาที่คนเหล่านั้นฝันพูดออกไปไม่เป็นทั้งภาษากลางหรือภาษาใต้¹³⁸

ทั้งเรื่อง *บองหลา* และ *ตัดลิ้นหนังตะลุง* แสดงให้เห็นว่าภาษากลางนั้นเป็นเครื่องมือในการครอบงำทางวัฒนธรรมของศูนย์กลางที่แพร่กระจายเข้ามาสู่ท้องถิ่นพร้อมกับการพัฒนาของรัฐ ด้วยเหตุนี้เมื่อชาวบ้านต้องการการเข้าถึงการบริการของรัฐ จึงต้องใช้ภาษากลางเป็นเครื่องมือ ภาษากลางจึงกลายเป็นภาษามาตรฐานที่ท้องถิ่นจะต้องลอกเลียนแบบให้เหมือน วรรณกรรมเหล่านี้ตั้งใจเปิดเผยว่า การครอบงำของศูนย์กลางนั้นทำให้ชาวบ้านใฝ่ฝันที่จะเหมือนกรุงเทพฯ ผ่านภาษาพูดด้วย ยิ่งพูดได้ชัดมากเท่าใด เสียงและตัวตนของคนในท้องถิ่นก็จะถูกได้ยิน/ยอมรับว่ามีอยู่มากขึ้นเท่านั้น ดังนั้นภาษากลางจึงหาใช่เป็นเพียงเครื่องมือสื่อสาร และเครื่องมือในการเข้าถึงผลประโยชน์จากรัฐเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องแสดงสถานะที่ทำหน้าที่แยะแยะว่าใครเป็นใครเป็นคนใต้หรือเป็นคนไทย เป็นคนท้องถิ่นหรือคนเมือง เป็นคนล้าสมัยหรือทันสมัย แน่นนอนว่าภายใต้อำนาจของวาทกรรมการพัฒนาจากศูนย์กลาง คนท้องถิ่นจำนวนไม่น้อยถูกตะล่อมกล่อมเกล่าให้ยอมรับและเชื่อมั่นว่าความเป็นคนที่มีคุณค่า มีหน้ามีตานั้นได้คือความเป็นคนไทยที่มี

¹³⁷ ภิญญู ศรีจำลอง, “ฝรั่ง พระอภัย,” ใน *ฝรั่งพระอภัย กริดเลือดหนังตะลุง*, (กรุงเทพฯ: จตุจักร, 2523), หน้า 11.

¹³⁸ ภิญญู ศรีจำลอง, “ตัดลิ้นหนังตะลุง,” ใน *ฝรั่งพระอภัย กริดเลือดหนังตะลุง*, (กรุงเทพฯ: จตุจักร, 2523), หน้า 30-31.

กรุงเทพฯ เป็นตัวแบบ การเข้าถึงภาษากลางสำหรับชาวบ้านจึงเสมือนเป็นการเข้าถึงความเป็นคนไทย ซึ่งเข้าใจว่านี่อาจจะเป็นหนทางหนึ่งที่จะนำพาพวกเขาให้หลุดพ้นไปจากท้องถิ่นที่ยากจน อ่อนแอ และด้อยโอกาส

ในนวนิยายเรื่อง *บองหลา* นั้น มีประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่ง คือ เรื่องชื่อของตัวละครเอกที่ผู้เขียนใช้ *บองหลา* มาจากชื่อของตัวละครของนายหนึ่งตะลุงคณะหนึ่ง (หนังจวน) นอกจากนั้น บองหลายังเป็นคำเฉพาะถิ่นหมายถึงงูจงอาง อย่างไรก็ตาม เมื่อเข้าไปเรียนในเมือง บองหลา ก็นำเสนอตัวเองด้วยชื่อ *บุญรักษ์* ซึ่งเป็นชื่อจริงตามทะเบียนบ้าน สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าในพื้นที่สาธารณะและสถานที่ราชการ* ซึ่งความเป็นไทยย่อมกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป บุคคลจะต้องแสดงตัวตนหรืออัตลักษณ์ที่สัมพันธ์กับความเป็นไทย อันจะสะท้อนกลับไปถึงพื้นที่ของการใช้ภาษากลางด้วยว่าเป็นภาษาสำหรับสื่อสารกันในพื้นที่ที่เป็นสาธารณะ และสามารถสื่อสารได้ในวงกว้าง เช่น โรงเรียน สถานที่ราชการ หนังสือพิมพ์ สื่อบันเทิงในรูปแบบต่างๆ เช่น เพลงละคร ภาพยนตร์ ในขณะที่ภาษาถิ่นได้ใช้ได้เฉพาะพื้นที่ส่วนตัวคือกับบุคคลในครอบครัว ญาติมิตรหรือคนในชุมชนที่คุ้นเคยกัน การเลือกสื่อสารด้วยภาษาใดในสถานที่ใดได้แสดงให้เห็นถึงการให้พลังอำนาจและความเข้มแข็งของภาษาที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน พื้นที่ทางภาษาที่หดแคบและสำคัญน้อยลงจะค่อยถูกละเลยและแทนที่ด้วยภาษาที่มีอำนาจเหนือกว่าในที่สุด

จากที่ผู้วิจัยได้กล่าวมา แสดงให้เห็นว่าบันเทิงคดีภาคใต้ไม่เพียงแต่ตระหนักถึงการครอบงำทางการศึกษา เศรษฐกิจ และทรัพยากรเท่านั้น แม้แต่ภาษา ท้องถิ่นภาคใต้ก็ถูกทำให้กลายเป็นอื่น น้ำเสียงเช่นนี้แสดงออกถึงความเจ็บปวดที่ท้องถิ่นถูกบังคับให้ต้องใช้ภาษากลางซึ่งเป็นภาษาของผู้ครอบงำ บันเทิงคดีภาคใต้ยืนยันว่าภาษาใต้เป็นเครื่องมือที่ใช้ยืนยันอัตลักษณ์ความเป็นคนได้อย่างหนึ่ง ดังเช่นเรื่อง *โหยหาถึงแล้วชีวิตฉัน*¹³⁹ ของคมสัน พงษ์สุธรรม ที่เล่าเรื่องราวของนกขุนทองที่ถูกนำมาเลี้ยงและฝึกให้พูดภาษาคน และเมื่อมันเลียนเสียงก็จะถูกชื่นชมว่าเก่ง แต่ในหัวใจของนกขุนทอง มันได้แต่พร่ำถึงอิสระภาพ และไม่ต้องการที่จะพูดภาษาที่ไม่ใช่ของตนเอง

* สถานที่ราชการนั้นโดยนิยามแล้วเป็นพื้นที่สาธารณะประเภทหนึ่งเช่นเดียวกัน แต่เป็นสาธารณะอีกแบบหนึ่ง คือ "สาธารณะห้ามเข้า"

¹³⁹ คมสัน พงษ์สุธรรม, "โหยหาถึงแล้วชีวิตฉัน," ใน *คนเฒ่า* (กรุงเทพฯ: ศิลปวรรณกรรม, 2530), หน้า 39-44.

กล่าวได้ว่า นกขุนทองในเรื่องสั้นเรื่องนี้เป็นสัญลักษณ์แทนท้องถิ่นที่ถูกครอบงำทางภาษาคมสันสร้างบุคลาธิษฐานให้นกพูดได้ มีอารมณ์ความรู้สึก จึงสามารถใช้นกเปิดเผยภาวะขัดแย้งของผู้ที่ถูกครอบงำออกมาได้อย่างน่าสะเทือนอารมณ์ เพราะภาษาคนสำหรับนกนั้นไม่ได้มีประโยชน์อะไรเลย สิ่งนี้สะท้อนได้ตอบให้เห็นถึงภาษากลางในหมู่มนุษชาติได้ว่าอาจจะไม่ใช่ภาษาของชีวิตประจำวันที่จะมีคุณค่าขึ้นมาได้ トラบไตที่คนส่วนใหญ่ยังคงพูดภาษาได้กันอยู่ ภาษาคนสำหรับนกขุนทองนำมาสู่ความเศร้าสลดหดหู่เช่นไร ภาษากลางสำหรับคนได้ก็คงสร้างอารมณ์ให้คล้ายคลึงกัน

สรุป

จากการที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์บทกวีของนักเขียนภาคใต้ตั้งแต่ พ.ศ.2522-2546 เพื่อแสดงให้เห็นว่า วรรณกรรมได้สร้างวาทกรรมตอบโต้การครอบงำของวัฒนธรรมกระแสหลักด้วยการเปิดเผยให้เห็นถึงการครอบงำท้องถิ่นและการเปลี่ยนแปลงของท้องถิ่นใต้ภายใต้การครอบงำนั้น พบว่าวรรณกรรมให้ความสำคัญกับการเปิดเผยการครอบงำในประเด็นหลักๆ 6 ประการด้วยกัน คือการครอบงำทางการศึกษา เศรษฐกิจ การคมนาคมและเทคโนโลยี การแพทย์สมัยใหม่ ประวัติศาสตร์ และภาษา อย่างไรก็ตาม นักเขียนไม่ได้ต่อต้านการครอบงำอย่างอนุรักษ์นิยมสุดขีด แต่มีการยอมรับบางด้านของการพัฒนาด้วย เช่น ด้านการศึกษา ด้านการแพทย์ ด้านเทคโนโลยี และภาษา ตัวอย่างเช่นในด้านการศึกษา บทกวีในช่วงทศวรรษ 2520 ยอมรับถึงความสามารถบางด้านของความรู้สมัยใหม่ที่จะเข้ามาช่วยเติมเต็มความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่นเพื่อทำให้ท้องถิ่นกลายเป็น "ท้องถิ่นสมัยใหม่" ที่มีฐานะหรือศักดิ์ศรีเท่าเทียมกับเมือง โดยที่ไม่ต้องกลายเป็นเมืองไปด้วย การเข้ารับการศึกษาสมัยใหม่จึงเป็นปรากฏการณ์ที่วรรณกรรมในช่วงทศวรรษ 2520 เน้นย้ำเป็นพิเศษ โดยสร้างให้ชาวบ้านชื่นชมยินดีกับการที่เยาวชนในท้องถิ่นได้เข้าไปเรียนในเมือง ด้วยความหวังว่าเมื่อเรียนจบแล้ว เยาวชนเหล่านี้จะกลับมาเป็นคนท้องถิ่นคุณภาพที่จะผลักดันให้ท้องถิ่นซึ่งถูกมองว่าบ้านป่าดงหลัง ได้ยกระดับกลายเป็นท้องถิ่นสมัยใหม่หรือในด้านการแพทย์ ที่ท้องถิ่นยอมรับประสิทธิผลของการบำบัดโรคโดยการแพทย์สมัยใหม่ จึงพยายามที่จะเข้าถึงให้ได้ ส่วนในด้านการเทคโนโลยีการสื่อสาร ท้องถิ่นก็ให้การยอมรับว่ามันจะเป็นช่องทางที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ๆ อันจะเพิ่มศักยภาพให้แก่การดำรงอยู่ในโลกทุนนิยมได้ ตัวอย่างที่ชัดเจนก็คือประมวล มณีโรจน์ ที่ยอมรับว่าโทรทัศน์นั้นหาได้เลวร้ายโดยตัวของมันเอง แต่ผลในทางลบที่เกิดขึ้นแก่ชนบทนั้นเป็นเพราะผู้ใช้เครื่องมือเหล่านั้นมุ่งให้ความสำคัญกับการเติบโตทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของศูนย์กลางมากเกินไป ความเป็นจริงข้อนี้อาจเห็นได้ชัดมากขึ้นเมื่อย้อนกลับไปพิจารณาขยายคำกลอนเรื่อง *สองร้อยปีฤาสิ้นเสดสา* ที่นักเขียนชาวใต้หาคคน

เขียนขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2525 ผลงานเรื่องนี้ยืนยันชัดเจนว่านักเขียนชาวไต้หวันยอมรับความเป็นไทยของรัฐ ศูนย์กลาง เพียงแต่เรียกร้องให้นิยามความหมายของความเป็นไทยครอบคลุมมาถึงผู้คนในท้องถิ่น ด้วย ลักษณะที่ดูเหมือนเป็นการประนีประนอมนี้ อาจเกิดขึ้นจาก 2 สาเหตุด้วยกัน ประการแรก คือ เมื่อท้องถิ่นไม่อาจสกัดกั้นการพัฒนาที่ลุ่มลึกลงไปในช่วงทศวรรษ 2520 ได้ จึงจำเป็นต้องแสวงหาแนวทางที่จะอยู่กับความเปลี่ยนแปลงนั้นให้ได้ ประการต่อมา เครื่องมือของวาทกรรมการพัฒนาบางอย่างมีสัมฤทธิ์ผลเชิงประจักษ์ที่ท้องถิ่นเชื่อว่าสามารถยกระดับชีวิตของพวกเขาได้จริงๆ จึงยินดียอมรับ พร้อมทั้งเรียกร้องให้รัฐจัดการให้ท้องถิ่นอย่างทั่วถึงและเพียงพอ

อย่างไรก็ดี ท้ายที่สุดแล้ว ในวาระกรรมช่วงทศวรรษ 2530 ถึงต้นทศวรรษ 2540 ก็ตื่นตระหนกถึงความจริงที่ว่า การครอบงำทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจนั้นเต็มไปด้วยความรุนแรง การศึกษาศูนย์ใหม่ที่วรรณกรรมในทศวรรษ 2520 เคยฝันว่าจะยกระดับให้ท้องถิ่นเป็นท้องถิ่นที่ทันสมัยโดยไม่ต้องกลายเป็นเมืองนั้นเป็นเพียง “ฝันสลาย” เมื่อถึงทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา วรรณกรรมจึงตอบโต้การครอบงำโดยการเปิดเผยว่าการศึกษาคือทำให้ท้องถิ่นอ่อนแอลงอย่างสิ้นเชิง ไม่ว่าจะในทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ หรือจิตวิญญาณ วาทกรรมการพัฒนาที่น่าถนุ ไฟฟ้า และสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานอื่นๆ เข้ามาสู่ท้องถิ่น ไม่เพียงแต่ไม่ได้ทำอะไรแก่ท้องถิ่นเท่านั้น แต่ยังฉกฉวยเอาไปจากท้องถิ่น โดยที่ท้องถิ่นไม่อาจทักท้วงอะไรได้เลย ถนุถนอมเอาไปจากท้องถิ่นทั้งทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรบุคคล การศึกษากล่อมเกลาคือคนท้องถิ่นรังเกียจตัวเอง การแพทย์ลอยแพคนท้องถิ่นให้ฝืนถึงประสิทธิผลในการรักษา แต่เข้าไม่ถึงเพราะพวกเขาต้องจ่ายเป็นตัวเงินซึ่งท้องถิ่นไม่มีและไม่มีความสามารถเสาะแสวงหามาได้อย่างเพียงพอ

บันทึกคดีภาคใต้ได้พยายามเปิดเผยให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ส่งผลถึงความเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง ตั้งแต่จิตสำนึก อุดมการณ์ ความเชื่อ และวิถี เศรษฐกิจ ท้องถิ่นภาคใต้กลายเป็นดินแดนชายขอบของสังคมสมัยใหม่ที่มีกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่เป็นตัวแบบ พวกเขาประสบปัญหาความยากจน ไม่มีความภาคภูมิใจในตัวเอง ไม่มั่นใจ และไม่มีฐานทางทรัพยากรที่พอเพียงสำหรับการยืนอยู่ได้อย่างมั่นคงด้วยลำแข้งของตัวเองเหมือนในอดีต นักเขียนชาวไต้หวันนิยามความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ว่าเป็น “การเปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคน”¹⁴⁰ ที่ทำให้ท้องถิ่นได้ถูกครอบงำและสูญเสียอัตลักษณ์ของท้องถิ่นได้ไป

¹⁴⁰ ประมวล มณีโรจน์ และเกษม จันทร์ดี, *เงื่อนไขแห่งการดำรงอยู่ของชาวนา*, หน้า 36-40.